

YKSINASUVIEN TYÖTTÖMIEN KÖYHYYS

Kertomuksia osallisuudesta ja osattomuudesta

SANNI HARJU

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2015

TAMPEREEN YLIOPISTO
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

HARJU SANNI: Yksinasuvien työttömien köyhyys. Kertomuksia osallisuudesta ja osattomuudesta.
Pro gradu -tutkielma, 111 sivua, 2 liitesivua
Sosiaalityö
Ohjaaja: Heli Valokivi
Huhtikuu 2015

Pro gradu -tutkielmani tarkoituksena on selvittää yksinasuvien työttömien kokemuksia köyhyydestä. Olen tutkielmassani kiinnostunut siitä, miten yksinasuvat työttömät kuvaavat sosiaalisia suhteitaan, erilaiseen toimintaan osallistumista sekä omaa asemaansa osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa. Teoreettisena viitekehyksenä tutkielmassa on osallisuus ja osattomuus sekä köyhyyttä käsittelevä kirjallisuus. Tutkimusaineisto koostuu 33 yksinasuvan työttömän kirjoituksesta, jotka on kerätty vuonna 2006 Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun yhteydessä. Aineiston analyysissä hyödynnän narratiivista tutkimusotetta.

Tulosten mukaan yksinasuvien työttömien kirjoituksissa osattomuus näyttäytyy kahdessa eri merkityksessä. Ensinnäkin se on taloudellisesta köyhyydestä ja työttömyydestä alkunsa saavaa osallistumismahdollisuuksien puutetta, joka tuottaa osattomuutta työelämästä, harrastuksista ja muista aktiviteeteista sekä tyydyttävistä ihmissuhteista. Toiseksi osattomuus on kirjoituksissa vahvasti henkilökohtainen kokemus ja tunne omasta osattomuudesta. Osattomuus tulee esille kohtaamattomuuden ja ulossulkemisen kokemuksina sekä ulkopuolisuuden ja tarpeettomuuden tunteina suhteessa muihin ihmisiin, yhteisöihin ja yhteiskuntaan.

Osallisuutta kuvaavissa kokemuksissa osallisuus näyttäytyy kahdessa eri merkityksessä. Ensinnäkin se on tarjolla olevien ilmaisten tai riittävän edullisten osallistumismahdollisuuksien hyödyntämistä, joka tuottaa osallisuutta harrastuksista ja muista aktiviteeteista. Osallisuus on myös konkreettista osallisuutta tyydyttävistä ihmissuhteista, eli ihmissuhteiden olemassaoloa ihmisen elämässä. Osallisuus tarkoittaa henkilökohtaisena kokemuksena ja tunteena ennen kaikkea tunnetta johonkin kuulumisesta sekä ihmissuhteissa arvostetuksi, huomioiduksi ja välitetyksi tulemisen kokemusta.

Yksinasuvien köyhien työttömien kirjoituksissa osallistumismahdollisuuksien rajallisuuteen sekä osattomuuteen viittaavat kokemukset ovat hallitsevassa asemassa. Työttömyys aiheuttaa toimettomuuden ja tarpeettomuuden tunteita. Toimintaan osallistumisen ja sosiaalisten suhteiden luomisen ja ylläpitämisen esteet liittyvät vahvimmin taloudellisiin vaikeuksiin. Myös häpeän tunne johtaa toisinaan sosiaalisten tilanteiden välttelyyn. Osallistumismahdollisuuksien rajallisuus heikentää fyysistä, henkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Jatkossa olisi mietittävä keinoja siihen, miten työelämän ulkopuolella olevien ihmisten osallisuuden toteutumista voidaan paremmin tukea. Perusturvan nostaminen riittävälle tasolle mahdollistaisi ihmisestä itsestään lähtevän aktiivisuuden, toiminnan ja osallistumisen.

Asiasanat: köyhyys, työttömyys, yksinasuminen, osallistuminen, osallisuus, osattomuus, narratiivisuus

UNIVERSITY OF TAMPERE
School of social sciences and humanities

HARJU SANNI: The poverty of unemployed people living alone. Narratives of inclusion and marginalization.

Master's thesis, 111 pages, 2 appendix pages

Social work

Supervisor: Heli Valokivi

April 2015

The purpose of this master's thesis is to examine the experiences of poverty of unemployed people living alone. I am interested in the ways that unemployed people living alone describe their social relationships, participation in different kind of activities and their position in communities and the society. The theoretical framework of the study is participation and inclusion, nonparticipation and marginalization, as well as the literature of poverty. My research data consists of 33 writings by unemployed people living alone. The writings were collected in 2006 in a writing contest called *Arkipäivän kokemuksia köyhydestä* (Everyday experiences of poverty). I analyze these writings through a narrative research method.

According to the results, marginalization appears in two different ways in the writings of unemployed people living alone. Firstly, it is the lack of possibilities to participate that results from poverty and unemployment, which produces marginalization and nonparticipation in work, hobbies and other activities, as well as satisfying social relationships. Secondly, marginalization appears to be a strongly personal experience and a feeling of one's own marginalized position. This is manifested through experiences of being excluded from social circles and not being understood. Marginalization also means feelings of social isolation and uselessness in relation to other people, communities and society.

Inclusion appears in two different ways in the writings. First of all, inclusion refers to the utilization of available free or affordable activities that enables participation in hobbies and other pastimes. In its concrete form, inclusion also means that people have satisfying social relationships in their lives. As a personal experience and feeling, inclusion is above all, the sense of belonging and the experience of being noticed, respected and cared for in one's social relationships.

Experiences of nonparticipation and marginalization play a dominant role in the research material. Unemployment causes feelings of idleness and uselessness. Financial difficulties are the main reason for nonparticipation and an important factor that causes barriers for creating and maintaining social relationships. The feeling of shame also sometimes causes self-isolating behaviour and avoidance of social situations. Limited possibilities to participate reduce physical, emotional and social wellbeing. In the future we should consider better means to support participation and inclusion of the unemployed. Raising social security benefits to an adequate level would enable activity and participation that stems from people themselves

Keywords: poverty, unemployment, participation, inclusion, marginalization, narrative

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	TUTKIMUSKOHTEENA KÖYHYYS	4
2.1	Köyhyyden määritelmiä	4
2.2	Yksinasuvien työttömien köyhyys	7
3	OSALLISUUS JA OSATTOMUUS TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ	9
3.1	Käsitteellisiä lähtökohtia	9
3.2	Osallisuus ja osattomuus tässä tutkielmassa	11
3.3	Osallistuminen ja osallistumattomuus.....	12
3.4	Sosiaaliset suhteet osallisuuden rakentajina.....	16
3.5	Sosiaalinen identiteetti ja osallisuus.....	20
4	TUTKIMUSASETELMA	23
4.1	Tutkimustehtävä	23
4.2	Tutkielman aineisto	23
4.3	Narratiivinen lähestymistapa ja kertomukset tutkimuskohteena.....	27
4.4	Aineiston analyysin kuvaus.....	30
5	KERTOMUKSIA OSATTOMUUDESTA JA OSALLISTUMISEN ESTEISTÄ.....	35
5.1	Rajalliset mahdollisuudet osallistumiseen osattomuuden tuottajana	35
5.1.1	Osallistumattomuus heikentää hyvinvointia	35
5.1.2	Toimettomuuden, tarpeettomuuden ja toivottomuuden tunteet	40
5.1.3	Vaikeudet sosiaalisten suhteiden ylläpidossa ja luomisessa.....	43
5.2	Suhde muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan osattomuuden tuottajana	46
5.2.1	Häpeä ja omanarvontunteen aleneminen	47
5.2.2	Ulossulkemisen kokemukset.....	51
5.2.3	Vastavuoroisuuden tunteen puuttuminen.....	53
5.2.4	Kohtaamattomuuden kokemukset.....	55
5.2.5	Ulkopuolisuus ja yksinäisyys.....	58
5.2.6	Selviytymiskeinona sosiaalisten tilanteiden välttely.....	60
5.2.7	Selviytymiskeinona köyhyyden piilottaminen.....	64
6	KERTOMUKSIA OSALLISUUDESTA JA OSALLISTUMISESTA.....	66
6.1	Osallistuminen osallisuuden tuottajana	66
6.1.1	Hyvinvointia tekemällä ja osallistumalla.....	66
6.1.2	Kohtaamisia, osallisuutta ja kuulumisen tunteita.....	71

6.1.3	Mielikuvitus ja elämänasenne osallistumisen esteiden rikkojana.....	73
6.2	Suhde muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan osallisuuden tuottajana.....	77
6.2.1	Ihmissuhteet onnellisuuden ja tarkoituksen tuottajina	77
6.2.2	Sosiaalista tukea ihmissuhteista	79
6.2.3	Vastavuoroisuuden tunteen saavuttaminen	82
6.2.4	Omanarvontunteen säilyttäminen yhteiskunnan jäsenenä	84
7	TULOSTEN YHTEENVETO	87
7.1	Kertomus osattomuudesta	87
7.2	Kertomus osallisuudesta.....	92
8	LOPUKSI	96
	LÄHTEET	102
	LIITE.....	112

1 JOHDANTO

Hyvillä sosiaalisilla suhteilla, yhdessä tekemisellä ja harrastuksilla on todettu olevan positiivisia vaikutuksia ihmisen hyvinvointiin, terveyteen ja jopa elinikään (Holt-Lunstad, Smith & Layton 2010; Hyyppä & Mäki 2003). Läheiset ihmissuhteet sekä harrastuksiin ja erilaiseen toimintaan osallistuminen tuovat sisältöä ja iloa elämään. Sisällöllisesti rikas elämä ja läheiset ihmissuhteet ovat myös tärkeä voimavara silloin, kun ihminen kohtaa elämässään vastoinkäymisiä. Tutkimusten mukaan läheisillä ihmissuhteilla sekä elämän sisällön ja tarkoituksen löytymisellä on suuri merkitys esimerkiksi köyhyydessä ja työttömyydessä selviytymisessä (Kortteinen & Tuomikoski 1998; Vähätalo 1998). Väestöryhmistä erityisesti pienituloiset ja yksinasuvat työttömät näyttävät kuitenkin olevan muihin verrattuna selvästi heikommassa asemassa kun verrataan mahdollisuuksia osallistua harrastuksiin sekä muihin kulttuurisiin ja sosiaalisiin aktiviteetteihin (Niemelä 2005; Siltaniemi ym. 2008). Lisäksi yksinäisyyden kokemukset sekä tyytymättömyys sosiaalisiin suhteisiin ovat tutkimusten mukaan yleisimpiä nimenomaan työttömällä, pienituloisilla ja yksinasuvilla (Moisio & Rämö 2007; Saari 2009; Siltaniemi ym. 2008).

Työttömyys on merkittävä köyhyyttä aiheuttava tekijä (Ervasti 2004, 310). Harrastuksiin ja muihin vapaa-ajan toimintoihin osallistuminen sekä sosiaalisten suhteiden luominen ja ylläpitäminen vaativat usein taloudellisia resursseja, joita monilla työttömällä ei ole. Kun työttömyyteen yhdistyy vielä yksinasuminen, kasvaa riski taloudellisiin vaikeuksiin joutumiselle. Yksinasuvista työmarkkinatukea tai peruspäivärahaa saavista työttömistä köyhiä on valtaosa, 86-92 %. (Moisio 2010, 185). Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut nimenomaan tämän ryhmän, yksinasuvien työttömien, kokemuksista köyhyydestä. Kiinnostukseni yksinasuvien työttömien köyhyyden kokemuksia kohtaan heräsi toimiessani aikuissosiaalityöntekijän viransijaisena. Työssäni kävin monen työttömän asiakkaan kanssa keskusteluita siitä, miten taloudellinen niukkuus ja työn puute rajoittavat mielekkään elämän rakentamista. Muutaman yksinasuvan työttömän asiakkaan kanssa kävimme keskusteluita myös yksinäisyydestä ja vaikeudesta solmia ihmissuhteita. Sosiaalityön käytännön kentällä käymäni keskustelut herättivät kiinnostukseni tutkia aihetta tarkemmin.

Perinteisesti esimerkiksi työmarkkinoiden, yhteisöjen toiminnan tai sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle joutumisesta on puhuttu syrjäytymisenä. Myös marginalisaation käsite on ollut vilkkaasti käytössä köyhyydetutkimuksessa. Tässä tutkielmassa lähestyn aihetta kuitenkin

osallisuuden ja osattomuuden käsitteiden kautta. Osallisuutta rakentavat muun muassa läheiset ihmissuhteet, jäsenyydet yhteisöissä sekä mahdollisuudet osallistumiseen. Hiilamo (2014, 83) on todennut, että työttömyyden myötä ihminen ei jää paitsi vain ja ainoastaan palkasta, vaan on vaarassa menettää myös osallisuutensa. Kokeakseen itsensä osalliseksi, työttömän olisi pystyttävä rakentamaan elämälleen sisältöä sekä luomaan ja ylläpitämään sosiaalisia suhteitaan vailla työn tuottamaa taloudellista turvaa, sosiaalista statusta ja sosiaalisia verkostoja. Yksinasuvilla samassa taloudessa asuvien perheenjäsenten puuttuminen elämästä tarkoittaa puolestaan sitä, että sosiaaliset suhteet ja verkostot on pystyttävä rakentamaan kodin ulkopuolella. Köyhyys, työttömyys ja yksinasuminen luovat siis haasteita osallisuuden toteutumiselle, mutta eivät tarkoita automaattisesti sitä, ettei ihminen voisi yhtä lailla osallistua aktiivisesti, löytää oman paikkaansa yhteisöissä ja yhteiskunnassa sekä tuntea itseään osalliseksi.

Tässä tutkielmassa tavoitteenani on selvittää, millaista osallisuutta tai osattomuutta yksinasuvien työttömien köyhyyskertomuksissa esiintyy. Olen erityisesti kiinnostunut siitä, millaisia merkityksiä köyhyyden kokemuksilla, työttömyydellä ja yksinasumisella on osallisuuden tai osattomuuden muodostumisessa. Tarkastelen osallisuutta ja osattomuutta selvittämällä yksinasuvien köyhien työttömien kokemuksia sosiaalisista suhteista ja erilaiseen toimintaan osallistumisesta. Lisäksi tarkastelen sitä, miten yksinasuvat köyhät työttömät kuvaavat omaa asemaansa ja suhdettansa muihin ihmisiin, yhteisöihin ja yhteiskuntaan. Köyhyyden kokemuksia on tutkittu varsin paljon, mutta aihetta ei ole aiemmin juurikaan tutkittu tässä tutkielmassa käyttämästäni teoreettisesta viitekehyksestä, osallisuudesta ja osattomuudesta, käsin. Toivon tutkielmani tuottavan tietoa siitä, mitkä tekijät yksinasuvan työttömän elämässä tukevat osallisuuden muodostumista ja mitkä tekijät puolestaan tuottavat osattomuutta.

Tutkielmassa käyttämäni aineisto on kerätty vuonna 2006 Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä - kirjoituskilpailun kautta. Yksinasuvien määrä on viime vuosikymmeninä entisestään kasvanut (Kauppinen, Martelin, Hannikainen-Ingman & Virtala 2014, 8, 47). Myös työttömien määrässä on tapahtunut kasvua ja työttömyys koskettaa entistä suurempaa joukkoa suomalaisia (ks. Tilastokeskus 2015; Tilastokeskus 2006). Lisäksi näyttää siltä, että väestöryhmien väliset erot tulotasossa ja täten kulutuskyvyssä ovat kasvaneet viime vuosina (ks. THL 2011, 58-63). Yksinasuvien työttömien köyhyys on siis edelleen tutkimusaiheena vähintäänkin yhtä ajankohtainen kuin aineiston keräämisen aikaan vajaa kymmenen vuotta sitten.

Tutkielmani koostuu kahdeksasta luvusta. Luvussa 2 esittelen lyhyesti köyhyyden teoreettisia määritelmiä sekä yksinasuvien työttömien taloudellista pärjäämistä tilastotietoihin perustuvan tiedon avulla. Luku 3 koostuu tutkielmani keskeisimmästä teoreettisesta viitekehystä eli osallisuudesta ja osattomuudesta. Koska osallisuutta on lähestytty monesta eri näkökulmasta, tuon luvussa 3 esille sen, mistä näkökulmasta tässä tutkielmassa osallisuutta ja osattomuutta lähestyn ja tarkastelen. Luvussa 4 esittelen tutkimukseni tavoitteet ja tutkimuskysymykset, tutkielmassa käyttämäni aineiston, aineiston rajauksen sekä tutkimusmenetelmät ja aineiston analyysin etenemisen. Luvut 5 ja 6 ovat tutkielman varsinaiset tulosluvut. Luvussa 7 esitän tutkielman tulokset tiivistettynä kahden kertomuksen kautta sekä peilaan tutkielman tuloksia teoreettiseen viitekehykseen. Tutkielman viimeinen luku koostuu tutkielman tulosten yhteenvedosta, pohdinnasta ja johtopäätöksistä.

2 TUTKIMUSKOHTENA KÖYHYYS

2.1 Köyhyyden määritelmiä

Kenen voidaan sanoa olevan köyhä? Mitä köyhyydellä tarkoitetaan? Kysymyksiin vastaaminen ei ole yksinkertaista, sillä köyhyydellä ei ole yhtä yleisesti hyväksyttyä ja jaettua määritelmää. Tutkimuksessa ja poliittisessa keskustelussa köyhyys näyttäytyy moniulotteisena ja epätäsmällisenä ilmiönä. Köyhyyttä voidaan teoreettisesti kuvailla lukuisilla eri määritelmillä ja mitata eri menetelmillä. Valittu köyhyyden määritelmä ja mittausmenetelmä kohdentavat köyhyyden osittain myös eri väestöryhmiin. (Kallio 2004, 7, 17; Saari 2005, 10.) Köyhyyden käsite on sidoksissa vahvasti aikaan ja kulttuuriin, mutta samankaan kulttuurin sisällä, käsitteestä ei olla yhtä mieltä. Eri ryhmät yhteiskunnan sisällä saattavat käsittää köyhyyden toisistaan poikkeavalla tavalla. (Lister 2004, 3-4.) Köyhyydestä ei edes arkikielisessä kulttuurisessa ymmärryksessä ole yhtä ainoata jäsenystä. Köyhyys voidaan käsittää esimerkiksi pelkästään aineelliseksi puutteeksi tai toisaalta henkisesti köyhäksi ja onnettomaksi elämäksi, josta puuttuu sisältö. (Kallio 2004, 40-50.)

Myös köyhyydetutkimuksessa käytetyt köyhyyden määritelmät eroavat toisistaan sen mukaan, huomioidaanko niissä köyhyys ainoastaan materiaalisena puutteena vai nähdäänkö köyhyyteen liittyvän materiaalisuuden lisäksi myös suhteellisia ja symbolisia tekijöitä. Perinteisesti köyhyyden määritelmien on nähty jakautuvan kahtia absoluuttiseen köyhyyteen ja suhteelliseen köyhyyteen. (Lister 2004, 13, 20-21.) Absoluuttisessa köyhyydessä on kyse fyysisen toimintakyvyn ehtojen toteutumattomuudesta ja hengissä pysymiselle välttämättömien hyödykkeiden kuten ruuan, juoman ja suojan, puutteesta (Niemelä 2005, 468). Määritelmän lähtökohtana on ajatus tietyistä vähimmäisestä tulosta, jolla hengissä pysyminen pystytään turvaamaan. Absoluuttisen köyhyydemääritelmän ongelmana on kuitenkin se, että köyhyyden raja on suhteellinen niin paikallisesti kuin ajallisestikin tarkasteltuna. Voidaan lisäksi kysyä kenellä on valta määrittää köyhyyden absoluuttinen raja. (Kangas & Ritakallio 2005, 28-29.) Länsimaissa tutkijat nojautuvatkin nykyään pääosin köyhyyden määritelmiin, joissa köyhyys käsitetään suhteellisena (Kangas & Ritakallio 2008, 3).

Suhteellisissa köyhyydemääritelmissä ihmisen köyhyyden todentaminen vaatii vertailua muihin samassa yhteiskunnassa ja ajassa asuviin ihmisiin (Lister 2004, 22). Köyhyyden määrittelemisen

suhteellisena ei ole uusi ajatus, vaan sen toi jo 1770-luvulla esille Adam Smith. Myöhemmin muun muassa Peter Townsend on jatkanut Smithin jalanjäljillä köyhyyden määrittelyssä. (Kangas & Ritakallio 2008, 3-4.) Townsendin (1993) mukaan köyhyyttä ei tule tarkastella eikä ymmärtää vain materiaalistien resurssien puutteena, vaan hänen mukaansa köyhiä ovat ne, joiden resurssit eivät anna mahdollisuutta noudattaa sellaista elämäntapaa, joka ympäröivässä yhteiskunnassa on tyypillistä. Köyhyys estää tällöin esimerkiksi sellaisen ruokavalion ja elämäntavan noudattamiseen sekä sellaisiin aktiviteetteihin osallistumiseen, joka on tavanomaista ja odotettua kyseisessä yhteiskunnassa. (emt. 36.) Köyhyys tarkoittaa siis käytännössä sitä, että ihmisellä ei ole mahdollisuuksia yhteiskunnassa vallitsevan tavan mukaiseen osallistumiseen, kuluttamiseen ja elämiseen (Kangas & Ritakallio 2005, 29). Köyhyydessä ei ole kyse kuitenkaan elämäntyyllillisistä valinnoista elää yleisestä poikkeavalla tavalla, vaan nimenomaan taloudellisen niukkuuden tuottamasta pakosta rajoittaa esimerkiksi osallistumista tiettyihin aktiviteetteihin (ks. Townsend 1993, 119, 123).

Amartya Sen tulkitsee köyhyyttä puolestaan toimintojen (*functionings*) ja toimintakykyjen (*capabilities*) puutteen kautta. Hän ei kiellä materiaalistien seikkojen kuten tulojen merkitystä köyhyydelle, mutta pitää niitä enemminkin keinoina saavuttaa sellainen toimintakyky, joka antaa ihmiselle vapauden elää sellaista elämää kuin haluaa. Köyhyys on hänen mukaansa ennen kaikkea vapauden puutetta. Senin mukaan yksilölliset erot elämänlaadun rakentumisen mahdollisuuksissa voivat olla suuria silloinkin, kun yksilöt jakavat saman tulotason ja hyödykevarannon, koska toimintakykyyn vaikuttavat myös muut seikat kuin tulotaso. (Sen 1990, 114, Lister 2004, 15-16 muk.; Sen 1999, 69-71, 87-90.) Townsend (1993) yhtyy käsitykseen, että toiset ihmiset voivat samoilla tuloilla olla enemmän tai vähemmän ”köyhiä” kuin toiset. Townsendin mukaan tuloilla on silti merkittävä vaikutus siihen, pystyykö ihminen täyttämään yhteiskunnan sosiaaliset vaatimukset. Hänen mukaansa tietyn tulorajan jälkeen köyhyys syvenee väijäämättä. (emt. 129.)

Köyhyyden määritelmässä otetaan myös kantaa siihen, nähdäänkö ihmisten tarpeet ainoastaan fyysisinä ja materiaalisina vai myös sosiaalisina. Jälkimmäisen näkemyksen mukaan ihmisellä nähdään siis olevan, fyysisten tarpeiden lisäksi, tarve täyttää sosiaalisia tarpeita sekä vastata yhteiskunnan sosiaalisiin odotuksiin ja velvollisuuksiin. (Lister 2004, 23-24; Townsend 1993, 45.) Jos ihmisellä ei ole tarvittavia resursseja osallistua yhteiskunnassa vallalla olevaan elämäntapaan, vaarantuu myös sosiaalinen osallisuus (Niemelä 2005, 469). Ritakallion (2007) mukaan köyhyys näyttäytyykin nykyisin paitsi vaikeuksina vastata ruoka- ja asumiskuluista, myös erityisesti

sosiaalisen toimintakyvyn rajoittumisena ja sosiaalisena syrjäytymisenä. Taloudellinen köyhyys johtaa tällöin rajoitettuun osallisuuteen ja sosiaaliseen osattomuuteen. (emt., 138.) Sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuus ei kuitenkaan yksistään ole köyhyyttä, vaan sen tulee kytkeytyä taloudelliseen köyhyteen (Kangas & Ritakallio 2005, 49). Ero on tärkeätä tehdä sen vuoksi, että moni muukin asia köyhyyden lisäksi voi tuottaa osallistumattomuutta ja osattomuutta eri toimintoihin (vrt. Lister 2004, 13).

Nykykäsityksen mukaan köyhyys on siis materiaalisen tilan lisäksi vahvasti myös sosiaalinen ja psykologinen tila (Bauman 2005, 37). Suhteellisissa tai symbolissa köyhyyden määritelmässä köyhyys ymmärretään paitsi materiaalisena tilana, jota kuvaa huono tai epävakaa taloudellinen tilanne, mutta myös ei-materiaalisena tilana. Köyhyyteen voi liittyä esimerkiksi nöyryydyksen, leimautumisen ja häpeän tunteita, kokemuksia itsetunnon ja arvokkuuden loukkauksista, halveksunnan kohteena olemista sekä vallan ja äänen puutetta. (Lister 2004, 7-8.) Jo Adam Smith, jota on siis pidetty suhteellisen köyhyysmääritelmän isänä, kirjoitti tunnetussa teoksessaan häpeästä. Smithin mukaan välttämättömiä ovat sellaiset asiat, joita ilman tietyssä yhteiskunnassa ja ajassa elävä ihminen ei voi esiintyä julkisuudessa ilman häpeän tunnetta. (Smith 1981, 867-870, Kangas & Ritakallio 2008, 3-4 muk.) Erityisesti nykyajan kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa, jossa kulutuksella on keskeinen rooli sosiaalisten suhteiden, yksilöiden identiteetin, luokkien ja muiden statusryhmien muodostumisessa, köyhyys tarkoittaa usein myös syrjäytymistä yhteiskunnassa vallitsevasta kulutustyylistä ja -tavasta (Kangas & Ritakallio 2003, 54; Kangas & Ritakallio 2008, 16). Kun ihmisellä ei mahdollisuutta elää tässä kulutusyhteiskunnassa niin sanotun normaalin mukaista elämää, voi se tuottaa ihmiselle ahdistusta, tuskaa, itsesyytöksiä ja häpeän tunteita. Samalla ihminen jää paitsi kulutusyhteiskunnan elämyksistä ja tarjonnasta, joiden kautta olisi mahdollista saada iloa ja sisältöä elämään. Valinnanvapauden rajoittuminen voi olla nöyryyttävä ja alentava kokemus. (Bauman 2005, 38-39, 59.)

Tässä tutkielmassa tarkoitukseni ei ole tiettyyn köyhyyden määritelmään nojaten tutkia, ovatko yksinasuvat työttömät kirjoittajat todellisuudessa köyhiä vai eivät. Kirjoituskilpailun kautta kerätyt kirjoitukset eivät aineistona ensinnäkään tarjoa mahdollisuutta tämänkaltaiseen päättelyyn, eikä se myöskään ole tässä tutkielmassa tarkoituksenmukaista. En myöskään rajaa köyhyyden tarkastelua mihinkään tiettyyn köyhyysmääritelmään. Suhteellisen köyhyyden määritelmän ajatus siitä, että köyhyyttä voi tulkita vain suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan sekä näkökulma, jossa köyhyyttä tulkitaan materiaalisen puutteen lisäksi myös rajallisina mahdollisuuksina osallistumiseen ja

toimimiseen, ovat kuitenkin vahvasti läsnä tässä tutkielmassa. Tässä tutkielmassa köyhyyttä lähestytään kirjoittajien omien kokemusten kautta, subjektiivisen köyhyyden näkökulmasta. Subjektiivisessa näkökulmassa köyhyyteen, tutkijan asettamien määritelmien sijaan, ihminen itse määrittelee, pitääkö hän itseään köyhänä vai ei. Vaikka subjektiivisen köyhyyden näkökulmalla ei ole mahdollisuutta toimia käytäntöjen tasolla esimerkiksi toimeentulotuen myöntämisestä päätettäessä, on huono-osaisten oman äänen kuuleminen tärkeitä. (Kangas & Ritakallio 2005, 47-48.) Kirjoittajat ovat kirjoituskilpailuun osallistuessaan määritelleet itsensä köyhiksi ja näin ollen heidän kirjoituksensa kertovat meille jotakin elämästä ja arjesta köyhyydessä.

2.2 Yksinasuvien työttömien köyhyys

Käytän tutkielmani aineistona yksinasuvien työttömien kirjoituksia köyhyydestä. Kirjoitukset on kerätty kirjoituskilpailun kautta jo vuonna 2006. Työttömien yksinasuvien köyhyys on kuitenkin edelleen aiheena vähintäänkin yhtä ajankohtainen. Aineiston keräämisen aikaan Suomessa eli 984 000 yksinasuvaa. Yksinasuvien määrä on tästä entistään kasvanut ja vuonna 2013 yksinasuvia oli jo 1 083 000. Suurin muutos yksinasuvien määrässä on tapahtunut viimeisen parin kymmenen vuoden aikana siten, että yksinasuvien osuus perhetyypeistä on kasvanut huomattavasti. (Kauppinen, Martelin, Hannikainen-Ingman & Virtala 2014, 8, 47.)

Tutkimusten mukaan yksinasuvat kohtaavat yksinhuoltajien ohella yleisemmin taloudellisia vaikeuksia kuin muihin perhetyyppeihin kuuluvat (Ervasti 2004, 310). Pienituloisista selvästi suurempi osa asuu yksin verrattuna suuri- ja keskituloisiin. Vuonna 2012 yksinasuvista 46 % oli pienituloisia ja pienituloisimmasta kymmenyksestä yli puolet asui yksin vuonna 2012. Yksinasuvat saavat myös toimeentulotukea useammin kuin muut kotitaloustyypit keskimäärin. Erityisesti yksinasuvat miehet ovat yksinhuoltajien ohella useammin toimeentulotuen asiakkaita kuin muihin kotitaloustyyppeihin kuuluvat. Yksinasuvat muodostavatkin enemmistön, 72 %, toimeentulotukea saavista asiakastalouksista. (Kauppinen ym. 2014, 11, 20-21, 49.) Yksinasuvien suuri suhteellinen osuus väestöryhmistä selittää osaltaan sitä, että yksinasuvien osuus erilaisissa riskiryhmissä, kuten esimerkiksi köyhyysriskissä, on myös verrattain korkea. Toisaalta myös erilaiset vastoinkäymiset, kuten työttömyys tai sairaus, horjuttavat herkimmin juuri yksinasuvan taloutta. Kun yksinasuva joutuu esimerkiksi työttömäksi, on koko talous työtön. (Haataja 2014, 123.)

Myös työttömyys koskettaa yhä suurta joukkoa suomalaisista ja on tutkimusaiheena yhtä ajankohtainen kuin vajaa kymmenen vuotta sitten. Suomen työttömyysaste oli 10,3 % maaliskuussa 2015 (Tilastokeskus 2015), kun vuoden 2006 maaliskuussa työttömyysaste oli puolestaan 8,1 % (Tilastokeskus 2006). Perheettömien parissa erityisesti miesten työttömyys on tilastojen valossa kasvanut viime vuosien aikana (Kauppinen ym. 2014, 14). Vuonna 2010 yksinasuvista 30-55-vuotiaista miehistä 48 % oli kokenut työttömyyskuukausia viimeisen vuoden aikana, kun muihin perhetyyppeihin kuuluvilla vastaava osuus oli 23 %. 30-55-vuotiaista yksinasuvista naisista 27 % oli ollut työttömänä viimeisen vuoden aikana. Pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä oli yksinasuvilla miehillä 63 % ja naisilla 31 %, kun taas muilla kuin yksinasuvilla pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä oli 37 %. Työttömyys näyttää siis koskettavan erityisesti yksinasuvien miesten ryhmää yleisemmin kuin muita. Naisilla yksinasuminen ei näyttäisi olevan yhtä vahvasti yhteydessä työttömyyteen kuin miehellä. (Haataja 2014, 138-139.)

Työttömien parissa köyhyyden kokemukset ovat moniin muihin väestöryhmiin verrattuna yleisempiä ja työttömät kohtaavat taloudellisia ongelmia selvästi herkemmin kuin muut (Ervasti 2004, 310). Suhteellisen köyhyyden tulomittareilla mitattaessa, vähimmäisturvaetuuksien varassa elävien tulotaso on riittämätön ja työttömien asema on käytetystä mittarista riippumatta yksi vaikeimmista (Kangas & Ritakallio 2008, 21-23). Yksinasuminen näyttää vielä syventävän työttömien kohtaamia toimeentulo-ongelmia. Yksinasuvien työmarkkinatuen tai peruspäivärahan varassa elävien työttömien köyhyysaste on 86-92 % (Moisio 2010, 185). Verrattuna muihin väestöryhmiin pienituloisuus onkin erityisen yleistä juuri yksinasuvilla työmarkkinatukea tai työttömyyspäivärahaa saavilla (Kauppinen ym. 2014, 19).

Perusturvan varassa elävien yksinasuvien käytettävissä olevat tulot asumismenojen jälkeen ovat reaalisesti laskeneet vuodesta 1990 vuoteen 2011 pari prosenttia. Myös väestöryhmien väliset erot tulotasossa ovat kasvaneet viime vuosien aikana. Perustyöttömyysturvan varassa elävän yksinasuvan asumismenojen jälkeinen tulotaso oli vuonna 2011 noin 23 % yksinasuvan keskipalkkaisen tulotasosta. Vuodesta 2005 vuoteen 2011 ero on kasvanut pari prosenttiyksikköä. (THL 2011, 58-63.) Yksinasuva perusturvan varassa elävä pystyy laskelmien mukaan kattamaan tuloillaan 63 % viitebudjetin menoista. Viitebudjetilla tarkoitetaan kohtuullisen minimin mukaista toimeentuloa, jolla ihminen tulee toimeen ja kokee voivansa osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. (emt., 65-67.)

3 OSALLISUUS JA OSATTOMUUS TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

3.1 Käsitteellisiä lähtökohtia

Perinteisesti esimerkiksi työmarkkinoiden, yhteisöjen toiminnan tai sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle joutumisesta on puhuttu syrjäytymisenä. Syrjäytymisen mieltäminen kielteiseksi käsitteeksi on osaltaan vaikuttanut siihen, että syrjäytymisen vastakäsitteiden, kuten osallisuuden, ympärille on syntynyt uusia keskusteluja. (Laine, Hyväri & Vuokila-Oikkonen 2010, 11-12.) Nykyään yhä enenevässä määrin syrjäytymistutkimuksen sijaan onkin alettu puhua osallisuuden tutkimuksesta (Mattila-Aalto 2009, 24). Osallisuutta on lähestytty ja sen rinnalla on puhuttu myös muun muassa kansalaisuuden, inklusion eli liittämisen, voimaantumisen ja valtaistumisen, asiakaslähtöisyyden, sosiaalisen pääoman sekä yhteisöllisyyden käsitteistä (Kivistö 2014, 42). Syrjäytymistä positiivisempien käsitteiden käyttö, esimerkiksi osallisuudesta puhuminen syrjäytymisen sijaan, tuo paremmin näkyviin sen, että syrjässä olemisen ei tarvitse olla lopullista ja osallisuuteen kiinni pääseminen on mahdollista (Seppänen 2001, 27). Olen myös tässä tutkielmassa päätenyt tarkastelemaan köyhien työttömien kokemuksia osallisuuden rakentumisen näkökulmasta, sen sijaan, että tarkastelisin kokemuksia esimerkiksi syrjäytymistä ehkäisevien tekijöiden näkökulmasta.

Vaikka osallisuuden käsitettä käytetäänkin vilkkaasti tutkimuksessa, politiikassa, yleisessä keskustelussa ja erilaisissa projekteissa, on se käsitteenä moniulotteinen, eikä sillä ole selkeästi rajattua määritelmää (Särkelä-Kukko 2014, 34). Koska osallisuuden käsite on monimuotoinen, on sitä myös käytetty varsin vaihtelevin tavoin tutkimuksessa. Sosiaalityön tutkimuksessa osallisuutta on tutkittu erityisesti asiakkaan osallisuutena sosiaalityössä, palvelujärjestelmässä ja institutionaalisissa yhteisöissä (ks. esim. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä 2013). Kunta- ja nuorisotutkimuksessa osallisuuden tutkimus on puolestaan keskittynyt tarkastelemaan kansalaisten roolia lähi- ja käyttäjädemokraattisessa vaikuttamisessa ja osallisuudessa (ks. esim. Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina 2002). Julkishallinnon tasolla osallisuutta on lähestytty karkeasti jakaen kahdella eri tavalla. Ensinnäkin osallisuuden edistämisenä on pyritty kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien parantamiseen ja toiseksi syrjäytymisen ehkäisemiseen. Kaksi varsin

erilaista osallisuus käsitteen käyttötapaa ovat myös lisänneet hämmennystä siitä, mitä osallisuudella tarkoitetaan ja mihin sillä pyritään. (Nivala & Ryyänen 2013, 11-13.)

Vaikka en tässä tutkielmassa siis käytä varsinaisesti syrjäytymisen käsitettä, on sen sivuamista vaikea osallisuuteen liittyvässä keskustelussa välttää. Osa osallisuuskeskustelusta ja -hankkeista on virinnyt nimenomaan syrjäytymiseen liittyvästä huolesta (Kiilakoski 2007, 11). Myös käsitteellisellä tasolla osallisuuden ja syrjäytymisen määritelmillä on paljon yhtymäkohtia. Yleisimmin syrjäytymisellä on viitattu ulkopuolisuuteen yhteiskunnassa normaaleina pidetyistä ja tavoitelluista osallisuuksista (Juhila 2006, 54). Hämäläisen (2008, 27) mukaan yksilön näkökulmasta katsottuna syrjäytymisessä on aina kyse osattomuudesta. Syrjäytyminen voidaan siis näin ollen nähdä sosiaalisen osallisuuden toteutumattomuudeksi, eli osattomuudeksi (Juhila 2006, 53).

Kuten moni käsite, myös osallisuus, kaipaa vastakäsitettä, positiivisesta tarkoituspästä huolimatta. Osallisuudesta puhuttaessa, viitataan siis väistämättä myös osallisuuden vastakohtaan. Toisinaan osallisuuden vastakohtaksi on siis nähty syrjäytyminen, joskus taas esimerkiksi ulkopuolisuus, marginalisaatio, passiivisuus, välinpitämättömyys, vieraantuminen tai osattomuus (esim. Harju 2005, 69; Hämäläinen 2008, 26; Matthies 2014, 8-9; Mattila-Aalto 2009, 21; Nivala & Ryyänen 2013, 19). Se, mistä näkökulmasta osallisuuden käsitettä on tutkimuksessa lähestytty, on vaikuttanut myös siihen, mikä sen vastinparin on katsottu olevan. Tässä tutkielmassa käytän osallisuuden vastakäsitteenä osattomuutta.

Osattomuuden käyttöä syrjäytymisen käsitteeseen sijaan perustelen ensinnäkin neutraalimman ja vähemmän syrjään työntävän käsitteen valinnalla (Seppänen 2001, 27). Syrjäytymisestä puhuttaessa yksilön asema suhteessa valtavirtaan määrittyy ulkopuoliseksi kaikilla tai ainakin useimmilla yhteiskuntaelämän kentillä (Järvinen & Jahnukainen 2001, 142). Syrjäytymisellä viitataan sellaisiin elämän olosuhteisiin, jotka vaikuttavat yksilön elämään kokonaisvaltaisesti (Giddens 2000, 105). Syrjäytymisen käsitteelle onkin etsitty vähemmän syrjään työntäviä käsitteitä. Näen osattomuuden käsitteen marginalisaatio-käsitteen mukaisesti käsitteenä, joka antaa mahdollisuuden nähdä yksilön olevan osaton joillakin sosiaalisen elämän kentillä, mutta samaan aikaan osa valtavirtaa ja keskustaa toisilla elämänalueilla. (vrt. Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 13; Järvinen & Jahnukainen 2001, 142-143.) Vaikka yksilö olisi sivullinen tai osaton jostakin vallitsevana ja normaalina pidetystä, sen ei tarvitse määrittää koko ihmistä ja hänen elämänsä, toisin kuin syrjäytymisestä puhuminen usein

määrittää (vrt. Juhila 2006, 104). Osattomuus yhdellä elämänalueella, esimerkiksi palkkatyössä tai kuluttamisessa, ei tarkoita välttämättä osattomuutta muilla elämänalueilla. Osallisuus ja osattomuus eivät siis ole toisensa poissulkevia käsitteitä (Mattila-Aalto 2009, 22-23).

3.2 Osallisuus ja osattomuus tässä tutkielmassa

Mitä osallisuus tai osattomuus tässä tutkielmassa on? Mitä tarkoitan sillä, että olen kiinnostunut yksinasuvien köyhien työttömien osallisuuden ja osattomuuden kokemuksista? Koska osallisuuden käsitteellä ei yhtä jaettavaa määritelmää ja sitä on käytetty monenlaisissa yhteyksissä (Kiilakoski, Gretschel & Nivala 2012, 14-15), on tarpeen tarkentaa, miten tässä tutkielmassa ymmärrän osallisuuden ja osattomuuden käsitteet.

Kiilakosken (2007, 12) mukaan osattomuudella voidaan viitata ihmisen asemaan yhteiskunnassa, jolloin osattomuudella tarkoitetaan joko taloudellisen, kulttuurisen tai sosiaalisen pääoman puutetta. Lisäksi osattomuudella on henkilökohtainen ulottuvuus, joka kuvaa ihmisen omia kokemuksia osattomuudesta. Myös tässä tutkielmassa puhun osattomuudesta, ja osallisuudesta, kahdessa eri merkityksessä. Ensinnäkin viitataan käsitteillä Kiilakosken (emt.) tapaan henkilökohtaisiin kokemuksiin osattomuudesta tai osallisuudesta. Osallisuuteen liittyy vahvasti tunteet ja ihmisen oma kokemus osallisuuden toteutumisesta (vrt. Särkelä-Kukko 2014, 36). Osallisuus ja osattomuus yksilöllisenä kokemuksena ja tunteina tarkoittavat myös sitä, että niistä puhuminen toisen puolesta on mahdotonta (Raivio & Karjalainen 2013, 14). Ihmisen oma kokemus osallisuudestaan tai osattomuudestaan voi erota paljonkin tilannetta ulkopuolelta katsovien näkemyksistä (vrt. Matthies 2014, 8).

Toiseksi viitataan osallisuuteen tai osattomuuteen konkreettisemmalla tasolla. Tällöin tarkastelen osallisuutta tai osattomuutta yhteiskunnan eri kentistä. Osattomuus viittaa tässä merkityksessä siihen, että ihminen ei ole osallinen jostakin yhteiskunnassa yleisesti tärkeänä ja arvostettuna pidetystä asiasta. Ihminen voi olla osaton esimerkiksi työstä, koulutuksesta, riittävästä toimeentulosta ja kuluttamisesta, tyydyttävistä sosiaalisista suhteista, taiteellisista elämyksistä tai yhteiskunnallista osallistumisesta. Osallisuus puolestaan viittaa siihen, että ihminen on osallinen esimerkiksi edellä mainituista elämänalueista ja toiminnoista. (Hämäläinen 1999, 91; Seppänen 2001, 60-61, 95-96.)

Osallisuuden monitulkintaisuudesta johtuen se, mistä ollaan osallisia tai haluttaisiin olla osallisia, voi siis paikantua moneen eri asiaan (Nivala & Ryyänen 2013, 25). Se mistä ollaan osallisia tai osattomia, on tutkielman aiheenrajauksen kannalta välttämätöntä. Rajausta ei kuitenkaan tarkoita sitä, että osallisuus ei olisi paljon muutakin kuin tässä tutkielmassa tarkasteltu osallisuus tai osattomuus. Tässä tutkielmassa tarkastelen yksinasuvien köyhien työttömien osallisuutta ja osattomuutta. Kirjoittajat määrittävät automaattiseksi siis osattomiksi palkkatöistä ja todennäköisesti jossain määrin osattomiksi kuluttamisesta ja riittävästä toimeentulosta. Kiinnostukseni kohdistuu erityisesti siihen, miten yksinasuvat köyhät työttömät kuvaavat osallisuuttaan tai osattomuuttaan sosiaalisista suhteista (esim. perhe, suku, ystävät) sekä työelämän ulkopuolisesta toiminnasta ja tekemisestä (esim. harrastukset ja muut aktiviteetit). Lisäksi tarkastelen siis sitä, millaisia osallisuuden tai osattomuuden kokemuksia osallisena tai osattomana olo tietyistä elämänalueista ja toiminnoista yksinelävien köyhien työttömien elämässä tuottaa. Tällä viitataan siis osallisuuden henkilökohtaiseen ulottuvuuteen, joka tarkoittaa osallisuutta tai osattomuutta tuottavia tunteita ja kokemuksia (Kiilakoski 2007, 12).

3.3 Osallistuminen ja osallistumattomuus

Kun osallisuutta tai osattomuutta tarkastellaan konkreettisena osallisuutena yhteiskunnan eri kentistä ja elämänalueista, osallisuuden käsite tulee lähelle osallistumisen käsitettä. Esimerkiksi osallisuus työelämään konkretisoituu osallistumisena töihin ja osallisuus taiteellisista elämyksistä toteutuu osallistumalla esimerkiksi taidenäyttelyyn tai konserttiin. Osallisuuden ja osattomuuden käsite liittyy näin ollen vahvasti myös osallistumisen käsitteen, joka on myös osaltaan sekoittanut osallisuuden teoreettista määrittelyä. Hämmennystä on osittain aiheuttanut se, että suomenkieliselle osallisuuden käsitteelle ei ole englanninkielessä selkeää vastinetta. Englanninkielisellä termillä *participation* on viitattu sekä osallisuuteen että osallistumiseen. (Kiilakoski, Gretscher & Nivala 2012, 15.) Myös Suomessa osallisuuden rinnalla on puhuttu osallistumisesta, erottamatta aina käsitteiden merkityssisältöjä toisistaan (Särkelä-Kukko 2014, 34).

Silloinkin kun osallisuuden ja osallistumisen käsitteet on erotettu selkeästi toisistaan, näyttävät käsitykset käsitteiden suhteista toisiinsa vaihtelevan. Kanaojan, Niirasen ja Jokirannan (2008, 203) mukaan osallisuus on osa osallistumisen prosessia. Särkelä-Kukko (2014, 35) puolestaan määrittelee osallistumisen yhdeksi osallisuuden muodoksi. Siltaniemi ym. (2008, 43) näkevät

osallisuuden laaja-alaisemmaksi käsitteeksi kuin osallistuminen ja myös Kivistö (2014, 55-56) viittaa osallisuudella osallistumista laajempaan kokemukseen sekä osallistumisella toimintaan. Tässä tutkielmassa käsitän viimeksi mainittujen kirjoittajien tapaan osallisuuden osallistumista laajemmaksi käsitteeksi. Osallisuuden ja osallistumisen voidaan tunnepuolella katsoa kytkeytyvän yhteen. Osallisuus tuottaa osallistumista ja voi olla myös osallistumisen edellytys (Kanaoja ym. 2008, 203). Tunne omasta osallisuudesta kannustaa siis osallistumaan. Ilman osallisuuden tunnetta osallistumiselta voidaan katsoa puuttuvan perusta (Sassi 2002, 59).

Käytän osallistumisen käsitettä kuvaamaan sitä konkreettista toimintaa, johon yksinasuvat köyhät työttömät osallistuvat tai haluaisivat osallistua yhdessä muiden kanssa tai yksin. Osallisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa osallistuminen on määritelty osallistumiseksi esimerkiksi työhön, harrastuksiin, tapahtumiin, vapaa-ajan toimintaan tai kansalaistoimintaan (Harju 2005, 69, Särkelä-Kukko 2014, 35). Myös tässä tutkielmassa tarkastelen osallistumista erityisesti erilaisiin vapaa-ajan harrastuksiin ja aktiviteetteihin osallistumisen kautta. Osallistuminen voi tietenkin olla myös paljon muuta ja toisinaan osallistumista on helpompi hahmottaa muiden käsitteiden kuten esimerkiksi tekemisen käsitteen kautta (ks. Särkelä-Kukko 2014, 43). Osallisuuden ja osattomuuden kokemusten tutkimisessa myös se osallistuminen, josta jäädään paitsi, eli osallistumattomuus, on merkityksellistä. Olen siis osallistumiseen liittyvien kokemusten lisäksi kiinnostunut yksinasuvien köyhien työttömien kokemuksista siitä, millaisesta osallistumisesta he kokevat jäävänsä paitsi.

Osallistumisen käsitteen käyttö osallisuudesta puhuttaessa korostaa aktiivisen toiminnan merkitystä osallisuuden toteutumisessa (Kivistö 2014, 81). Osallistumista tai osallistumattomuutta tarkastellessa täytyy kuitenkin muistaa se, että ne eivät itsessään tarkoita osallisuutta tai osattomuutta. Osallistuminen, tekeminen ja toimiminen eivät siis ole osallisuuden mittari (Kivistö 2014, 57), mutta ne kylläkin luovat mahdollisuuksia osallisuuden rakentumiselle ja ihmisen osallisuudelle omissa yhteisöissään ja yhteiskunnassa (Harju 2005, 69; Särkelä-Kukko 2014, 35). Osallistumalla ihmisellä on mahdollisuus kokea osallisuutta, kuulumisen ja mukanaolon tunnetta, johon ihmisellä sosiaalisena olentona on tarve (Harju 2005, 69). Jotta osallistuminen voi tuottaa osallisuuden kokemuksia, merkityksellistä on myös toiminnan kokeminen mielekkääksi ja merkitykselliseksi (vrt. Luhtasela 2009, 6). Samaan tapaan voidaan katsoa, että osattomuudessa merkityksellistä ovat ne tunteet ja henkilökohtainen kokemus, joita osallistumisen ja toiminnan ulkopuolelle jääminen ihmiselle tuottaa, ei siis itsessään osallistumattomuus. Sellaisen toiminnan, joka ei ole merkityksellistä yksilölle tai arvostettua yhteiskunnassa, ulkopuolelle jääminen, ei

todennäköisesti tuota kenellekään osattomuutta. Osallisuudessa merkityksellistä on nimenomaan kokemus osallisuuden toteutumisesta (Kivistö 2014, 57) ja osattomuudessa kokemus omasta osattomuudesta ja ulkopuolisuudesta.

Nyky-yhteiskunnassa palkkatyö on yksi arvostetuimmista osallistumisen muodoista. Samalla työ on muun muassa perheen ja kuluttamisen ohella yksi ihmisten välisen yhteisyyden tärkeimmistä instituutioista, ja olennaisessa osassa yksilön ja yhteiskunnan välisen siteen rakentumisessa (Järvinen & Jahnukainen 2001, 129). Osallistumista työelämään on pidetty täten myös olennaisen tärkeänä väylänä osallisuuteen. Esimerkiksi syrjäytymisestä käyty yhteiskunnallinen keskustelu on perinteisesti keskittynyt tarkastelemaan osallisuutta ja osattomuutta työmarkkinoista, jolloin sosiaalista integraatiota tai syrjäytymistä tulkitaan kiinnittymisenä työmarkkinoihin tai ulkopuolisuutena työelämästä. (Suutari 2002, 27, 30-34.) Palkkatyön merkityksen korostaminen kertoo vahvasta suomalaisesta työetiikasta, jossa palkkatyöhön osallistumista ja itsensä elättämistä arvostetaan. Työ on täten myös tärkeä itsearvostuksen lähde. Monissa syrjäytymisdiskursseissa ja inklusiopolitiikassa työ nähdään siis pääsääntöiseksi väyläksi inklusiolle, eli osallisuudelle ja mukanaololle yhteisessä sosiaalisessa maailmassa ja todellisuudessa. (Julkunen 2001, 168-170.) Diskurssissa ei nähdä tai siinä ei arvosteta palkkatyön ulkopuolisen toiminnan merkitystä sosiaalisen integroitumisen ja osallisuuden rakentajana. Työelämään keskittyvä syrjäytymis- tai osallisuuskeskustelu kaventaa työn näin ollen ensisijaiseksi ihmisiä yhteiskuntaan integroivaksi tekijäksi, joka luo merkityksellisiä sosiaalisia suhteita ja integroi ihmisiä mielekkäisiin asioihin. (Suutari 2002, 27, 30-34.) Työttömille, kuten tämän pro gradu -tutkielman kirjoittajille, työelämään osallistumisen merkitystä korostava diskurssi jättää varsin vähän vaihtoehtoja oman osallisuuden rakentumiselle.

Myös Niemelä (2010) näkee työttömyyden suurena riskinä ihmisen osallisuuden toteutumiselle ja hyvinvoinnille. Työttömyyteen liittyvä riski paikantuu muun muassa siihen, että työttömyyden myötä ihmisellä ei ole mahdollisuutta osallistua työyhteisön toimintaan ja tekemiseen. Jos ihminen pystyy kompensoimaan työyhteisön puutteen esimerkiksi osallistumalla harrastusyhteisön toimintaan, osallisuus työttömyydestä huolimatta voi olla mahdollista. Työyhteisö ei siis ole ainoa paikka sellaiselle osallistumiselle, toiminnalle ja tekemiselle, joka voi tuottaa osallisuutta. Olennaista on kuitenkin se, että kyseisen toiminnan on tarjottava ihmiselle tekemistä ja paikan tuntoa itsensä tarpeelliseksi. (Niemelä 2010, 29-30.) Esimerkiksi mielekkäät harrastukset tai vapaaehtoistyö voivat edesauttaa paitsi itsensä tuntemista tarpeelliseksi, myös tuoda mielekkyyttä

elämään (Isola 2014, 288-289). Lisäksi mielekäs tekeminen antaa parhaassa tapauksessa ihmiselle mahdollisuuden toteuttaa itseään ja omia kykyjään (Niemelä 2010, 29). Osallistumisella voi olla vaikutusta myös psyykkiseen hyvinvointiin. Erilaisiin aktiviteetteihin osallistumisen kuten esimerkiksi harrastuksiin ja muuhun vapaa-ajan toimintaan, vapaaehtoistyöhön ja talkootöihin osallistumisen sekä naapureiden ja kavereiden auttamisen on todettu vähentävän työttömien psyykkistä pahoinvointia (Pietiläinen 2005, 101-102, 122). Erityisesti liikuntaharrastukset vaikuttavat henkisen hyvinvoinnin lisäksi positiivisesti myös fyysiseen terveyteen ja hyvinvointiin (esim. Mertaniemi & Miettinen 1998, 29-37).

Osallistumisella ja toimimisella eri yhteisöissä on myös sosiaalinen ulottuvuutensa. Osallistuminen antaa mahdollisuuden tavata ihmisiä ja luoda sosiaalisia suhteita. Osallistuminen erilaisiin toimintoihin esimerkiksi tekemällä työtä ja opiskelemalla tai osallistumalla harrastus- tai kansalaistoimintaan on tarve, jonka toteutuminen tai toteutumattomuus vaikuttaa ihmisen hyvinvointiin. Hyvinvointia tuottaa siis toiminnallisuus sekä yhteisön osallisuuteen jäsentyminen. (Niemelä 2010, 19, 29-30.) Niemelän (emt.) ajatusten taustalla on Erik Allardtin teoria. Myös Allardt (1976, 32-47) on korostanut sosiaalisten suhteiden merkityksen ohella itsensä toteuttamisen tarpeiden toteuttamisen tärkeyttä harrastusten ja muun vapaa-ajan toimintojen parissa sekä näiden vaikutusta ihmisen hyvinvointiin.

Osallisuudessa olennaista on se, että ihmisellä on itsellään mahdollisuus valita, osallistuuko hän vai ei sekä vaikuttaa osallistumisensa laatuun, muotoon ja intensiteettiin (Juvonen 2006, 50). Osallistuminen vaatiikin ihmiseltä motivaatiota ja tahtoa osallistumiseen (Harju 2005, 47). Ihmisen oma päätös tai halu osallistumiseen eivät kuitenkaan aina ole riittäviä. Osallistumisessa merkityksellistä ovat ympäristön tarjoamat osallistumismahdollisuudet sekä yksilön resurssit hyödyntää näitä mahdollisuuksia. Jos osallistumismahdollisuudet eivät ole odotuksiin ja toiveisiin nähden riittäviä, voidaan puhua osallistumisen vajeista. Tilanne, jossa ihminen kokee osallistumisen tärkeäksi ja mielekkääksi, mutta mahdollisuudet osallistumiseen ovat heikot, on vaikea. Se, että ihminen kokee osallistumismahdollisuutensa heikoiksi, voi johtua monesta asiasta. Osallistumattomuuden syyt liittyvät usein juuri osallistumista mahdollistavien rakenteiden puuttumiseen tai henkilökohtaisiin esteisiin. (Siltaniemi ym. 2008, 47, 52.) Rakenteisiin liittyviä tekijöitä, jotka voivat estää osallistumisen ovat esimerkiksi huonot kulkumahdollisuudet (emt.) sekä osallistumista mahdollistavien harrastus- tai tapaamispaikkojen puuttuminen. Osallistuminen ja osallisuus vaativatkin usein erilaisia kohtaamisareenoita, joissa on mahdollisuus tavata

kanssaihmissiä, vertaisia ja naapureita (Nylund 2006, 144). Osallistumisen estävät henkilökohtaiset tekijät voivat puolestaan liittyä esimerkiksi heikoksi koettuun fyysiseen tai psyykkiseen terveydentilaan tai taloudellisiin vaikeuksiin (Siltaniemi ym. 2008, 47, 52).

Aina osallistumattomuus ei kuitenkaan johdu rakenteellista tai edellä mainituista henkilökohtaisista tekijöistä. Myös ihmisten välisiin suhteisiin liittyvät syyt voivat olla syynä osallistumattomuuteen. Kokemukset siitä, että paremmin toimeentulevat läheiset ovat tarkoituksellisesti sulkeneet ulos sosiaalista piireistä elämässä taloudellisesti heikommin pärjänneen ihmisen, voi myös olla syynä osallistumattomuuteen (Stewart ym. 2009, 181-191). Lisäksi häpeän ja epämukavuuden tunteet tai pelko leimaantumisesta voi aiheuttaa muista etäännyttävää ja eristävää käytöstä (esim. Ervasti 2003, 138; Stewart ym. 2009, 181-191). Tällöin ihminen jättäytyy tarkoituksellisesti pois yhteisestä tekemisestä ja toiminnasta, jolloin mahdollisuudet osallisuuden muodostumiselle heikkenevät. Osallistumisessa ja osallisuudessa ihmisen suhde muihin ihmisiin, omaan itseensä ja yhteiskuntaan ovat tärkeitä.

3.4 Sosiaaliset suhteet osallisuuden rakentajina

Osallisuuden kokemus ei synny pelkästään yksilön toiminnan tai ominaisuuksien kautta, vaan aina suhteessa johonkin. Osallisuus voidaankin määrittää joksikin, joka toteutuu ihmisen ja yhteisön tai ihmisen ja yhteiskunnan suhteessa (Nivala & Ryyänen 2013, 26). Arjen tasolla osallisuus voi toteutua perhe- tai ystävyys-suhteissa tai muissa arjen yhteisöissä, joiden toimintaan ihminen osallistuu (vrt. Kiilakoski 2007, 16). Osallisuuden tunne rakentuu siis sosiaalisissa suhteissa sekä arjen kohtaamisissa ja keskusteluissa (Särkelä-Kukko 2014, 36).

Toisaalta samalla tavoin kuin arjen kohtaamiset ja keskustelut voivat tuottaa osallisuutta, voivat ne myös olla tilanteita ja paikkoja, jotka synnyttävät osattomuutta. Osallisuuden vastakäsitteinä käytetyistä syrjäytymisestä ja marginalisaatiosta, Helne (2002, 176) on todennut, että ne syntyvät vain ja ainoastaan suhteessa muihin ihmisiin. Myös marginaalissa elävillä, ulossuljetuilla, on jonkinlainen suhde yhteiskuntaan. Voidaan siis ajatella, että osallisuutta ja osattomuutta ei ole ilman suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan ja muihin ihmisiin. Tästä syystä olen kiinnostunut erityisesti yksinasuvien köyhien työttömien sosiaalisista suhteista sekä oman itsensä asemoinnista suhteessa

muihin ihmisiin, yhteisöön ja yhteiskuntaan sekä näiden kokemusten merkityksestä osallisuuden tai osattomuuden rakentajina.

Osallisuuden kokemuksellista ja tunneperäistä puolta on kuvattu teoreettisessa kirjallisuudessa kuulumisen lisäksi esimerkiksi liittymisen, yhteisöllisyyden, mukanaolon ja vaikuttamisen tunteina (Harju 2005, 68-69; Kanaoja, Niiranen & Jokiranta 2008, 203; Särkelä-Kukko 2014, 35). Osallisuuden tunne kytkeytyy siis vahvasti ihmisten välisiin suhteisiin ja yksilön kokemukseen omasta paikasta osana erilaisia yhteisöjä (esim. perhe, ystävät, suku, yhteiskunta, harrastusyhteisöt). Tarve läheisyyden kokemuksiin, keskusteluihin, ajatusten ja kokemusten jakamiseen muiden kanssa on ominaista ihmiselle (Harju 2005, 69). Henkilökohtaisella tasolla osallisuuden tunne syntyy, kun ihminen kokee, että hänet otetaan huomioon, hän kokee tulleen kuulluksi ja hänellä mahdollisuus jakaa kokemuksia muiden kanssa (Nivala & Ryytänen 2013, 20; Särkelä-Kukko 2014, 36). Osattomuutta tuottavat puolestaan kokemukset siitä, että on jäänyt ulkopuoliseksi joistakin yhteisöistä tai toimintaympäristöistä. Näissä tilanteissa ihminen ei siis ole tullut otetuksi huomioon ja hän on jäänyt vaille yhteisesti jaettuja kokemuksia. (Kiilakoski 2007, 12; Nivala & Ryytänen 2013, 20.)

Osallisuutta voidaan kuvata myös yhteenkuuluvuuden tunteena muihin ihmisiin, omiin yhteisöihin ja yhteiskuntaan (Siltaniemi ym. 2008, 43). Yhteenkuuluvuuden muodostumisen kannalta tärkeätä on yhteisten arvojen jakaminen toisten kanssa (Suoninen, Lahikainen & Pirttilä-Backman 2010, 298). Yhteenkuuluvuus syntyy yhteisten jutunaiheiden, tiedon ja merkitysten jakamisen kautta. Elämäntapojen eriytyminen samankin maan ja kulttuurin sisällä voi vaikeuttaa kohtaamista ja toisten elämän ymmärtämistä (Sassi 2002, 72-73). Wilkinsonin ja Pickettin (2011) mukaan asemamme sosiaalisella arvoasteikolla vaikuttaa siihen, kenen katsomme kuuluvan joukkoon ja kenen emme. Luokittelu heihin ja meihin vaikuttaa myös kykyyn samaistua muihin ihmisiin ja tuntee empatiaa heitä kohtaan. (emt., 69, 75.) Esimerkiksi yhdysvaltalais tutkimuksen mukaan alhaisemman tulotason yksilöt näyttäisivät kokevan yleisesti enemmän kuulumisen tunteita ihmisiin, joilla on sama tulotaso tai marginaalinen asema kuin heillä itsellään (Stewart ym. 2009, 182). Myös työttömälle samassa tilanteessa elävien ystävien, jotka ymmärtävät ja kannustavat, merkitys voi olla suuri selviytymisessä elämässä yhteiskunnan marginaalissa (Suutari 2002, 70-74). Sosiaalinen asema voi siis vaikuttaa siihen, keiden kanssa ihminen kokee yhteenkuuluvuuden tunteita ja saavuttaa tunteen omasta osallisuudesta sosiaalisissa suhteissa. Eronteolla ”heihin” ja ”meihin” vahvistetaan kuitenkin samalla rajanjakoa vallassa olevien ja vähemmän valtaa omaavien

ihmisten välillä. Samalla tuotetaan ja ylläpidetään sosiaalista erontekoa ja etäisyyttä. (Baresford & Croft 1995 & Riggins 1997, Lister 2004, 101 muk.)

Osallisuus liitetään usein myös hyvinvointiin, jolloin osallistumisen ja osallisuuden katsotaan lisäävän hyvinvointia (esim. Nylund 2006, 141-142). Sekä osallisuuden että hyvinvoinnin rakentumisessa sosiaaliset suhteet ovat merkityksellisessä osassa. Sosiaaliseen yhteisyyteen kuulumista pidetään tärkeänä osana ihmisen hyvinvoinnin rakentumista, ja sosiaalinen irrallisuus voidaan puolestaan nähdä hyvinvointipuutteena (Ritakallio 1991, 112). Yksilön hyvinvointi ei useinkaan riipu pelkästään yksilön ominaisuuksista tai hänen suhtautumisestaan ympäristöönsä. Hyvinvoinnissa on olennaista myös se, miten ympäristö suhtautuu yksilöön sekä millaiseksi yksilö arvioi oman suhteensa ympäristöön. (Kainulainen 2014, 485.)

Koska ihminen on sosiaalinen olento, hyvinvoinnin rakentuminen kytkeytyy siis vahvasti niihin tapoihin, joilla hän on yhteydessä muihin ihmisiin. Kokemuksellisen hyvinvoinnin muodostumisessa tärkeitä on se, mitä ihmisten välillä tapahtuu tai jää tapahtumatta. Sillä, onko ihmissuhteissaan saanut kannustusta vai puolestaan vähättelevää kohtelua, on merkitystä sosiaalisen hyvinvoinnin rakentumiselle. (Suoninen, Lahikainen & Pirttilä-Backman 2010, 292, 296.) Vaikka sosiaalisia suhteita pidetäänkin tärkeinä ihmisen hyvinvoinnille ja osallisuudelle, täytyy muistaa se, että kaikki sosiaaliset suhteet ja verkostot eivät aina välttämättä lisää positiivisella tavalla yksilön hyvinvointia ja tue selviytymistä. Yhteisöt voivat myös haitallisia, voimavaroja heikentäviä ja tukahduttavia yhteenliittymiä (Korkiamäki, Nylund, Raitari & Roivainen 2008, 11). Puhuttaessa sosiaalisten suhteiden vaikutuksesta, täytyy siis huomioida se, että vain hyvillä sosiaalisilla suhteilla on positiivisia vaikutuksia, kun taas huonoilla suhteilla on hyvinvointiin negatiivinen vaikutus (Wilkinson 2006, 7).

Puhuttaessa sosiaalisten suhteiden positiivisesta vaikutuksesta ihmisen hyvinvointiin, esille nousee usein ihmissuhteista saatava sosiaalinen tuki. Sosiaalisia verkostoja ja niistä saatavaa sosiaalista tukea voidaan pitää yksilön käytettävissä olevina resursseina, joka voi lisätä hyvinvointia, antaa konkreettista tukea arkielämään sekä helpottaa uhkan kokemusta elämän erilaisissa kriisi- ja stressitilanteissa (Järvikoski & Härkäpää 2005, 90). Positiivisten ihmissuhteiden tiheys parantaa yksilön selviytymis- ja stressisietokykyä (Ahokas 2010, 147). Sosiaalisten verkostojen olemassaolo sekä yksilön luottamus niiden toimivuuteen voivat suojata yksilöä myös ennaltaehkäisevästi turvattomuuden tunteilta ja stressiltä (Suoninen, Lahikainen & Pirttilä-Backman 2010, 308). Koettu

sosiaalinen tuki eli luottamus tukiverkoston olemassaoloon voi vaikuttaa positiivisesti myös muun muassa ihmisen itsetuntoon sekä elämänasenteeseen (Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1566-1571). Koska työttömyys koettelee usein monella tapaa ihmisen selviytymistä, luottamuksellisista ihmissuhteista saatavan tuen merkitys voi olla suuri (Suutari 2002, 70-74). Myös taloudellisten huolien kanssa painivalle yksinasuvalle esimerkiksi ystävyysuhteista tai sukulaisilta saatavan tuen merkitys on todennäköisesti suuri, koska yksinasuvalla ei ole samassa taloudessa asuvaa kumppania, johon turvautua.

Ihmissuhteista saatava sosiaalinen tuki voidaan jakaa sisältönsä mukaan emotionaaliseen, instrumentaaliseen ja tiedolliseen tukeen. Emotionaalinen tuki voi olla esimerkiksi kuuntelemista, kiintymyksen osoitusta tai empatian ja ymmärryksen tarjoamista. Instrumentaalilla tuella puolestaan viitataan materiaaliseen tai käytännölliseen apuun. Tiedollinen tuki tarkoittaa neuvojen ja ohjeiden tarjoamista. Näiden kolmen sosiaalisen tuen muodon lisäksi toisinaan omiksi sosiaalisen tuen muodoiksi erotettu myös arvostava tuki, sosiaaliseen kumppanuuteen perustuva tuki sekä kuuluminen. Arvostava tuki tähtää sellaisen viestin antamiseen, että toinen on arvostettu ja kelpaava. (Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1566-1571.) Kannustavilla läheisillä voikin olla suuri merkitys siinä, että yksilö kokee onnistumisen kokemuksia ja pystyy suuntaamaan huomiotaan sellaisiin asioihin, jotka ovat oikeasti merkityksellisiä (Suoninen, Lahikainen & Pirttilä-Backman 2010, 296). Sosiaaliseen kumppanuuteen perustavalla tuella tarkoitetaan tukea kaipaavan ihmisen kanssa olemista ja tekemistä sellaisina hetkinä, kun ihminen kaipaa rentoutumista tai irtiottoa ongelmista. Kuuluminen, joka on lähellä osallisuuden käsitettä, viittaa puolestaan ryhmän jäsenyyden kautta saatavaan tukeen, joka sisältää jäsenyyden kautta saatavan identiteetin sekä muita mahdollisia resursseja. (Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1566-1571.)

Avun ja sosiaalisen tuen vastaanottaminen ei ole aina helppoa, vaikka tukea olisikin tarjolla. Avun pyytämiseen ja vastaanottamiseen voi liittyä pelko kasvojen ja arvotuksen menettämisestä toisten silmissä. (Suoninen, Lahikainen & Pirttilä-Backman 2010, 306.) Tarjotun avun torjumisen taustalla voi olla halu säilyttää omanarvontunne ja kokemus itsenäisestä pärjäämisestä (Suutari 2004, 76). Sosiaalisen tuen saaminen voikin olla uhka ihmisen itsetunnolle sekä aiheuttaa arvottomuuden kokemuksia tai tunteita liiallista riippuvuudesta ja kiitollisuudenvelkaan jäämisestä (Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1570-71). Vaikeus ottaa vastaan tukea, erityisesti instrumentaalista tukea, saattaa liittyä myös siihen, että ihminen ei koe kykenevänsä vastata vastavuoroisuuden normiin. Vastavuoroisuuden normin mukaan ihmisen tulee vastata saamaansa tukeen tai palvelukseen

jollakin tavalla. (Edlund 2007, 730-731.) Sosiaalisen tuen vastaanottaminen helpottuu, kun tukea sekä annetaan että vastaanotetaan vastavuoroisesti sosiaalisissa suhteissa (Lister 2004, 137).

Se, että työttömyys on nähty riskiksi osallisuuden toteutumislle (esim. Julkunen 2001, Suutari 2002), liittyy myös sosiaalisiin suhteisiin. Tutkimusten mukaan yksinasuminen, työttömyys ja tulojen riittämättömyys lisäävät yksinäisyyden kokemuksia sekä tyytymättömyyttä sosiaalisiin suhteisiin (esim. Moisio & Rämö 2007, 395-397; Saari 2009, 208-209; Siltaniemi ym. 2008, 100). Kaikilla työttömyys ei kuitenkaan lisää yksinäisyyden kokemuksia ja osa ihmisistä tapaa työttömyyden myötä ystäviään jopa enemmän kuin työelämässä ollessaan. Koska työttömyyden myötä työelämään liittyvä sosiaalinen kanssakäyminen jää pois tai on puuttunut aina elämästä, olennaista onkin se, miten työtön pystyy korvaamaan työhön liittyvää sosiaalista kanssakäymistä muilla sosiaalisilla suhteilla. (Ervasti 2003, 134-135.) Työelämän ulkopuoliset suhteet ja jäsenyydet eri yhteisöissä voivat auttaa työttömäksi jäänyttä kompensoimaan työsuhteeseen liittyneitä sosiaalisia suhteita (Vähätalo 1998, 113). Tiiviit, läheiset ja toimivat sosiaaliset verkostot voivat tarjota mahdollisuuden sosiaalisen kiinnittymiselle ja kuulumisen tunteille, eli osallisuudelle, silloin, kun ihminen on osaton esimerkiksi työmarkkinoista (Suutari 2002, 70). Läheiset ihmissuhteet antavat myös mieltä ja merkitystä elämälle, syyn jonka vuoksi nousta aamulla ylös (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 150).

3.5 Sosiaalinen identiteetti ja osallisuus

Samalla tavoin kuin osallisuus ja osattomuus syntyvät suhteessa yhteisöön ja yhteiskuntaan (Nivala & Ryyänen 2013, 26), voidaan myös identiteettiä hahmottaa yksilön suhteena erilaisiin yhteisöihin ja yhteiskuntaan (Vähätalo 1998, 113). Oikeus omaan identiteettiin sekä arvostuksen saamiseen osana perhettä, muita ryhmiä ja yhteisöjä sekä yhteiskuntaa on tärkeä osallisuuden toteutumisen ehto (Kiilakoski, Gretscher & Nivala 2012, 16). Ihmissuhteissa ja arjen yhteisöissä koettu osallisuus tai osattomuus on siis vahvasti yhteydessä myös identiteettiin liittyviin kysymyksiin. Arvostava kohtelu vaikuttaa positiivisesti myös ihmisen itsetuntoon ja käsitykseen itsestä toimijana (Lister 2004, 120). Jos ihminen jää muiden silmässä näkymättömäksi, ei hän tule arvostetuksi ihmisenä, jonka olemassaololla on merkitystä (Sennett 2004, 17). Huomatuksi ja arvostetuksi tuleminen rakentavat näin ollen osallisuuden kokemuksia. Näkymättömäksi jääminen puolestaan saattaa johtaa

osattomuuden kokemukseen omasta paikasta ja asemasta osana sosiaalisia suhteita, yhteisöjä ja yhteiskuntaa.

Erilaisiin sosiaalisiin asemiin liitetyt jaetut käsitykset ja identiteetit saavat osakseen erilaista arvostusta yhteiskunnassa. Jaetut käsitykset, joita yhteisöllä on esimerkiksi työttömyydestä tai köyhyydestä, vaikuttavat osaltaan siihen, millaiset mahdollisuudet yksilöllä on rakentaa positiivista identiteettiä. (Suoninen, Lahikainen & Pirttilä-Backman 2010, 299-302.) Toiset eivät siis vain hahmota identiteettiämme, vaan ovat mukana luomassa sitä. Tämä tapahtuu kategorisoinnin kautta sekä konkreettisen toiminnan eli sen kautta, miten muut ihmiset kohtelevat meitä ja suhtautuvat meihin. (Jenkins 2014, 98.) Kategorisointi tuottaa siis ihmisille sosiaalisia identiteettejä (Juhila 2004, 23). Kun jaettu kategoria sisältää pääosin kielteisiä luonnehdintoja ja mielikuvia, voidaan puhua leimatusta identiteetistä (Goffman 1961 & 1963, Juhila 2004, 24 muk.). Leimaaminen ja leimatuksi tuleminen rakentuvat siis sosiaalisissa suhteissa. Stereotyyppiat ovat jatkuvasti läsnä ihmisen yrittäessä rakentaa identiteettiään. (Jokinen 2004, 78.) Niin työttömyyteen (esim. Vähätalo 1998) kuin köyhyyteen (esim. Lister 2004) sekä perhekeskeisissä yhteiskunnissa jopa yksinasumiseen (DePaulo & Morris 2006) liitetään stereotyyppisiä käsityksiä siitä, millaisia kyseiseen kategoriaan kuuluvat ihmiset ovat. Normaalia poikkeavaksi ja samalla leimatuksi perhe- ja parisuhdekeskeisessä yhteiskunnassa voivat tulla luokitelluiksi myös perheettömät tai parittomat (Ojala & Kontula 2002, 80).

Sellaiseen ryhmään, kuuluminen, jota ei arvosteta vallalla olevassa kulttuurissa ja politiikassa, voi pikkuhiljaa muuttaa ihmisen suhdetta omaan itseensä (Karjalainen & Lahti 2006, 290). Kun marginalisoituun ryhmään kuuluva ihminen joutuu elämään leimaamisen, stigmatisoinnin ja halveksunnan kohteena, voi ihmisen oma käsitys omasta arvokkuudesta laskea. Häpeän tunteet ja nöyryytyksen kokemukset rapistavat itsetuntoa ja identiteettiä. (Lister 2004, 100, 119.) Toistuvasti kulttuurisen valtaenemmistön leimaavien katseiden alla olo ja tunnustusta vaille jääminen voivat johtaa siihen, että esimerkiksi työtön omaksuu vähitellen osaksi itseään nämä negatiiviset mielikuvat (Karjalainen & Lahti 2006, 290). Muiden silmissä poikkeavaksi leimattu voi siis ottaa leimatun identiteetin osaksi omaa identiteettiään (Jenkins 2014, 99).

Leimatut identiteetit tulevat kerta toisensa jälkeen uusinnetuiksi erilaisissa kohtaamisissa, eikä ihminen voi välttää kaikkia näitä tilanteita. Terveen itsetunnon, ehjän identiteetin ja omanarvontunteen säilyttäminen esimerkiksi yksinasuvalle köyhälle työttömälle ei tässä

yhteiskunnassa ole välttämättä helppoa. (Juhila 2004, 27-30.) Jos ihmisen identiteetti perustuu muuhun kuin leimattuun identiteettiin, jaettuun kategoriaan perustuvan identiteetin merkitys ei välttämättä ole yhtä vahingollinen. Aina esimerkiksi köyhän identiteetti ei ole osa ihmisen yksilöllistä identiteettiä, vaan identiteetti voi perustua vahvemmin esimerkiksi ikään, sukupuoleen tai etniseen alkuperään. (Lister 2004, 151.) Työttömälle työelämän ulkopuolisten identiteettien vahvuus sekä niihin liittyvät jäsenyydet ja osallistuminen yhteisöissä auttavat ihmistä kompensoimaan niitä menetyksiä, joita palkkatyöidentiteetin menetyksestä tai saavuttamatta jättämisestä voi seurata. Sellaisen työttömän, jonka muut identiteetit ovat heikkoja tai puuttuvat täysin on todennäköisesti vaikeampi sopeutua työttömyyteen. (Vähätalo 1998, 113.) Jos omanarvon tunne on kiinni vahvasti työssä, eikä elämässä ole juuri muuta kuin työ, sopeutuminen on vaikeampaa.

Positiiviset kokemukset sosiaalisissa suhteissa voivat auttaa ihmistä säilyttämään positiivisen minäkuvan ja identiteetin. Työttömyydessä selviytymisessä merkityksellisiä ovat sellaiset ihmissuhteet, joissa ihminen voi tulla hyväksytyksi sellaisenaan. Kiinnittyminen sellaisiin yhteisöihin (esim. perhe tai ystäväpiiri), joiden arvot perustuvat muuhun kuin suoriutumiseen ja pärjäämiseen työmarkkinoilla, tukevat selviytymistä. Kokemukset hylätyksi tulemisesta ihmissuhteissa tuottavat puolestaan nöyryydyksen ja häpeän kokemuksia, jotka murentavat uskoa yhteisöllisiin arvoihin ja siihen, että muihin ihmisiin voi luottaa. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 97, 101, 111, 150, 167-169.) Läheiset ihmissuhteet sekä jäsenyydet yhteisöissä, joissa ihmisen sosiaalinen identiteetti perustuu muuhun kuin köyhän työttömän leimattuun identiteettiin, voivat siis tukea selviytymistä, positiivisen minäkuvan ja identiteetin säilyttämistä sekä oman paikan löytämistä osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa.

4 TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimustehtävä

Tarkastelen tutkielmassani yksinasuvien työttömien kokemuksia köyhyydestä. Olen kiinnostunut erityisesti siitä, millaisia kokemuksia kirjoittajilla on sosiaalisista suhteista sekä erilaiseen toimintaan ja tekemiseen osallistumisesta. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, miten kirjoittajat kuvaavat omaa asemaansa osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa. Merkityksellistä kokemusten tarkastelussa on myös se, millaisia merkityksiä ja tulkintoja kirjoittajat antavat kokemuksilleen. Tutkimustehtävänäni on selvittää, millaista osallisuutta tai osattomuutta yksinasuvien työttömien kokemusten kautta muodostuu. Toivon tutkielmani tuottavan tietoa siitä, mitkä tekijät yksinasuvan työttömän elämässä tukevat osallisuuden muodostumista ja mitkä tekijät puolestaan tuottavat osattomuutta. Aineistoa lähestyn seuraavien tarkempien tutkimuskysymysten kautta:

- Miten kirjoittajat kuvaavat toimintaan ja tekemiseen osallistumistaan?
- Millä tavoin kirjoittajat kuvaavat sosiaalisia suhteitaan ja omaa asemaansa osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa?
- Millaisia merkityksiä työttömyydellä, köyhyydellä ja yksiasumisella on osallisuuden tai osattomuuden kokemuksissa?

4.2 Tutkielman aineisto

Käytän tutkielmani aineistona Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun kautta kerättyjä kirjoituksia. Kirjoituskilpailun järjestäjänä toimi Tiede, taide ja köyhä kansa ry. Kirjoituskilpailun tavoitteena oli tilastotietoihin ja numeroihin perustuvan tiedon rinnalle tuottaa ymmärrystä köyhyydestä köyhiksi itsensä tuntevien kertomana. Kirjoitusten kautta haluttiin selvittää yksittäisten ihmisten kokemuksia siitä, millaista elämää ja arkea köyhiksi itsensä tuntevat elävät. Kirjoituskutsussa ihmisiä pyydettiin kirjoittamaan erityisesti siitä, miten köyhyys tuli heidän elämäänsä ja mitä keinoja he käyttävät pärjätäkseen arjessa. Kilpailuilmoitus (ks. liite) julkistettiin lehdistötiedotteella 13.6.2006 ja sitä levitettiin mm. sanomalehtien, internetin keskustelupalstojen ja blogien sekä ainakin Helsingin seudulla seinäilmoitusten kautta. Ilmoitus saavuttikin ilmeisen hyvin

kohdejoukkonsa, sillä kirjoituskilpailuun saatiin yli 800 vastausta ympäri Suomea. Kirjoituskilpailun kautta kerätyt kirjoitukset on taltioitu Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon, jolta olen saanut tätä pro gradu -tutkielmaa varten käyttöni kyseisen aineiston. (Isola, Larivaara & Mikkonen 2007, 12-13; Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.)

Tutkimuksen eettisyyden kannalta on olennaisen tärkeätä, että ihmisten itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan sillä, että heille annetaan mahdollisuus päättää, osallistuvatko he tutkimukseen (Kuula 2011, 61). Kirjoituskilpailun kutsussa (ks. liite) kirjoittajille on ilmoitettu, että kilpailutekstejä saatetaan käyttää myös tutkimustarkoituksiin. Tutkittavilta on siis kysytty aineiston keräämisen yhteydessä lupa aineiston käyttämiseen tulevaisuudessa tutkimuksissa (Corti & Thompson 2007, 305).

Aineiston pohjalta on julkaistu useita graduja sekä muutamia tieteellisiä artikkeleita (ks. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto). Lisäksi kirjoituskilpailun kautta kerättyjä kirjoituksia on julkaistu kahdessa teoksessa: Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä (Isola, Larivaara & Mikkonen 2007) sekä Rikas runo – Sanoja köyhyydestä (Mikkonen & Typpö 2009). Aineiston pohjalta tehdyistä pro gradu -tutkielmista yksinelävien köyhyyttä on tutkittu ainakin Carlsonin (2009), Lindroosin (2008) ja Nokelan (2012) pro gradu -tutkielmissa. Vaikka käyttämäni aineistoa on jo käytetty useammassa tutkimuksessa, laaja ja rikas aineisto mahdollistaa uusien näkökulmien ottamisen, uusien tutkimuskysymysten asettamisen ja uusien tulkintojen tekemisen (Corti & Thompson 2007, 302). Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon merkittyjen julkaisujen mukaan aineistoa ei ole aiemmin käytetty pelkästään työttömien kirjoitusten tarkasteluun, mutta todennäköisesti monessa tutkimuksessa aineiston kirjoittajissa on ollut mukana myös työttömiä. Aiemmissa julkaisuissa ei ole käytetty teoreettisina näkökulmana osallisuutta tai osattomuutta. Oman tutkielmani teoreettista näkökulmaa lähimpänä ovat Kainulaisen (2012) pro gradu -tutkielma, jossa hän tutki työssäkäyvien köyhien naisten sosiaalista poissulkemista sekä Carlsonin (2009) pro gradu -tutkielma yksinasuvien naisten köyhyydestä, jossa koettua köyhyyttä on tulkittu marginalisaation näkökulmasta.

Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun kirjoittajat edustavat monipuolisesti eri väestöryhmiä. Mukana on niin lapsiperheiden, pitkäaikaissairaiden, yksinhuoltajien, pitkäaikaistyöttömien, velkaantuneiden, pienyrittäjien, pienituloisten työntekijöiden kuin eläkeläistenkin kirjoituksia. (Isola, Larivaara & Mikkonen 2007, 12-13; Yhteiskuntatieteellinen

tietoarkisto.) Kirjoituskilpailu oli muodoltaan vapaamuotoinen ja täten myös Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon taltioitu aineisto sisältää monen tyyppisiä kirjoituksia. Kirjoitusten joukosta löytyy mm. runoja, omaelämäkerrallisia tekstejä, fiktiivisiä kertomuksia sekä lapsuusmuisteloita. (Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.) Käyttööni saama aineisto sisältää yhteensä 865 kirjoitusta, joista muutama kirjoitus on taltioituna kahteen kertaan aineistossa. Koska olen tässä tutkielmassa kiinnostunut yksinasuvien työttömien aikuiselämän aikaisista kokemuksista, olen rajannut käyttööni saamasta aineistosta tässä tutkielmassa käyttämäni aineiston.

Olen aineiston valinnassa käyttänyt osittain hyväksi aineistoon valmiiksi koodattuja tietoja kirjoittajista. Aineistoon on varsinaisen kirjoituksen lisäksi tallennettu osassa kirjoituksia seuraavat tiedot: numero, nimi tai nimimerkki, ikä, sukupuoli, paikkakunta, perhesuhteet, lapsi kotona, ammatti, tekstityyppi ja erityishuomioita. Näiden tietojen perusteella karsin aineistosta pois ne kirjoitukset, joissa kirjoittajan ammattiasemaksi oli mainittu opiskelija, työssä, työkyvyttömyyseläkkeellä, eläkeläinen tai kotiäiti. Lisäksi karsin pois sellaiset kirjoitukset, joiden tekstityyppi oli runo. Lisäksi karsin kirjoituksista pois ne kirjoitukset, joissa kirjoittajilla oli aineistoon valmiiksi määriteltyjen tietojen mukaan lapsia kotona tai kirjoittajien perhesuhteissa oli mainittu heidän elävän avio- tai avoliitossa.

Tämän jälkeen otin kirjoitukset tarkempaan lukuun. Tällä lukukierroksella karsin joukosta pois sellaiset kirjoitukset, joissa kirjoittaja oli selvästi mukana työelämässä, vaikka sitä ei valmiiksi koodattuihin tietoihin oltukaan merkitty. Lisäksi rajasin ulos sellaiset kirjoitukset, joista ei voinut selkeästi päätellä, oliko kirjoittaja työtön vai työelämässä. Muutama kirjoitus karsiutui pois sillä perusteella, että niissä kirjoittaja kertoi sairastuneensa vakavasti ja olevansa sairauslomalla, hakeneensa työkyvyttömyyseläkettä useasti tai elävänsä kuntoutustuella. Karsin joukosta edelleen ne kirjoitukset, jotka olivat selkeästi fiktiivisiä tai jotka käsittelivät pääosin kirjoittajan lapsuusmuistoja. Lisäksi poistin sellaiset kirjoitukset, jotka käsittelivät aihetta yleisellä tasolla (mielipidekirjoitustyyppinen).

Koska olen kiinnostunut yksinasuvien kokemuksista, pyrin seuraavin tavoin rajaamaan kirjoituksista pois sellaiset kirjoittajat, joilla on asuinkumppani. Monissa kirjoituksissa kirjoittaja kertoi asuvansa yksin, mutta osassa kirjoituksista mainintaa asumisesta ei ollut. Merkiksi yksinasumisesta kelpuutin suorat maininnat yksinelämisestä esimerkiksi ”minulle yksinelävälle” sekä muut asumiseen liittyvät maininnat, joista pystyi riittäväällä varmuudella päättelemään

kirjoittajan asuvan yksin. Tällaiset maininnat olivat esimerkiksi seuraavanlaisia: ”vuokrayksiössä”, ”vuokrasin vanhan talon”, ”vieraila luonani” tai ”elähän muutenkin kuin erakko”. Yksinasuvaksi määrittelin myös sellaiset kirjoitukset, joissa kirjoittaja kertoi erostaan tai puolison kuolemasta, mutta ei maininnut uudesta asuinkumppanista. Osa kirjoituksista jäi pois lopullisesta aineistosta sillä perusteella, että niistä ei riittävällä varmuudella voinut päätellä, asuiko kirjoittaja todellisuudessa yksin. Rajasin lopullisesta aineistosta pois sellaiset kirjoitukset, joissa kirjoittaja kirjoitti jossakin kohtaa kirjoitusta me-muodossa. Myös pari asunnottoman kirjoitusta karsin tässä vaiheessa pois, koska he esimerkiksi oleilivat ystäviensä luona tai asuntolassa. Jos mainintaa avopuolisosta, asuintoverista tai kotona asuvista lapsista ei ollut, otin kirjoitukset mukaan seuraavaan aineiston rajauksen vaiheeseen.

Edellä kuvatun aineiston rajauksen jälkeen minulla oli 60 kirjoitusta, jotka siis kertoivat kirjoittajan omasta elämästä ja joissa päätelinkin kirjoittajan olevan työtön ja yksinasuva. Koska tavoitteenani on tutkia köyhyysaineiston kirjoituksia rajatusta näkökulmasta, olen tutkielmassani käyttänyt harkinnanvaraista otantaa tai näytettä aineistosta (Eskola & Suoranta 1999, 18, 63). Edellä kuvattu aineiston rajaus sellaisiin kirjoittajiin, joista olen tässä tutkielmassa kiinnostunut, oli ensimmäinen vaihe harkinnanvaraisessa aineiston valinnassa. Toiseksi olen karkealla sisällönanalyysillä rajannut aineistoa edelleen. Otin nämä 60 kirjoitusta tarkempaan lukuun. Lukiessani kirjoituksia poimin kirjoituksista mainintoja sosiaalisista suhteista, asemasta osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa sekä osallistumisesta erilaiseen toimintaan ja tekemiseen, jos kirjoittaja oli niistä kirjoittanut. Seitsemässä kirjoituksessa ei käsitelty kyseisiä teemoja lainkaan. 20 kirjoituksessa kirjoitettiin näistä aiheista vain yksittäisenä mainintana tai epäsuorasti. Nämä 27 kirjoitusta karsin pois, koska näiden kirjoitusten perusteella en olisi pystynyt vastaamaan tutkimuskysymyksiini.

Lopullinen aineistoni sisältää 33 kirjoitusta. Näistä 33 kirjoituksesta kahdeksan (24%) on miehen ja 25 naisen kirjoitusta. Koko aineistossa (865 kirjoitusta) 21 % kirjoituksista oli miesten kirjoittamia, joten aineisto-otantani vastaa melko hyvin koko aineiston sukupuolijakaumaa. 22 kirjoituksessa tai kirjoituksen etukäteen koodatuissa tiedoissa mainitaan kirjoittajan ikä. Nämä kirjoittajat ovat 20-60-vuotiaita. Suurin osa niistä kirjoittajista, joiden ikä on pääteltävissä, ovat 30-59-vuotiaita. Yhdessätoista kirjoituksessa ei mainita lainkaan kirjoittajan ikää.

Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun kirjoitusten on sanottu kertovan ”hyväosaisten” köyhien kokemuksista, koska kirjoituskilpailuun osallistuminen vaatii tietyn tasoista

koulutuspääomaa, jota köyhien enemmistöllä ei välttämättä ole (Ahonen 2007, 576). Ahosen (emt.) huomio koski kirjoituskilpailusta julkaistua teosta ”Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä”, johon on koottu osa kirjoituskilpailun sadosta. Huomio siitä, että kirjoituskilpailuun osallistuneisiin on valikoitunut sellaisia kirjoittajia, joilla on voimavaroja ilmaista itseään kirjoittamalla, on varmasti aiheellinen myös tässä tutkielmassa käytetyissä kirjoituksissa. Kirjoituskilpailu aineiston keräämisen tapana on siis osaltaan rajannut tutkittavien joukkoa. Myös edellä selostamani aineiston rajaus on edelleen rajannut tutkittavien joukkoa. Sellaiset yksinasuvat työttömät, joilla ei ehkä ole ollut mitään kerrottavaa tai eivät ole kokeneet tärkeäksi kertoa ihmissuhteistaan ja erilaiseen toimintaan osallistumisesta kirjoituksessaan, rajautuvat tämän tutkielman ulkopuolelle.

Yhteiskuntatieteelliseltä tietoarkistolta käyttöni saamassa aineistossa ei ollut kirjoittajien yhteystietoja (esim. osoite, puhelinnumero), joten aineisto oli todennäköisesti ainakin osittain etukäteen anonymisoitu. Tunnistettavuuden häivyttäminen onkin yksi tärkeimmistä tutkimuseettisistä normeista (Kuula 2011, 201, 214). Osassa kirjoituksia oli kuitenkin nimen tai nimimerkin kohdalla tai kirjoituksen lopussa koko nimi, joka todennäköisesti oli kirjoittajan oikea nimi. Osassa kirjoituksista nimen tai nimimerkin kohdalla oli puolestaan kirjoittajan keksimä nimimerkki. Lopullisen aineiston rajauksen jälkeen annoin kaikille kirjoittajille peitenimet eli anonymisoin kirjoittajien erisnimet. Niille kirjoittajille, joiden sukupuoleksi oli etukäteen koodatuissa tiedoissa merkitty nainen, annoin tyypillisesti naisilla käytetyn nimen ja niille kirjoittajille, joiden sukupuoleksi oli määritelty mies, annoin tyypillisesti miehillä käytetyn nimen. Tutkielmani analyysiosiossa käytän aineisto-otteen yhteydessä siis kirjoittajalle antamaani peitenimeä sekä mainitsen kirjoittajan iän, jos se on selvillä. Näin menettelemällä pyrin siihen, että yksittäiset tutkittavat eivät ole tunnistettavissa tutkielmassa käytettyjen aineistositaattien kautta. (emt., 64, 215.) Koska tunnistamattomaksi tekeminen voidaan joskus mieltää ihmisen antamien tietojen arvon mitätöimiseksi, toivon, että en tällä valinnallani loukkaa niitä kirjoittajia, jotka olisivat mieluummin esiintyneet tutkimuksessa omalla nimellään (ks. Kuula 2011, 202-203).

4.3 Narratiivinen lähestymistapa ja kertomukset tutkimuskohteena

Narratiivisuutta pidetään, tiukan metodin tai koulukunnan sijaan, väljänä viitekehyksenä, joka kiinnittää huomionsa kertomuksiin todellisuuden tuottajana ja välittäjänä. Narratiivisuudella voidaan viitata tiedon luonteeseen ja tietämisen tapaan, jolloin se kytkeytyy usein

konstruktivistiseen tiedonkäsitykseen. (Heikkinen 2000, 47-51.) Konstruktionistisen ajattelutavan mukaan ihminen rakentaa käsitystään maailmasta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa (ks. esim. Berger & Luckmann 2002). Kertomukset puolestaan voidaan nähdä välineinä, joilla ihmiset rakentavat tietonsa ja identiteettinsä (Heikkinen 2000, 47-51). Kertomukset antavat mahdollisuuden tavoittaa se, millä tavoin kertojat kokevat oman elämänsä ja todellisuutensa. Kertomukset ovat samalla väylä ihmisen identiteettiin ja kertojan kulttuuriin ja sosiaaliseen maailmaan. (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 7-9.)

Narratiivisen tutkimuksen tarkastelun kohteena voivat olla ihmisten itsestään kertomat kertomukset (Hänninen 2010, 160). Narratiivisella tutkimusaineistolla viitataan useimmiten suullisesti tai kirjallisesti esitettyyn kerrontaan kuten esimerkiksi haastatteluihin, vapaisiin kirjallisiin vastauksiin, päiväkirjoihin tai dokumentteihin (Heikkinen 2000, 51). Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä - kirjoituskilpailun kirjoitukset ovat pääosin juuri tällaisia kertomuksia: ihmisten kirjallisesti esittämiä kertomuksia omasta elämästään. Useimmiten, kuten tässäkin tutkielmassa, kertomuksen merkinä käytetään siis kielellisiä ilmauksia, mutta kertomus voidaan ilmaista myös esimerkiksi elokuvan tai yksittäisen kuvan muodossa (Hänninen 2000, 20). Narratiivin vaatimuksena on usein pidetty kertomusta, jolla on alku ja loppu, mutta kaikki narratiivit eivät kuitenkaan ota tätä muotoa. Narratiivina voidaan myös pitää esimerkiksi väläyksen omaista kuvausta menneestä tapahtumasta tai hypoteettista narratiivia, joka kuvailee tapahtumia, jotka eivät ole tapahtuneet. Kertoja valitsee narratiivin tavan ja rakenteen. (Riessman 1993, 17-18.) Myös tässä tutkielmassa aineistona käytettyjen kertomusten kirjoittajat ovat valinneet erilaisia tapoja ja rakenteita narratiivien esittämiseksi. Muutama kirjoittajista aloittaa kirjoituksensa lapsuuden kuvailusta ja lopettaa nykytilanteeseen, jotkin kirjoittajat kuvaavat puolestaan kirjoituksessa yhden päivän tapahtumia ja osa kirjoittajista on puolestaan rakentanut kirjoituksensa tiettyihin teemoihin liittyvien tapahtumakuvausten kautta. Aineiston kirjoitukset eivät siis edusta tietynlaista narratiivityyppiä, kuten esimerkiksi omaelämäkertaa, vaan kirjoitukset vaihtelevat tyyliltään toisistaan suurestikin.

Narratiivinen tutkimus pyrkii paikalliseen, henkilökohtaiseen ja subjektiiviseen tietoon objektiivisen ja yleistettävän tiedon sijaan (Heikkinen 2000, 50-51). Narratiiveja ei siis pidetä täydellisinä todellisuuden kuvauksina, ja analyysiin sisältyy myös aina tutkijan tekemä tulkinta tutkittavan kertomuksesta (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 8). Tutkittavien kertomuksia ei myöskään voi pitää ainoastaan subjektiivisina, koska kertominen on aina kulttuurisesti jäsentynyttä (Hyvärinen 2006, 2). Narratiivisessa tutkimuksessa voidaan sanoa korostettavan ”tutkittavien äänen

löytämistä”, koska huomio keskitetään erityisesti siihen, millä tavoin ihmiset antavat asioille merkityksiä kertomustensa kautta (Hatch & Wisniewski 1995, Heikkinen 2000, 52 muk.). Toisaalta äänen antaminen voi olla liioiteltu ilmaus ja mieluummin tulisikin puhua tutkittavien äänen kuulemisesta ja tulkinnasta (Riessman 1993, 8).

Narratiivisuudella voidaan kuvata siis tutkimusaineiston luonnetta, jolloin kertomukset toimivat tutkimuksen materiaalina, mutta myös viitata narratiivisiin aineiston analyysitapoihin (Heikkinen 2000, 47, 49). Polkinghorne (1995) jakaa narratiivisuuden kahteen eri kategoriaan. Hänen mukaansa narratiivisuudella tutkimuksessa voidaan viitata narratiivien analyysiin tai narratiiviseen analyysiin. Ensinnäkin narratiivisuus voi viitata narratiivien analyysiin, jossa aineisto siis koostuu kertomuksista, mutta jonka analyysi on paradigmaattista tuottaen teemoja, kategorioita tai tyyppejä. Toiseksi narratiivisuus voi tarkoittaa narratiivista analyysia, jossa aineisto koostuu tapahtumista ja toiminnasta, ja jonka analyysi tuottaa kertomuksia. Narratiivisessa analyysissä tutkimuksessa käytettävä aineisto ei välttämättä ole siis tarinnallisessa muodossa. Narratiivisessa analyysissä osat yhdistetään kertomukseksi kysymällä esimerkiksi ”Miten ja miksi tämä tapahtui?”. Analyysin tuloksena syntyneen kertomuksen on siis tarkoitus vastata näihin kysymyksiin. Toisin sanoen narratiivien analyysi etenee kertomuksista osiksi ja narratiivinen analyysi osista kertomuksiksi. (Polkinghorne 1995, 5-6, 12-15.)

Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber (1998) jakavat narratiivisen materiaalin analyysin puolestaan holistiseen ja kategoriseen lähestymistapaan. Lähestymistavat eroavat toisistaan siinä, mikä tutkimuksessa nähdään analyysin yksiköksi. Holistisessa lähestymistavassa analysoidaan koko tekstiä tai narratiivia kokonaisuutena. Kategorisessa lähestymistavassa puolestaan analysoidaan osiot irrotetaan kokonaiskertomuksesta. Kategorista lähestymistapaa suositetaan usein silloin, kun tutkija on kiinnostunut jostakin ilmiöstä tai ongelmasta, joka koskettaa ryhmää ihmisiä. Holistinen lähestymistapa on puolestaan omiaan silloin, kun halutaan tutkia ihmistä ja hänen kehitystään kokonaisuutena. (emt., 12). Hännisen mukaan kategorinen analyysi, joka rikkoo kertomuksen tarinaluonteen ja juonen ei ole varsinaisesti narratiivista analyysia (Hänninen 2010, 160, 166) ja Polkinghornen (1995) jaottelun mukaan kategoriseen lähestymistapaan perustuva analyysi on siis narratiivien analyysia, ei narratiivista analyysia.

Narratiivien paradigmaattisessa analyysissä tai kategorisessa lähestymistavassa aineistosta pyritään paikantamaan tyypillisiä teemoja, joita kerätään alkuperäisestä kertomuksesta tai tyypillisesti

useiden kertomusten joukosta (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 12; Polkinghorne 1995, 13). Analyysissa erotetaan siis kertomuksista, samalla tavoin kuin perinteisessä sisällönanalyysissa, tekstiosioita tai yksittäisiä sanoja eri kategorioihin (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 12). Analyysissa etsitään tällöin kertomusten läpikulkevia teemojen kuvauksia tai luokitteluja tyypeistä, mutta lisäksi tarkoituksena on myös nostaa esiin kategorioiden välisiä suhteita. Paradigmaattisessa analyysissa ei siis ole tarkoitus ainoastaan löytää ja kuvailla aineistoa kategorisesti vaan pyrkiä löytämään myös yhteyksiä eri kategorioiden välillä. Narratiivien tutkimuksen ja samalla myös paradigmaattisen tietämisen muodon vahvuuden voidaan katsoa olevan siinä, että sen avulla on mahdollista sanoa jotakin yleisempää kertomusten kokoelmasta. Kääntöpuolena ja heikkoutena on se, että tyypittelyn tai kategorisoinnin myötä se hävittää väistämättä yksittäisen kertomuksen uniikit piirteet. (Polkinghorne 1995, 14-15.) Tässä tutkielmassa analyysi on pääosin toteutettu narratiivisen aineiston kategorisen, tai toiselta nimitykseltään paradigmaattisen, analyysimetodin avulla.

Narratiivisen aineiston analyysi avaa tavan kertoa kokemuksesta, pelkän kielen kertoman sisällön sijaan. Oleellista ei siis ole ainoastaan tapahtumista kertominen vaan niiden merkitys eli se, miten yksilöt ymmärtävät tapahtumat. (Riessman 1993, 2, 19.) Kertomukset kuvaavat ihmisen kokemuksia tapahtumista ja toiminnasta sekä siitä mikä merkitys näillä kokemuksilla on tavoitteiden ja päämäärien saavuttamisessa. Narratiivisuus pyrkii ymmärtämään ihmisen toimintaa toimintana, joka kumpuaa aikaisemmista kokemuksista ja oppimisesta sekä nykytilasta ja tavoitteista. Narratiivisessa tutkimuksessa tai narratiivien tutkimuksessa olennaista on ymmärtää tapahtumien tai teemojen yhteyksiä ja suhteita toisiinsa. (Polkinghorne 1995, 7-11.) Kertomuksen luonteeseen kuuluu siis se, että kertomus suhteuttaa tapahtumia toisiinsa ja kuvaa tapahtumien kausaalisia suhteita tavalla tai toisella (Hyvärinen 2006, 3). Tässä tutkielmassa olen siis esimerkiksi kiinnostunut kirjoittajien kokemuksista siitä, millaisia yhteyksiä työttömyyden tai köyhyyden kokemuksella on kokemukseen siitä, millaisena ihminen kokee sosiaaliset suhteensa sekä oman asemansa osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa.

4.4 Aineiston analyysin kuvaus

Tässä tutkielmassa aineiston analyysi painottuu narratiivisen tutkimusmateriaalin kategoriseen lähestymistapaan (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 12). Polkinghornen (1995) jaon mukaisesti analyysi on lähempänä narratiivien analyysia kuin narratiivista analyysia. En siis

tarkastele analyysissa yksittäisiä kertomuksia kokonaisuutena, vaan pääsääntöisesti käsittelen valittuja aineisto-otteita irrallaan kokonaiskertomuksesta. Viittaan kokonaiskertomukseen ainoastaan silloin, kun olen arvioinut, että kirjoittajan elämäntilanteen ja kokonaiskertomuksen avaaminen on oleellista tulosten tulkinnassa ja auttaa paremmin ymmärtämään kirjoittajan kokemuksia (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 12-13). Laadullisen tutkimuksen analyysitavat eivät useinkaan ole selvärajaisia, vaan käytännössä eri analyysitavat kietoutuvat toisiinsa ja tutkimuksessa usein sovelletaan useampaa kuin yhtä analyysitapaa (Eskola & Suoranta 1999, 162).

Narratiivisen aineiston kategoris-sisällöllinen analyysi tunnetaan paremmin sisällönanalyysina (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 113). Sisällönanalyysi analyysimenetelmänä voidaanakin liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin ja useat laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät myös periaatteessa perustuvat sisällönanalyysiin (Tuomi & Sarajärvi 2004, 93). Aloitin karkean sisällönanalyysin jo siinä vaiheessa, kun rajasin Yhteiskuntatieteelliseltä tietoarjastolta saamani aineiston 33 kirjoitukseen, kuten olen tutkielman aineistoa käsittelevässä luvussa selostanut. Aloitin aineiston analyysin erottamalla muusta aineistosta ne asiat, jotka liittyivät omaan tutkimustehtävääni. Tätä vaihetta analyysissa voidaan kutsua aineiston pelkistämiseksi eli redusoinniksi. Etsin siis kirjoituksista ilmauksia sosiaalisista suhteista, osallistumisesta erilaiseen toimintaan ja tekemiseen sekä kuvauksia siitä, millaisena kirjoittaja kokee oman asemasta osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa. Ilmaukset olivat useimmiten useamman lauseen mittaisia ajatuskokonaisuuksia. (Tuomi & Sarajärvi 2004, 94, 110-112.) Erotin siis alkuperäisistä kertomuksista kaikki ne kertomusten osat, jotka olivat relevantteja oman tutkimustehtäväni kannalta ja jätin kertomusten muut osiot tässä vaiheessa analyysin ulkopuolelle (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 112-113). Lisäksi tiivistin alkuperäisilmaukset pelkistetyiksi ilmauksiksi (Tuomi & Sarajärvi 2004, 94, 110-112) esimerkiksi seuraavaan tapaan:

Kirjoittajan, jonka olin nimennyt Seijaksi, kirjoituksesta löytyi seuraavanlainen alkuperäisilmaus:

Tuntuu, että kukaan ei ymmärrä että joku voi olla näin rahaton. Ystävät sanoo: Mikä sun on ollessa, oma talo, yksin elät, saat työttömyyskorvausta, eihän sulla paljon kulu! Hyvähän niiden on sanoa, kun on puoliso, molemmat tienaa, on aina tienanneet. Olen kai katkera. Seija, 59 v.

Tämän alkuperäisilmauksen tiivistin pelkistetyksi ilmaukseksi: ystävät eivät ymmärrä elämäntilanteen vaikeutta. Seuraava vaihe sisällönanalyysissä on aineiston ryhmittely eli klusterointi. Samaa asiaa kuvaavat pelkistetyt ilmaukset ryhmitellään omiin alaluokkiinsa ja alaluokka nimetään sisältöä kuvaavalla käsitteellä. (Tuomi & Sarajärvi 2004, 112-115.) Tätä vaihetta voidaan nimittää myös materiaalin järjestämiseksi kategorioihin (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 113). Tässä vaiheessa analyysia nimesin siis edellä esittämäni pelkistetyt ilmauksen kategorian ”kohtaamattomuuden kokemuksiksi”. Katgoria sisälsi edellä esitetyn pelkistetyt ilmauksen lisäksi siis myös muita pelkistettyjä ilmauksia, jotka kuvasivat kirjoittajien kokemuksia siitä, miten köyhyys, työttömyys tai yksinasuminen tuottaa kokemuksia siitä, että muut ihmiset eivät ymmärrä tai kirjoittaja ei itse pysty samaistumaan erilaisessa elämäntilanteessa olevien ihmisten elämään.

Kategorisoinnin tavoitteena on siis löytää aineistosta esiintyviä samankaltaisia teemoja ja näkökulmia (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 113; Tuomi & Sarajärvi 2004, 112-155), mutta analyysin kautta voidaan etsiä myös eroavaisuuksia (Tuomi & Sarajärvi 2004, 112-115). Jaoinkin jo heti analyysiprosessin aluksi pelkistetyt ilmaukset kokemuksen tai kuvauksen luonteen perusteella kahteen eri luokkaan: positiivisiin ja negatiivisiin ilmauksiin. Edellä esittämäni aineistote ja pelkistetty ilmaus kuului siis negatiivisten ilmausten luokkaan. Koska toivon tutkielmani lisäävän kirjoittajien kokemusten kautta ymmärrystä siitä, mitkä tekijät yksinasuvan köyhän työttömän elämässä tukevat osallisuuden muodostumista ja mitkä tekijät puolestaan mahdollisesti johtavat osattomuuden kokemuksiin, varsin karkea jako tuntui luontevalta tavalta ryhmitellä aineistoa. Ilmauksista oli myös useimmiten selvästi erotettavissa kokemuksen luonne ja täysin neutraaleja kuvauksia oli vain vähän.

Pelkistetty negatiivinen ilmaus ” ystävät eivät ymmärrä elämäntilanteen vaikeutta” oli siis analyysin tässä vaiheessa liitetty katgoriaan ”kohtaamattomuuden kokemukset”. Analyysin seuraavassa vaiheessa loin alakategorioista edelleen yläkategorioita (Tuomi & Sarajärvi 2004, 112-115). Kyseisen kategorian sijoitin sosiaalisia suhteita kuvaavaan yläluokkaan tai -kategoriaan. Teoreettisen viitekehyksen tarkentuessa tutkielmanprosessin edetessä nimesin luokan seuraavasti ”suhde muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan osattomuuden tuottajana”. Empiirinen aineisto eli aineistote Seijaksi nimeämäni kirjoittajan kirjoituksesta, joka kertoi kokemuksesta, että ystävät eivät ymmärrä kuinka vaikeaa hänen elämänsä on, liitettiin siis käsitteellistämisen kautta teoreettisiin käsitteisiin (emt.) ja tutkielman teoreettiseen viitekehykseen.

Narratiivien analyysisissä aineistoa voidaan lähestyä teoriaohjaavasti tai käsitteet voidaan induktiivisesti johtaa aineistosta (Polkinghorne 1995, 5-6. 12-14). Tutkielmassa käyttämäni teoreettiset käsitteet ja teoreettinen viitekehys eivät olleet vielä siinä vaiheessa hahmottuneet selkeäksi, kun aloitin aineiston kategorisoinnin ja analyysiosion ensimmäisen vaiheen kirjoittamisen. Olen siis tässä mielessä pyrkinyt tutkielmassani toteuttamaan aineistolähtöistä analyysia (Eskola & Suoranta 1999, 19). Toisaalta, koska olin jonkin verran lukenut aiheeseen liittyvää tutkimuksellista ja teoreettista kirjallisuutta, ei käsitteellistämistä voi pitää yksinomaan aineistolähtöisenä. Aineiston ja teorian suhdetta voi tässä tutkielmassa kuvata enemmänkin vuorovaikutteiseksi. Alkuvaiheen hatarat teoreettiset näkökulmat ovat osaltaan olleet suuntaamassa analyysin kulkua. Lisäksi aineisto on ohjannut teoreettisen viitekehysten muodostumista ja antanut viitteitä siitä, mihin teoreettisiin näkemyksiin kannattaa vielä syventyä. (Kiviniemi 2007, 74-76.)

Kategorioiden luominen aineistosta ei ollut yksinkertainen ja kerralla valmis projekti, vaan kategoriat sekä niiden sisältö muokkaantuivat vasta analyysiprosessin edetessä lopulliseen muotoonsa. Vaikeuksia tuotti erityisesti se, että kategoriat tuntuivat olevan tiiviisti yhteydessä toisiinsa. Toisaalta narratiivisessa tutkimuksessa on tarkoituksenmukaista etsiäkin yhteyksiä kategorioiden väliltä eli myös ilmaista niitä yhteyksiä, joita kategorioilla on toisiinsa (Polkinghorne 1995, 7). Koska kategorisointi väistämättä rikkoo yksittäisen kertomuksen tarinallisen luonteen ja juonen (Hänninen 2010, 160, 166), olen pyrkinyt analyysissä tuomaan esille eri tapahtumien ja teemojen yhteyksiä ja suhteita toisiinsa (Hyvärinen 2006, 3; Polkinghorne 1995, 7-11).

Tarinallisuudessa olennaista on tapahtumien suhteiden ymmärtäminen. Suhteelliset merkitykset tuottavat tarinalle tai kertomukselle juonen. (Polkinghorne 1995, 7.) Juonellista analyysia tutkielmassani edustaa analyysiluvuista 5 ja 6 koostamani kertomukset tulosten yhteenvetoluvussa 7. Lukijan on hyvä huomioida, että kyseessä ei ole tiivistelmä mistään yksittäisestä alkuperäisestä kirjoituksesta, eivätkä kertomuksessa esiintuomani asiat esiinny suinkaan kaikissa aineiston kirjoituksissa. Analyysin aikana tein kustakin kirjoituksesta kertomustiivistelmät, joihin kokosin tutkimustehtäväni kannalta oleelliset teemat kirjoituksesta sekä muutamia yleisiä huomioita kirjoittajan elämäkulusta ja -tilanteesta. Alun perin ajatukseni oli luokitella kirjoitukset kertomuksen kokonaishahmon perusteella tiettyyn lajityyppiin. Kirjoittajien kertomukset olivat kuitenkin niin monimuotoisia, että niiden sijoittaminen tiettyyn lajityyppiin ei tuntunut oikealta. (ks. Hyvärinen 2006, 18.) Tulosten yhteenvetoluvussa esittämäni osattomuuden ja osallisuuden kertomukset on siis koottu kaikista aineiston kirjoituksista. Tulosten yhteenvetoluvun yhteydessä en

esitä aineistositaatteja, vaan toivon, että varsinaisissa analyysiluvuissa esittämäni aineistositaatit riittävät lukijoille perustelemaan sitä, miten kyseiset kertomukset ovat syntyneet.

Kuten tutkimuksessa yleensä, myös narratiivien tutkimuksessa tulosten esittelyyn on liitettävä todisteita, joilla voidaan tukea tarjotun kertomuksen uskottavuutta (Polkinghorne 1995, 19) sekä tutkijan tekemien käsitteellistysten ja tulkintojen todenperäisyyttä (Kiviniemi 2007, 83). Tulosten luotettavuus on myös osa tutkimuksen etiikkaa. Hyvän tutkimusetiikan mukaista on, että tutkija julkaisee havaintonsa ja päättelynsä täydellisesti ja avoimesti. (Kuula 2011, 24-25.) Käytän tulosten esittämisen yhteydessä runsaasti sitaatteja, joiden kautta lukija voi myös itse arvioida tekemieni päätelmien uskottavuutta ja luotettavuutta (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 173). Narratiivisessa lähestymistavassa on kuitenkin huomioitava se, että tutkittavat itse tulkitsevat asioita ja tutkija tulkitsee analyysissa edelleen näitä tulkintoja. Narratiivisuudessa totuuden sijaan merkityksellistä onkin tulkintojen luotettavuus, ei siis objektiivisen totuuden saavuttaminen. (Riessman 1993, 5, 65.)

5 KERTOMUKSIA OSATTOMUUDESTA JA OSALLISTUMISEN ESTEISTÄ

5.1 Rajalliset mahdollisuudet osallistumiseen osattomuuden tuottajana

Työttömyys ja taloudellinen köyhyys yhdessä rajaavat osallistumisen mahdollisuuksia ensinnäkin siten, että työ ei ole luomassa osallistumisen paikkaa ihmisille ja toiseksi siten, että taloudellinen köyhyys rajoittaa osallistumisen mahdollisuuksia. Köyhyys näyttää kirjoitusten perusteella tuottavan konkreettisia esteitä osallistumiseen, yhteydenpitoon ja kohtaamisiin. Kun rahaa on niukasti käytettävissä ja ihmisen pitää punnita, käyttääkö rahansa välttämättömiin asumis- ja ruokakustannuksiin vai vapaa-ajan aktiviteetteihin, vaihtoehtoja ei oikeastaan ole. Köyhyys kaventaa merkittävästi mahdollisuuksia osallistua harrastuksiin, kulttuuritilaisuuksiin tai muihin vapaa-ajan tapahtumiin sekä luo esteitä ystävien ja sukulaisten tapaamiselle. Myös uusien ihmissuhteiden solmiminen vaikeutuu. Osallistumismahdollisuuksien rajallisuudella on vaikutuksia myös kirjoittajien hyvinvointiin. Koska kirjoittajat tuovat esille taloudellisen niukkuuden aiheuttamia esteitä osallistumiselle, kokevat he todennäköisesti osallistumisen, läheisten tapaamisen ja harrastamisen osaksi tavanomaista elämää siinä yhteiskunnassa, jossa he elävät (ks. Kangas & Ritakallio 2005, 29; Townsend 1993, 36). Kirjoittajat vertaavat siis omia mahdollisuuksiaan, tai pikemminkin mahdollisuuksien puutetta, niin sanottuun normaaliksi koettuun kulutukseen ja ajanviettoon. Osattomuudesta ja osallistumisen esteistä kertovissa kirjoituksissa omat mahdollisuudet osallistumiseen nähdään varsin rajallisiksi.

5.1.1 Osallistumattomuus heikentää hyvinvointia

Ritakallion (2007) laskelmien mukaan köyhällä suomalaisella toimeentulotukiasiakkaalla jää ravinnon, asumisen, siisteyden, viestintä- sekä liikennekulujen jälkeen karkeasti arvioiden kuukaudessa käytettäväksi kaksi ja puoli euroa. Tällä summalla köyhän tulisi pystyä osallistumaan nykyajan elämään eli harrastaa aktiivisesti, nauttia vapaa-ajasta, kutsua ystäviä kotiin ja juhlistaa merkkipäiviä. Laskelman mukaan välttämättömyysmenojen jälkeen huvituksiin ei kuitenkaan näyttäisi juuri olevan varaa. (emt., 137.) Vaikka ainakaan kaikki tämän tutkielman kirjoittajista eivät välttämättä ole toimeentuloasiakkaita, näyttäisi kertomusten perusteella monen kirjoittajan

talous olevan yhtä tiukalla kuin Ritakallion laskelmassa. Työttömyysturva, asumistuki ja mahdollisesti lisänä toimeentulotuki eivät näytä riittävän useimmilla työttömillä kuin välttämättömiin elämän kustannuksiin, joskaan ei aina niihinkään:

Köyhä ei voi lähteä ulos, koska ei ole varaa harrastuksiin, ja jos olisikin, niin pari viikkoa ilman ruokaa on vienyt viimeisetkin voimat. Jari, 43

Aineisto-ote Jarin kirjoituksesta kuvaa karua arjen todellisuutta: rahat eivät riitä aina edes ruokaan. Myös monessa muussa kirjoituksessa yksinasuvat työttömät kertoivat vaikeudestaan vastata arjen kuluista kuten ruoka- ja asumiskuluista. Kun arjen pakollisistakin kustannuksista huolehtiminen ja fyysisten perustarpeiden tyydyttäminen tuottavat vaikeuksia, ei harrastuksiin ole varaa tai aina edes voimia. Myös muissa tutkimuksissa on todettu, että taloudelliset ongelmat ja vaikeudet huolehtia talouden pakollisista menoista ovat selvästi yleisimpiä työttömien keskuudessa verrattuna muuhun väestöön (esim. Ervasti 2003, 123-125). Kun varaa ei ole mihinkään ylimääräiseen tai aina edes pakollisiin menoihin, ensimmäisenä karsittavien menojen kohdalle joutuvat sellaiset menot, jotka eivät ole välttämättömiä arjessa selviytymiselle.

Elokuvista, teatterista, oopperasta, konserteista ja useimmista näyttelyistä on ollut myös pakko luopua ja sen myötä sosiaalisesta elämästä. Paitsi, että rahat eivät riitä vuokran maksuun ja ruokaan, puute siis riistää myös vapauden. Myös vapauden toteuttaa intohimojaan ja harrastaa. Jatkuva huoli toimeentulosta ja tulevaisuudesta ahdistaa ja sumentaa, tekee lopulta täydellisen kyvyttömäksi myös henkisesti. Jutta

Asumisen kustannusten turvaaminen ja ruuan hankkiminen menevät harrastusten ja huvitusten edelle puntaroidessa, mihin menoihin tulot sijoittaa. Tutkimusten mukaan pienituloisten kulutuksessa korostuukin muita tuloryhmiä vahvemmin asumiseen ja elintarvikkeisiin liittyvät menot. Pienituloisten kulutus kulttuurisiin ja sosiaalisiin aktiviteetteihin on selvästi muita tuloryhmiä vähäisempää. (Niemelä 2005, 472.) Tämän tutkielman aineiston perustella tosin näyttää siltä, että köyhien kirjoittajien mahdollisuudet kuluttaa kulttuuriin tai muihin aktiviteetteihin ovat miltei olemattomat. Punnintaa siitä, käyttäkö tulonsa välttämättömiin menoihin vai huvituksiin, köyhän työttömän ei välttämättä todellisuudessa ”tarvitse” tehdä, koska tulot kuluvat kokonaisuudessaan arjen välttämättömiin kustannuksiin. Kirjoittajien esille tuomat kokemukset ovat samansuuntaisia kuin esimerkiksi Siltaniemen ym. (2008) tutkimuksessa, jossa yksinasuvat työttömät kokivat mahdollisuutensa osallistua esimerkiksi harrastustoimintaan heikoksi verrattuna muunlaisissa kotitalouksissa asuviin. Köyhyys tuottaa siis reunaehdot yksinasuvan työttömän

kulutuskäyttäytymiselle ja osallistumiselle erilaiseen maksulliseen toimintaan ja tapahtumiin (vrt. Niemelä 2005, 472).

Kirjoituksissa oli lukuisia kertomuksia siitä, kuinka köyhyys rajoittaa osallistumista ja ajanviettotapoja. Aineisto-ote Kallen kirjoituksesta jatkaa kuvailua siitä, kuinka köyhyys vaikuttaa kokonaisvaltaisesti ihmisen elämään:

Köyhyys merkitsee minulle taloudellisen puutteen lisäksi sosiaalisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien merkittävää kaventumista. Köyhyys on minulle myös äärimmäisen konkreettinen ja siinä moniulotteinen ja kokonaisvaltainen elonkokemus. Jään paitsi monista itsestäänselvyyksiksi mielletyistä asioista, jotka kyllä yleisesti ajatellaan osaksi hyvinvointia (mutta ei osaksi taloudellista hyvinvointia); elokuva, - teatteri, - konserttiliput, (koti)vakuutukset, tv-lupa tai vaikkapa kauniit, ehjät, - ja uudet vaatteet ovat tämän kaikkialla läsnä olevan köyhyyden vallitessa lähinnä mahdotonta kustantaa itselleen. Tai sitten jotain pystyy itselleen hankkimaan jatkuvalla pihistämällä, mutta hyvin harvoin sitäkin. Mielihyvää tuottavat harrastukset, itsensä kehittäminen eri tavoin, kouluttautuminen (mikäli ne ovat maksullisia) jäävät toteutumatta ainaisen rahanpuutteen vuoksi. Kalle

Hyvin toimeentulevien ihmisten elämään kuuluvat aktiviteetit, kuten esimerkiksi elokuvissa, teatterissa tai kulttuuritapahtumissa käynti tai harrastuksiin osallistuminen, eivät ole Kallelle mahdollisia. Koska melkein kaikkialle maksaa, sulkee köyhyys ihmisen kyseisten aktiviteettien ulkopuolelle. Nykyajan kulutusyhteiskunnassa köyhyys sulkee ihmisen siis ulos sellaisista menoista ja aktiviteeteista, jotka ovat paremmin toimeentuleville mahdollisia (Bauman 2005, 38). Vaikka köyhällä työttömällä ei ole mahdollisuutta osallistua harrastuksiin tai päästä osalliseksi kulttuuririennosta, tunnistetaan ne kertomuksissa hyvinvointia tuottaviksi tekijöiksi (vrt. Stewart ym. 2008, 86). Kirjoituksissa osallistumismahdollisuuksista kerrotaan useimmiten niiden puuttumisen tai rajallisuuden kautta. Harrastuksista tai kulttuuririennosta ulosjääminen tarkoittaa jäämistä paitsi myös niiden tuottamasta mielihyvästä ja hyvinvoinnista.

Edellisellä sivulla aineisto-otteessa Jutta kirjoittaa köyhyyden riistävän häneltä vapauden toteuttaa intohimojaan ja harrastaa. Köyhyys tarkoittaa Jutalle vapauden puutetta, joka riistää häneltä mahdollisuuden elää sellaista elämää kuin haluaa (ks. Sen 1999, 69-71, 87-90). Osallistumisen esteenä on Jutalla kuten monella muullakin kirjoittajilla taloudellinen köyhyys. Rahaa mihinkään ylimääräiseen ei yksinkertaisesti ole. Ainainen huoli rahojen riittämättömyydestä yhdistettynä rajallisiin osallistumismahdollisuuksiin heikentää myös jaksamista. Tällöin voimat harrastusten ja vapaa-ajan aktiviteettien miettimiseen, saatikka niiden toteuttamiseen voivat ehtyä. Jos tilanne

jatkuu pitkään, osallistumisen esteeksi rahan puutteen rinnalle voi siis tulla myös psyykkisen tai fyysisen hyvinvoinnin heikkeneminen. Rajalliset tai olemattomat mahdollisuudet osallistumiseen ja itsensä toteuttamiseen näyttäisivät siis heikentävän hyvinvointia (ks. myös Niemelä 2010, 29-30).

Erityisesti liikuntaharrastukset vaikuttavat henkisen hyvinvoinnin lisäksi positiivisesti fyysiseen terveyteen ja hyvinvointiin (esim. Mertaniemi & Miettinen 1998, 29-37). Koska myös useimmat liikuntaharrastukset maksavat, ei sosiaaliturvan varassa elävän ole yksinkertaista päästä osalliseksi liikunnankaan tuottamasta hyvinvointivaikutuksesta:

Tässä muuten on konkreettinen esimerkki sosiaalihuollon ja päättäjien typeryydestä, jotka kuvittelevat säästävänsä (tai aktivoivansa työttömiä?) pitämällä sosiaali-etuudet juuri niin pieninä, että niillä ei elä - eikä makseta välttämättä edes vuokria. Maksetaan sitten huimia summia terveydenhuollossa, kun hoidetaan köyhyyden seurauksia; rikollisuus, päihteet, ja omasta mielestäni esimerkiksi minun sairaaloinen ylipainoni johtuu toimeentulotuen normista, joka on mitoitettu niin jännästi, että sillä kyllä syö hyvin (tai hyvin ja hyvin; halpaa, rasvaista ja lihottavaa roskaruokaa), mutta mitään muuta sillä ei sitten teekään. Esimerkiksi liikunnan harrastaminen rahatta ei onnistu, edes lenkkeily, kunnan kengät maksavat yli 100 Euroa, eivät kestä kuin vuoden, ja lisäksi olisi ostettava pesuaineita ja dödöjä siihen lenkkeilyhommaan. Timo, 49 v.

Kun sosiaali-etuudet eivät riitä edes elämiseen, ei niillä Timon mukaan kustanneta harrastuskuluja. Edes lenkkeilyyn, jonka nopeasti ajatellen voisi katsoa olevan ilmaista, harrastaminen ei ole mahdollista, jos ihmisellä ei ole varaa vaadittaviin välineisiin: lenkkareihin, pesuaineisiin ja deodoranttiin. Timo arvostelee kirjoituksessaan sosiaalihuollon ja päättäjien lyhytnäköisyyttä. Sosiaaliturvaetuuksien pienuus johtaa Timon mukaan epäterveellisiin elämäntapoihin, kun etuuksilla ei ole mahdollista ostaa terveellistä ruokaa tai harrastaa liikuntaa. Epäterveelliset elämäntavat johtavat sairauksiin ja tulevat yhteiskunnalle kalliiksi. Taloudelliset ongelmat näyttävät myös esimerkiksi Ervastin (2003, 141) tutkimuksen mukaan vaikuttavan erityisesti liikuntaharrastuksiin, koska tiukan taloudellisen tilanteen myötä urheiluvarusteet ovat sellaisia tuotteita, joiden hankkimisesta ensimmäisenä pidättäydytään. Kun köyhyys rajoittaa osallistumista liikuntaharrastuksiin, henkisen hyvinvoinnin lisäksi myös fyysinen kunto ja hyvinvointi saattavat heikentyä.

Sosiaaliturvaetuuksilla ei siis ole ainakaan usein mahdollista kuluttaa kulttuuria tai osallistua harrastuksiin. Samalla myös mahdollisuudet mielekkääseen vapaa-ajanviettoon ja mielenvirkistykseen kapeutuvat. Yksi kirjoittajista, Anu, alla olevassa aineisto-otteessa pohtiikin

sarkastisesti erästä entistä poliitikkoa ja nykyistä talouselämän vaikuttajaa lainaten, tulisiko köyhällä työttömällä edes olla varaa mielenpiristykseen, esimerkiksi elokuvissakäyntiin:

Muutama vuosi sitten kansanedustaja Piia Noora Kauppi ravisteli mediaa puheillaan etteivät työttömät saisi käydä elokuvissa, koska työttömän tulisi hakea töitä, eikä hummailla yhteiskunnan verovaroja. Elokuvissakäynti nimittäin oikeasti piristää. Eli jos ihminen on työtön ja köyhä, hän ei saisi piristyä. Ehkä Piia- Noora Kauppia lohduttaa tieto, että työtön pihistää ruuasta tai vaatteesta satsatakseen pienen summan elokuva-elämykseen. Ei leivälle mätitahnaa, ei tuoreita sämpylöitä vaan sikanautaa ja sekavihanneksia. Anu, 37 v.

Työttömät saattavat törmätä asenteisiin, jonka mukaan työttömyysturvaetuuksilla tai muilla sosiaaliturvaetuuksilla elävän ei kuulukaan nauttia elämästä. Kysymykset siitä, saisiko työtön nauttia elämästä ja tulisiko työttömän ylipäättään olla tyytyväinen tilanteeseensa, voidaan liittää mm. Ervastin (2004) esille tuomaan työttömyyden insenttiiviteoriaan, jota kylläkään hänen omat tutkimustuloksensa eivät juuri tue. Teoria perustuu ajatukselle siitä, että työttömien liian korkea hyvinvointi aiheuttaa vapaaehtoista työttömyyttä. Jotta työtön olisi halukas hakeutumaan töihin, hänen olosuhteensa eivät saa muodostua liian mukavaksi. Hankalan elämäntilanteen ajatellaan siis kannustavan hakeutumaan aktiivisemmin työelämään. (emt., 298, 312-314.) Vapaaehtoinen työttömyys ei kuitenkaan ole ainakaan monelle tavoiteltava tila, koska työttömyydestä seuraa taloudellisten ongelmien aiheuttamaa hyvinvoinnin alenemista. Monelle aineiston kirjoittajista elämä nykyisen sosiaaliturvajärjestelmän varassa onkin kaikkea muuta kuin elämästä nauttimista, joka vapaaehtoisesti pitäisi työttömät poissa työelämästä:

Eläminen peruspäivärahalla ei ole ihmisarvoista elämää, kuka sitä kadehtii kokeilkoot. Yksi kuukausi ei anna oikeata kuvaa, vähintään puoli vuotta ja ilman tietoa että se päättyy, siinä saisi ehkä aavistuksen millaista se on. Kun sitä jatkuu vuosia vasta ymmärtää mistä on kyse. Mikään elämys-kokeilu ei siis todellakaan anna oikeaa kuvaa. Ravintoloissa en käy, en elokuvissa. Rahat riittävät hädin tuskin ruokaan ja puhtauteen. Niina, 45 v.

Niinan mukaan peruspäivärahalla eläminen ei ole ihmisarvoista elämää. Työttömyysturvalla pitkään eläessä monella on vaikeuksia huolehtia edes välttämättömistä ruokaan ja puhtauteen liittyvistä kustannuksista, joten huvituksiin ja elämästä nauttimiseen ei ole varaa. Osa yksinasuvista työttömistä kokee siis, että perusturvaetuuksilla ei ole mahdollista nauttia elämästä, saati elää ihmisarvoista elämää. Sosiaaliturvajärjestelmästä huolimatta, nykyajan kulutusorientoituneessa yhteiskunnassa työttömyyden aikaansaamien taloudellisten ongelmien merkitys saattaa korostua jopa enemmän kuin aikaisemmin (Ervasti 2003, 123). Monissa kertomuksissa kirjoittajien huolet

kiinnittyvät nimenomaan taloudelliseen köyhyteen sekä tästä johtuvaan kulutus- ja toimintamahdollisuuksien rajoittumiseen, joilla on negatiivisia vaikutuksia myös yksinasuvien työttömien kirjoittajien hyvinvointiin.

5.1.2 Toimettomuuden, tarpeettomuuden ja toivottomuuden tunteet

Köyhän ajankäyttö onkin usein erilaista kuin rikkaan, koska ajankäytön resurssit ovat jakautuneet epätasaisesti. Köyhyys merkitsee rajallisempia elämänmahdollisuuksia ja pääsyä hyödykkeisiin. Epätasaisesti jakautuneet resurssit myös muokkaavat ajan tarkoitusta ja merkitystä erilaisiksi eri sosiaaliluokkien välillä. (Fitzpatrik 2004, 210; Ylikännö 2011, 34.) Köyhyden ja työttömyyden merkitykset ajankäytölle tulevat ilmi myös kirjoittajien kertomuksissa omasta arjestaan. Yksinasuvan työttömän elämä ja ajankäyttö näyttäytyy monessa kirjoituksessa tasaisena arkena, kun mahdollisuuksia rikkoo rutiineja tavanomaisesta arjesta poikkeavalla tavalla ei ole.

Joskus kuitenkin positiivisesta mielenlaadusta huolimatta alkaa ahdistaa. Etenkin kesäisin olen huomannut kaipaavani varaa sen verran, että voisi lähteä jonnekin. Käydä ehkä kuuntelemassa musiikkia, pistäytyä Turussa keskiaikamarkkinoilla ja käydä kirjamessuilla syksyisin Helsingissä. Olen huomannut ihmisen kaipaavan lomaa omasta arjestaan, oli sitten ihminen työtön tai työssä. Joskus sitä haluaisi pois samojen seinien sisältä. Mutta turhia toiveitahan ne ovat, jos ihmisen ainoat tulot ovat viimesijaisena tukimuotona pidetty toimeentulotuki ja mahdollisesti parina kuukautena työmarkkinatuki siihen lisänä. Henna, 20 v.

Hennan mukaan ihminen kaipaa lomaa omasta arjestaan riippumatta siitä, onko ihminen työtön vai työssä. Monet kirjoittajat kertovatkin kaipaavansa mahdollisuutta edes silloin tällöin lomailuun, matkustamiseen tai tekemiseen, joka poikkeaisi tavallisesta arjesta. Mahdollisuus pieneen lomaan tai virkistäytymiseen edes silloin tällöin nähdään siis tässä yhteiskunnassa tavanomaiseen elämäntapaan kuuluvaksi (ks. Townsend 1993). Vaikka työttömän arki ei jakaudu samalla tavoin työhön ja vapaa-aikaan kuin työssäkäyvän, ei tavallista arkea runsaastakin omasta ajasta huolimatta katsota lomailuksi, koska resursseja arjen rutiineja rikkovaan osallistumiseen ja tekemiseen ei ole. Köyhän työttömän arki voikin usein olla kaikkea muuta kuin runsaasta vapaa-ajasta nauttimista. Samana jatkuvan arjen ja toimeentuloon liittyvien huolten keskelle moni kaipaakin jotakin, joka antaisi mahdollisuuden irtautua ”piinavasta arjesta” kuten Satu toteaa: ”*Ja me köyhät ja sairaat juuri tarvitsisimme välillä piristystä, mielen virkistystä ja irtautumista tästä piinaavasta arjesta.*” Koska köyhän työttömän arki on jatkuvaa selviytymistaistelua, Satu kokee, että nimenomaan köyhillä olisi tarvetta mielen piristykselle esimerkiksi kylpylä- tai mökkiloman tai ravintolailallisen

muodossa. Lomailu tai vapaa-aika, jonka katsotaan kuuluvan niin sanottuun tavanomaiseen elämään, tarkoittaa elämästä nauttimista ja sellaisten asioiden tekemistä, joista ihminen saa mielihyvää. Se, että ihminen kokee omat mahdollisuutensa tämän tavanomaisen elämäntavan noudattamiseen heikoksi, syventää kokemusta omasta köyhyydestä ja voi tuottaa ahdistuksen tunteita (ks. Bauman 2005, 38-39).

Paitsi, että työ tuo usein taloudellisen vakauden, se myös jäsentää ihmisen ajankäyttöä ansiotyöhön ja vapaa-aikaan. Kun vapaa-aikaa on rajoitetusti, koetaan se usein arvokkaaksi ja myös sen käyttöä suunnitellaan siten, että niukasta vapaa-ajasta voidaan nauttia. Työttömällä taas niin sanottua vapaa-aikaa on runsaasti, mutta ajan runsaus ei useinkaan ole tässä tapauksessa toivottua tai itse valittua. (Virtanen 2006, 155.) Mielekkään tekemisen keksiminen runsaalle vapaa-ajalle voi olla myös olla haastavaa kun tulot eivät riitä kuluttamiseen kuten työssäkäyvillä (Ylikännö 2011, 33).

Työtön on oman asuntonsa vanki; ainoina harrastuksina kävely tai pyöräily (kenellä sellainen on). Eija, 58 v.

Eijan kirjoituksessa osallistumismahdollisuuksien puute paikantuu ensisijaisesti työttömyydestä johtuvaksi. Eija kuvaa osallistumismahdollisuuksien puutetta siten, että hän on *työttömänä oman asuntonsa vanki*. Eijan kirjoituksessa korostuu siis työn merkitys mielekkään toiminnan ja tekemisen tarjoajana ihmiselle. Työttömyyden myötä ihminen voi kokea jäävänsä oman kotinsa vangiksi ja vaille mielekäästä tekemistä ja toimintaa, jos hänellä ei ole resursseja kompensoida työttömyyden aiheuttamaa toimetttömyyttä ja osallistumattomuutta muiden yhteisöjen ja aktiviteettien parissa. (vrt. Niemelä 2010, 29-30.)

Työttömyyden lisäksi toimetttömyyttä yksinasuvien työttömien elämässä aiheuttaa taloudellinen köyhyys:

Köyhyyden varjopuolena on myös tekemättömyys. Kun olen köyhä ja toimeton, en jaksa olla vireä. En jaksa tehdä asioita minkään hyväksi, koska millään ei tunnu olevan väliä. Ei ole päämäärää eikä tarkoitusta ponnistella oman tai toisten hyväksi, ei niin mitään asiaa mitä viitsisi tehdä. Jotain tosin täytyisi viitsiä myös tämän yhteiskunnan odotusten mukaan ja siitä seuraa turhautuneisuuden ja itesyytösten kierre; minun pitäisi voida tehdä jotain, jos ei hyödyllistä niin vaikka hyödytöntä, mutta miten ja ennen kaikkea mitä? Kotityöt, no niitähän voi aina tehdä, köyhäkin. Mutta sen jälkeen kun tuntee olevansa edelleen hyödytön kodin hengetär, olkoonkin että pitää kodin aivan putipuhtaana ja siistinä ei jaksaisi nähdä enää sitäkään vaivaa. Rauni, 40 v.

Rauni kuvaa kirjoituksessaan köyhyyden varjopuolena ilmenevää toimetttömyyttä. Alati läsnä oleva toimetttömyys heikentää myös Raunin jaksamista ja vireystilaa. Koska aikaa on enemmän, mutta rahaa vähemmän, monet työttömät käyttävät tutkimusten enemmän aikaa arjen rutiineihin kuten esimerkiksi siivoukseen, ruuanlaittoon ja nukkumiseen (Ylikännö 2011, 33). Tämä arjen rutiinien venytys ei kuitenkaan näyttäisi riittävän ainakaan kaikille työttömille tuottamaan tunnetta omasta tarpeellisuudesta ja mielekkästä elämästä. Raunin kirjoituksessa on nähtävissä ajattelumalli, jonka mukaan ihmisen kuuluu tehdä jotakin ”jos ei hyödyllistä niin vaikka hyödyttöä”. Kotityöt eivät kuitenkaan riitä tuottamaan loppujen lopuksi tarpeellisuuden tunnetta, vaan Rauni tuntee olevansa ”hyödytön kodin hengetär”. Erityisesti jos työttömällä ei ole mahdollisuutta tuntea itseään tarpeelliseksi työelämän ulkopuolisissa yhteisöissä (esim. perhe, ystäväpiiri, harrastukset, järjestötoiminta), voi syntyä syvä toimetttömyyden kokemus (vrt. Niemelä 2010, 29-30). Täydellinen toimetttömyyden kokemus on monelle yksinasuvalle työttömälle vaikea paikka. Toimetttömyyden tunne ja toistuvat kokemukset siitä, että omalla tekemisellä ja yrittämisellä ei ole mieltä ja tarkoitusta, voivat johtaa ajatuksiin siitä, että vaivannäkö ei kannata.

Tekemisen ja osallistumisen mahdollisuuksien rajallisuus voi johtaa toivotttömyyden kokemuksiin, kuten Niina seuraavassa aineisto-otteessa kertoo:

Käsitän periytyvän köyhyyden tarkoittavan sitä että rahan puute rajoittaa elämää, ei ole mahdollisuuksia käydä ystävien kanssa ulkona, ostaa vaatteita joita tarvitsee, ei ole mahdollisuutta edes mennä kylään kuin harvoin, matkat ovat kalliita jopa Helsingin alueella. yms. Tämän sain jo äidinmaidossa, ei voi tehdä sitä eikä tätä koska ei ole rahaa. Piste. Toivotttömyys tulee elämään jo lapsesta saakka. Niina, 45 v.

Myös Niinan kirjoituksessa köyhyys tarkoittaa ennen kaikkea tekemisen, kuluttamisen ja osallistumisen mahdollisuuksien rajoittumista. Mitä kulutuskeskeisemmäksi yhteiskunta tulee ja mitä kalliimpaa ajasta samalla tulee, sitä heikommat ovat köyhän mahdollisuudet olla osallinen tässä kulutusyhteiskunnassa (vrt. Ylikännö 2011, 35). Monelle työttömälle haaveet toisenlaisesta elämästä tuntuvat liian kaukaisilta ja toivon tilalle hiipii toivotttömyys siitä, että tulevaisuudessa asiat voisivat olla toisin. Taloudellista niukkuudesta johtuva osallistumismahdollisuuksien rajallisuus, jolle ei nähdä loppua, voi johtaa toivotttömyyden tunteisiin (ks. myös Stewart ym. 2008).

5.1.3 Vaikeudet sosiaalisten suhteiden ylläpidossa ja luomisessa

Rajalliset tai tyystin puuttuvat mahdollisuudet osallistua, voivat heikentää paitsi henkistä ja fyysistä hyvinvointia, myös vähentää mahdollisuuksia sosiaalisiin kohtaamisiin. Koska yksinasuvalla ihmisellä ei ole samassa taloudessa asuvia perheenjäseniä, eikä työttömällä työyhteisön sosiaalisia verkostoja, voivat yksinasuminen ja työttömyys jo sinällään rajata ihmisen sosiaalista piiriä ja mahdollisuuksia muiden ihmisten kohtaamisiin. Lisäksi jos mahdollisuudet kodin ulkopuoliseen toimintaan osallistumiseen ovat heikot rahanpuutteen vuoksi, kaventuvat tilaisuudet tavata toisia ihmisiä ja solmia sosiaalisia suhteita entisestään.

Haaveilen monta kertaa, kun olisi mahdollisuus käydä taidenäyttelyissä, konserteissa, teatterissa. Tuntuvat lähinnä utopistisilta haaveilta, koska talous menisi sellaisesta totaalisesti sekaisin. Se hyvä puoli on, että kotona on paljon kirjoja ja musiikkia kulttuurin nälkää lievittämään. Seurallinen kun olen, tapaisin joskus mielelläni samanhenkisiä ihmisiä kuin itse olen. Antero, 42

Antero kertoo aineisto-otteessa kaipuustaan osallistua kulttuuritilaisuuksiin, joissa voisi tavata samanhenkisiä ihmisiä. Haaveiden esteenä on jälleen raha. Koska Anteron osallistumismahdollisuudet ovat rajalliset, jää Antero vaille kuulumisen, osallisuuden ja yhteisyyden tunteita, joita *samanhenkisten* ihmisten seurassa esimerkiksi konserttitilaisuudessa olisi mahdollista saavuttaa. Kun taloudellinen köyhyys estää osallistumisen omien mielenkiinnonkohteiden mukaisiin tapahtumiin, heikentää köyhyys samalla mahdollisuuksia tavata ihmisiä, joilla on samat kiinnostuksen kohteet. Materiaalinen köyhyys voi estää näin ollen sosiaalisten tarpeiden tyydyttämisen, eli tarpeen kohdata muita ihmisiä ja solmia sosiaalisia suhteita. Kirjoituksissa köyhyys onkin vahvasti paitsi materiaalista puutetta, myös kyvyttömyyttä täyttää sosiaalisia tarpeita. (ks. Lister 2004, 23-24.)

Toisinaan myös sellaiseen paikkaan meno, joka on tarkoitettu kohtaamispaikaksi vähäosaisille, ei rahanpuutteen vuoksi ole köyhälle työttömälle mahdollista:

Puristus rinnassa, kun tekee mieli mennä Lähetyskahvioon, toisten yhteyteen, enkä kuitenkaan, kun aina pitää olla rahaa kahviin. Ilse

Aineisto-ote Ilsen kirjoituksesta on riipaiseva kertoessaan siitä, että hänellä ei aina ole mahdollisuutta mennä tapamaan muita ihmisiä edes Lähetyskahvioon, koska hänellä ei ole varaa

kahviin. Myös niin sanotut matalan kynnyksen paikat voivat siis rajata maksullisilla palveluillaan osan ihmisistä toiminnan ulkopuolelle, vaikka todennäköisesti kahvion toimintaan olisi mahdollista osallistua myös ostamatta kahvion tuotteita. Ilsen kirjoituksessa kuluttaminen kuitenkin kuuluu kyseisen paikan toimintatapoihin: ”kun aina pitää olla rahaa kahviin”. Paikkaan ei siis Ilsen mukaan ole menemistä, jos varaa kuluttamiseen ei ole. Samalla kun nykyajan kulutuskeskeinen yhteiskunta sulkee köyhän ulos yhteiskunnassa vallitsevasta kulutustyylistä ja -tavasta, sulkee se myös ihmisen ainakin osittain ulos yhteiskunnan sosiaalisista piireistä (Kangas & Ritakallio 2003, 54).

Köyhyys näyttää kuihduttavan myös jo olemassa olevia sukulais- tai ystävyys-suhteita tai vähintäänkin vaikeuttavan niiden ylläpitoa. Konkreettisia haasteita suhteiden ylläpitämiselle aiheuttaa jälleen rahanpuute:

Hän ei myöskään harrasta kotimaanmatkailua tai käy kauempana asuvien ystävien luona kylässä. Jo pelkkä edestakainen matka vaikkapa pääkaupunkiin on kallis, eikä sinne kannata lähteä, jos ei ole varaa esimerkiksi tutustua kulttuurikohteisiin tai tehdä ostoksia. Virpi, 47 v.¹

Vierailuista aiheutuvat matkakustannukset ovat ylivoimaisia heikossa taloudellisessa tilanteessa elävälle erityisesti silloin, kun sukulaiset tai ystävät asuvat kaukana kuten Virpin kirjoituksen aineisto-otteesta ilmenee. Kun matkakustannuksiin ei ole varaa, kaukana asuvien ystävien ja sukulaisten luona vierailuun ei ole mahdollisuutta ja suhteiden ylläpito vaikeutuu. Myös erilainen kulutuskyky verrattuna ystäviin aiheuttaa vaikeuksia. Esimerkiksi yhteiset illanvietot ravintolassa ja muiden maksullisten aktiviteettien parissa ystävien kanssa ovat monelle köyhälle työttömälle mahdottomuus.

En voi myöskään osallistua illallisiin ravintolassa tai vaikkapa hohtokeilaukseen, joten köyhyyteni rajoittaa kyllä kieltämättä melkoisesti sosiaalisia suhteitani. Voi mennä helposti viikkokin, etten juttele kenenkään paitsi lähikaupan kassan kanssa. Johanna, 30 v.

Johanna on moneen muuhun kirjoittajaan verrattuna siitä onnellisessa asemassa, että hänellä on elämässään ystäviä ja häntä kutsutaan mukaan yhteisiin tekemisiin. Rahanpuute estää kuitenkin osallistumasta ja näin Johanna jää ulkopuolelle monista yhteisistä hauskoista kokemuksista ja muistoja tuottavista tapahtumista. Jos ystävien kulutuskyky on parempi ja yhteisiä tekemisiä

¹ Vaikka Virpiksi nimeämäni kirjoittaja kirjoittaa kolmannessa persoonassa, on kokonaiskirjoituksesta pääteltävissä se, että hän kertoo omista kokemuksistaan.

suunnitellaan huomioimatta sitä, että kaikilla ei ole varaa samanlaiseen kulutuskykyyn, köyhä työtön jää helposti yhteisten menojen ulkopuolelle. Kun yhteiseen tekemiseen ystävien kanssa ei ole varaa, rajoittaa se mahdollisuuksia ystävien tapaamiseen ja sosiaalisten suhteiden ylläpitoon. Rahanpuutteen onkin todettu myös muissa tutkimuksissa rajoittavan yhteiseen sosiaaliseen toimintaan osallistumista ja täten aiheuttavan ulkopuolisuuden kokemuksia sosiaalisissa piireissä (ks. esim. Stewart ym. 2009, 181).

Juhlat, joissa kohdataan sukulaisia tai ystäviä, näyttäytyvät muutamassa aineiston kirjoituksessa enemminkin stressiä ja ahdistusta aiheuttavia tilaisuuksina kuin iloisina mahdollisuuksina kohdata uusia ja vanhoja tuttavuuksia. Juhlat ja tilaisuudet, joissa kohdataan muita ihmisiä voivat aiheuttaa paitsi monenlaisia negatiivisia tunteita, myös luoda ulkonäköpaineita kuten Kalle seuraavassa aineistotteessa kertoo:

Uusia vaatteita tulee hankittua todella harvoin. Usein on käynyt niinkin, että on joutunut jättämään osallistumatta johonkin juhlaan tilaisuuteen (kuten esim. häät), kun ei ole ollut ko. tilaisuuden luonteen edellyttämää päälle pantavaa. Kalle

Ulkonäöstä huolehtiminen ja sopivien vaatteiden hankkiminen juhlatilaisuuksiin ei aina ole köyhälle taloudellisesti mahdollista. Äärimmillään omaan ulkoasuun liittyvät paineet johtavat siihen, että kutsusta huolimatta ihminen jättää menemättä juhlatilaisuuteen kuten Kalle kertoo hänelle usein käyneen. Esimerkiksi pukeutumiseen liittyviä normeja voidaan pitää yhteiskunnan sosiaalisina normeina, joita ihminen ei köyhyyden vuoksi pysty välttämättä täyttämään. Jos ihmisellä ei ole varaa niin sanottuihin välttämättömyyksiin, eli sellaisiin asioihin, joiden avulla hän voisi esiintyä julkisuudessa ilman häpeän tunnetta (Smith 1981, 867-870, Kangas & Ritakallio 2008, 3-4 muk.), voi hän äärimmillään jättäytyä pois sellaisista tilanteista, joiden normeja hän ei kykene täyttämään.

Rahanpuute kaventaa konkreettisesti yhteydenpitomahdollisuuksia ystävien ja sukulaisten kanssa myös puhelinsoittoja rajoittamalla. Kun puhelinkuluihin ei ole varaa, sosiaalisia suhteita ei ole mahdollista ylläpitää niin aktiivisesti kuin haluaisi:

Valitettavasti operaattorit lopettivat keskinäisen hintakilpailunsa. Enää en siis itsekään voi hyödyntää ilmaista puheaikaa, jota sai reilusti operaattoria vaihtaessaan. En siis enää paljon soitelte, vain pakolliset puhelut työpaikkaa metsästäessäni tai virastoasioita hoitaessani.

Sosiaaliset suhteet ovatkin sitten sitä myötä kärsineet. Kun ei soittojen myötä muistuta olemassaolostaan, unohtuu helposti "ystävien" mielestä. Maarit, 43 v.

Kun ihminen joutuu puntaroimaan, mihin vähät rahansa käyttää, pakollisten asioiden hoito menee usein sosiaalisten suhteiden ylläpitämisen edelle. Maarit joutuu suuntaamaan kaikki puhelinkulunsa virastoasioiden tai työpaikanhakuun liittyvien asioiden hoitoon, ja luopumaan soittoista ystäville. Kun Maarit on joutunut karsimaan kaikki puhelut ystäville, kokee hän, että tämän myötä ystävät ovat unohtaneet hänet. Köyhyys tarkoittaa siis monessa mielessä tilanteita, joissa on tehtävä myös sellaisia kulutusvalintoja, jotka saattavat vaikeuttaa olemassa olevien sosiaalisten suhteiden ylläpitoa tai uusien suhteiden solmimista. Kyse ei siis kuitenkaan sanan varsinaisessa mielessä valinnasta, vaan nimenomaan taloudellisen köyhyyden mukanaan tuomasta pakosta kyseisten valintojen tekemiseen (ks. Townsend 1993, 119, 123).

Rajalliset osallistumismahdollisuudet tekemiseen ja ihmisten kohtaamiseen voivat äärimmillään johtaa elämänpiirin rajautumiseen kodin seinien sisäpuolelle.

Köyhä ihminen istuu yksin kotona sohvalla tai katselee ulos ikkunasta. Jari, 43 v.

Aineisto-otteessa Jarin kirjoituksesta, köyhyys määrittäyty tekijäksi, joka sulkee ihmisen yksin kodin seinien sisäpuolelle. Jos taloudellinen köyhyys johtaa osallistumismahdollisuuksien täydelliseen puuttumiseen, ja elämänpiiri rajautuu kodin seinien sisäpuolelle, ihminen jää ulkopuoliseksi osallisuutta tuottavista yhteisöistä ja toimintaympäristöistä (vrt. Kiilakoski 2007, 12; Nivala & Ryyänen 2013, 20). Taloudellinen köyhyys kytkeytyy ja johtaa tällöin kokemuksiin omasta osattomuudesta osana yhteiskuntaa ja yhteisöjä (Ritakallio 2007, 138).

5.2 Suhde muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan osattomuuden tuottajana

Yhteiskunnalliset asenteet työstä ihmisen arvon määrittäjänä tuottavat kirjoittajille paljon negatiivisia ajatuksia ja tunteita omasta asemasta osana yhteiskuntaa. Monissa kirjoituksissa päällimmäisenä tunteena välittyy häpeä omasta köyhyydestä ja työttömyydestä. Vertailu muihin paremmin elämässään pärjänneisiin ihmisiin aiheuttaa omien kykyjen kyseenalaistamista ja mitättömyyden tunteita. Myös tympeän kohtelun ja välttelyn kokemukset muiden kanssaihminen ja viranomaisten taholta ovat varsin yleisiä. Kohtaamisissa koetut negatiiviset asenteet sekä muiden tympeä käytös, välttely ja ulossulkemisen kokemukset voivat äärimmillään ajaa ulkopuolisuuden ja

yksinäisyyden kokemuksiin. Häpeän ja ulkopuolisuuden tunteet voivat johtaa myös sosiaalisten tilanteiden välttelyyn ja oman tilanteen piilottamiseen muilta ihmiseltä.

5.2.1 Häpeä ja omanarvontunteen aleneminen

Valtaosa kirjoittajista on yrittänyt kaikkensa löytääkseen töitä. Osa on kouluttautunut useampaan ammattiin ja osallistunut työttömille suunnattuihin koulutuksiin omia työnsaantimahdollisuuksia parantaakseen. Kovastakin yrityksestä huolimatta ainakaan pitkäaikaisempia töitä ei ole löytynyt. Osalla myös sairaudet ovat vaikeuttaneet työelämään pääsyä. Suurin osa köyhistä työttömistä kirjoittajista, kuten seuraavassa aineisto-otteessa Soili, pohtii kirjoituksessaan työttömyyteen ja köyhyyteen liitettäviä negatiivisia ja syyllistäviä leimoja, joiden kanssa hän joutuu elämään arkeaan:

On selvää, että yhteiskunta tarvitsee ja arvostaa työtätekevää kansalaista. Suurin osa meistä köyhistä ja pitkäaikaistyöttömistä olisi halunnut tehdä jatkuvasti töitä tässä yhteiskunnassa ja olla kunnianarvoisan kansalaisen maineessa. Mutta sairauksille, irtisanomisille, ikääntymisille ja monille muille vastoinkäymisille ei voi mitään. On hyvin valitettavaa se, että jotkut viranomaiset ja määrätyt yksilöt syyllistävät köyhiä heidän jo muutenkin tukalassa tilanteessaan. Asia erikseen ovat sosiaalirajoitteiset ja muuten vaan työtä vieroksuvat pinnarit. Kuinka sitten köyhä, syrjäytynyt meikäläinen pystyy säilyttämään hyvän itsetunnon ja ihmisarvonsa arkipäivän ankeudessa? Siinä onkin haastetta itse kullekin jokaiselle elämän päivälle. Soili

Soili tuo kirjoituksessaan esille, että osa työttömistä on hänenkin mielestään *työtä vieroksuvia pinnareita*, mutta asemoi itsensä niin sanottuihin kunniallisiin köyhiin, jotka eivät omasta halustaan ole työttömiä. Juhila (2006) puhuu historiasta tutusta jaosta ansaitseviin ja ansaitsemattomiin yhteiskunnallisen tuen saajiin. Vielä nykyajankin syrjäytymispuheessa, ne, jotka ottavat liittymistehtävän ja tähän liittyvät yhteiskunnalliset arvot vakavasti sekä yrittävät tosissaan, ovat ansaitsevia syrjäytyneitä. (emt., 81.) Soilin kirjoituksessa korostuu juuri pyrkimys yhteiskunnallisten arvojen täyttämisen ja normin mukaiseen elämään. Haasteita omanarvontunteen säilyttämiselle luovat kuitenkin asenteet, joissa köyhät työttömät kategorisoidaan automaattisesti kunniaattomiin köyhiin, *työtä vieroksuviksi pinnareiksi*. Näiden pinnareiden voidaan katsoa olevan ansaitsemattomia syrjäytyneitä, jotka eivät edes pyri liikkumaan kohti keskusta, vaan valitsevat erilaiset arvot ja elämäntavan (etm., 81). Kokemus syyllistämisestä ja muiden ihmisten sekä viranomaisten ymmärtämättömyydestä satuttavat vielä kipeämmin silloin, kun itse tietää yrittäneensä kaikkensa työllistyäkseen. Asenteet, joissa työttömiä syyllistetään omasta tilanteestaan

sekä suoraan tai kautta rantain ilmaistaan työttömän olevan ”hujari ja laiska”, ovat läsnä jokapäiväisessä elämässä. Negatiiviset asenteet ja kohtelu satuttavat sekä heikentävät itsetuntoa ja kokemusta omasta ihmisarvosta kuten Soili kirjoituksessaan edellä ja Hilikka kirjoituksessaan alla kertovat.

Salamasta en tiedä, lyökö se samaan kohtaan monta kertaa, mutta ihmisten teot lyövät. Sanatkin sattuiivat kipeästi, sillä työtön on hujari ja laiska. Kaiketi rikollinen. Kun kirjoitan päivärahahakemukseen, työtön, työtön, työtön, sanat iskevät kuin leimakirves kolon puun kylkeen ja minunkin sieluuni syntyy kolo yhä uudelleen. Kipeästi. Hilikka, n. 55-60 v.

Koska tässä yhteiskunnassa työn tekemistä ja itsensä elättämistä arvostetaan korkealle, on työ myös tärkeä itsearvostuksen lähde (Julkunen 2001, 168-170). Ehkä tämän vuoksi lukuisista aineiston kirjoituksista päällimmäisenä tunteena välittyy häpeä omasta työttömyydestä. Kun omaa pärjäämistä ja asemaa verrataan hyvinvointivaltion ideaalikansalaiseen, syntyy kuva itsestä epäonnistujana. Erityisesti jos ihmisen identiteetti perustuu vahvasti työhön ja työttömällä siis sen puutteeseen, voi selviytyminen työttömänä olla vaikeaa (Vähätalo 1998, 113). Kirjoittajien kokemuksissa työn kautta olisi mahdollisuus saada oikeutus olemassaololle ja olla tuottava kansalainen, joka kantaa kortensa kekoon yhteiskunnan hyväksi. Työ tai sen puute identiteetin ja ihmisarvon määrittäjänä on kirjoituksissa vahvasti läsnä. Työttömyyden lisäksi oma köyhyys ja köyhiin ihmisiin liittyvät negatiiviset mielikuvat, asenteet ja kohtelu aiheuttavat häpeän tunteita ja arvottomuuden kokemuksia:

Minä viisikymppinen nainen olen köyhä, hyvinvointivaltion tilastoja rumentava ilmestys. Minut pitäisi saada näkymättömäksi ja on sitä yritettykin, sillä häpeähän minä olen yhteiskunnassamme kauniiden oopperatalojen ja loistavien urheiluhallien liepeillä. Köyhyys ilmestyi elämäni monien sairauksien ja avioeron myötä, ja samalla tuli häpeä ja arvottomuus. Leena, n. 50 v.

Aineisto-ote Leenan kertomuksesta kuvaa äärimmäistä häpeän ja arvottomuuden kokemusta, joka syntyy köyhyiden seurauksena. Häpeän, arvottomuuden ja epäonnistumisen tunteet voivat äärimmillään johtaa oman olemassaolon oikeutuksen kyseenalaistamiseen yhteiskunnassa, jossa itsensä elättäminen nähdään ihmisarvon määrittäjänä. Kun marginalisoituun ryhmään kuuluva, työtön ja köyhä ihminen, joutuu elämään arkeaan leimaavien katseiden alla, voi käsitys omasta arvokkuudesta laskea (Lister 2004, 100, 119) ja ihminen voi omaksua leimatun identiteetin negatiiviset mielikuvat osaksi itseään (Jenkins 2014, 99; Karjalainen & Lahti 2006, 290). Oman arvontunteen alenemiseen näyttävät kirjoitusten perusteella vaikuttavan siis kirjoittajien häpeä

sekä omasta työttömyydestä mutta myös osalla häpeä heikosta taloudellisesta tilanteesta. Myös esimerkiksi Ervastin tutkimuksessa työttömällä häpeän kokemista ja itsetunnon laskua selittävä tekijä oli nimenomaan heikko taloudellinen tilanne (ks. Ervasti 2003, 130-133).

Vaikka sosiaalisia suhteita ja osallistumista onkin pidetty tärkeinä ihmisen psyykkisen ja emotionaalisen hyvinvoinnin ylläpitäjinä, voi toisten ihmisten kohtaaminen aiheuttaa köyhyyden tai työttömyyden vuoksi toisinaan enemmän negatiivisia kuin positiivisia tunteita (Boon & Farnsworth 2011, 516). Kun työtön tuntee häpeää omasta elämäntilanteestaan, on häpeä läsnä myös ihmissuhteissa ja sosiaalisissa kohtaamisissa. Häpeän tunne omasta työttömyydestä ja köyhyydestä tulee osaksi tilanteita, jossa tavataan esimerkiksi uusia ihmisiä, kuten Henna seuraavassa aineistotteessa kertoo:

Huomaan häpeäväni sitä, että olen työtön ja olen köyhä. Käyn etälukiota, mutta sen en katso olevan mitenkään tarpeeksi painava vastapaino sille, että se tasoittaisi muita puutteitani. Tämä häpeä syntyy kun uudet ihmiset kysyvät mitä minä teen ja samalla kertovat mitä itse tekevät.
Henna, 20 v.

Uusia ihmisiä tavattaessa tapana on usein heti alkuun tiedustella, mitä ihminen tekee työkseen tai esimerkiksi opiskeleeko hän (Särkelä-Kukko 2014, 44). Oletuksena useimmilla ihmisillä on, että uusi tuttavuus ”tekee jotakin” ja on näin ollen toimelias ja aktiivinen jollakin elämäalueellaan. Henna kertoo kirjoituksessaan häpeästä, joka syntyy uusia ihmisiä tavattaessa ja kerrottaessa siitä, mitä elämässä tekee. Se, että Hennalla ei ole mahdollisuutta työn kautta osoittaa olevansa aktiivinen yhteiskunnan jäsen, aiheuttaa häpeän tunteen. Edes etälukion käyminen ei riitä kompensoimaan työttömyydestä johtuvaa häpeää. Köyhyys ja työttömyys määrittävät Hennan kirjoituksessa henkilökohtaisiksi puutteiksi. Sellaisessa kulttuurissa eläminen, jossa arvostetaan työntekoa ja omaa pärjäämistä, voi johtaa siihen, että työtön näkee oman työttömyytensä henkilökohtaisena epäonnistumisena ja osoituksena siitä, että ei ole pärjännyt tässä yhteiskunnassa (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 24-25). Oman köyhyyden ja työttömyyden esille tuleminen erityisesti uusia ihmissuhteita luotaessa voi olla vaikea paikka. Toisaalta myös jo olemassa olevissa ihmissuhteissa vertailu muihin ja muiden mahdollisuuksiin tuottaa omanarvontunteen alenemista:

Tunnen itseni toisen luokan kansalaiseksi, kun mihinkään ei ole rahaa. Paljon hauskoja tapahtumia jää väliin kun ei ole rahaa edes pääsymaksuun ja kaikkialle maksaa. Toiset kyselevät lähdetkö risteilylle, taas olisi halpa matka. Lähdetkö Tuuriin ostoksille? (Mitä minä siellä teen, tulee vaan paha mieli katsella tavaroita, kun ei voi mitään ostaa) Tai joku kysyy:

Lähdetkö kiertämään alennusmyyntejä. (Mitä minä sielläkään tekisin kun vuosiin on ainoat ostospaikat olleet kirpputoreja). Millä lähden mihinkään kun ainoalla vitosella on ostettava pari maitopurkkia ja postimerkki tähän kirjeeseen. Seija, 59 v.

Seija kertoo tuntevansa itsensä *toisen luokan kansalaiseksi*, kun mihinkään ei ole varaa. Seijan käyttämä ilmaisu itsestään viittaa kokemukseen epäonnistumisesta ja huonommuudesta verrattuna muihin tämän yhteiskunnan ihmisiin. Se, että on köyhyyden vuoksi suljettu ulos yhteisistä mielihyvää tuottavista aktiviteeteista, voi siis tuottaa ahdistuksen ja häpeän tunteita. Kuluttamiseen liittyvä valinnanvapauden rajoittuminen saattaa myös olla nöyryyttävää ja alentavaa. (Bauman 2005, 38-39, 59.) Kun köyhällä ihmisellä ei ole resursseja täyttää kulutusyhteiskunnan vaateita, tulee köyhästä riittämätön ja epäonnistunut kuluttaja (emt., 38), Seijan sanoilla siis *toisen luokan kansalainen*.

Häpeän ja omanarvontunteen aleneminen voi äärimmillään myös johtaa ajatuksiin, että ei ole ystävyiden arvoinen, kuten Antero (42 v.) kirjoittaa: *”Ystäviä juurikaan ei ole, kuka nyt köyhän ja työttömän ystävä olisi.”* Antero paikantaa ystävien puutteen syyksi sen, että kukaan tuskin on halukas olemaan köyhän työttömän ystävä. Oma itse nähdään suhteessa toisiin alempiarvoisena ja epäkiinnostavana. Oman kurjan elämän ei nähdä kiinnostavan ketään siinä määrin, että muut vaivautuisivat tutustumaan tai ainakaan nauttisivat köyhän työttömän seurasta. Kun köyhyys ja työttömyys alentavat omanarvontunnetta, voi se vahingoittaa myös olemassa olevia ystävyys- ja parisuhteita. Tasavertaisuuteen perustuvaa ystävyys- tai parisuhdetta voi olla vaikeata ylläpitää, jos köyhä työtön kokee olevansa suhteen vähempiarvoinen osapuoli.

Kaikkein surullisinta on se että se rajoittaa myös sananvapautta parisuhteessa ja ystävyysuhteissa. Jossain vaiheessa muutamat tuttavuussuhteeni katkesivat tämän kakkosluokankansalaisuuteni vuoksi. Työttömyyteni oli myös yksi syy siihen miksi eräs lupaavasti alkanut seurustelusuhteeni katkesi. Köyhyys vaikuttaa silloin kaikkeen; se tulee kahden ihmisen väliin vuoteeseenkin, se tuntuu ruumiissa, peilikuvassa, se vaikuttaa haluun ja itsensä halutuksi kokemiseen. Anu, 37 v.

Anu kuvaa aineisto-otteessa, miten hänen *kakkosluokankansalaisuutensa* on vahingoittanut hänen ystävyys- ja parisuhteitaan. Parisuhteissa omanarvontunteen aleneminen voi vaikuttaa myös siihen, kokeeko itsensä seksuaalisesti kiinnostavaksi tai kokeeko ylipäätään kaikkien murheiden keskellä kiinnostusta toteuttaa omaa seksuaalisuutta.

5.2.2 Ulossulkemisen kokemukset

Yksinsuvien köyhien työttömien kirjoituksissa on jonkin verran mainintoja ulossulkemisen kokemuksista, joita kirjoittajat suhteissaan ystäviinsä, sukulaisiinsa tai tuttaviiinsa ovat kokeneet. Ulossulkemisen kokemukset näyttäytyvät kirjoituksissa konkreettisina kokemuksina siitä, että köyhyyden ja työttömyyden myötä esimerkiksi kutsut yhteisiin tekemisiin ovat harventuneet. Lisäksi ulossulkemisen kokemuksia tuottavat kirjoittajille epäsuorat sanalliset tai sanattomat viestit osana sosiaalisia kohtaamisia.

Edellisen alaluvun lopussa esitetty aineisto-ote Anun kirjoituksesta kertoo myös ulossulkemisen kokemuksesta. Anu kirjoittaa köyhyyden ja työttömyyden myötä seuranneesta *sananvapauden rajoittumisesta* pari- ja ystävyysuhteissaan. Anu ei kirjoituksessaan avaa, mitä hän tuolla sananvapauden rajoittumisella tarkoittaa. Tulkitsem kuitenkkin sananvapauden rajoittumisen tarkoittavan ystävyys- ja parisuhteessa sitä, että köyhyyden ja työttömyyden myötä Anu on kokenut, että hänen mielipiteistään, haluistaan ja toiveistaan on tullut pari- ja ystävyysuhteissa vähempiarvoisempia. Sanaton ja ehkä toisinaan sanallinenkin sivuuttaminen ystävien tai kumppanin taholta voidaan tulkita ulossulkemiseksi, joka toistuessaan vahingoittaa ystävyys- tai parisuhdetta. Anun esille tuoma sananvapauden rajoittuminen pari- ja ystävyysuhteissa työttömyyden myötä voi liittyä Kortteisen ja Tuomikosken (1998) esille tuomaan perheen valta- ja tulonjakorakenteen muuttumiseen työttömyyden myötä. Erityisesti siis perhe- tai parisuhteissa työttömyyden myötä sosiaaliseen elämään saattaa tulla mukaan alistavia tilanteita, jotka kumpuavat epätasaisesta tulonjaosta ja valta-asetelmasta kumppaneiden välillä. (emt., 84.) Työttömyyden tai köyhyyden tuottama epätasa-arvoinen valta-asetelma ihmissuhteissa saattaa johtaa kokemukseen siitä, että köyhä työtön kokee tulleen ulossuljetuksi tasa-arvoisesta ihmissuhteesta.

Kohtaamisten sanaton ja sanallinen viestintä kertovat herkästi kuuluuko ihminen joukkoon vai ei. Ystävyystä tai sukulaissuhteesta huolimatta kulutuskykyjen erilaisuus tai ammattistatus näyttää voivan rakentaa muurin ihmissuhteisiin (ks. Wilkinson & Pickett 2011, 69, 75), joka tuottaa ulossulkemisen kokemuksen köyhälle työttömälle. Ilse kuvaa seuraavassa aineisto-otteessa yksinjäätämisen kokemustaan muita ihmisiä kohdatessa:

Ahdistaa olla ylenpalttisten ihmisten lähellä, kun ne kertoo menevänsä kampaajalle, hierontaan tai ostoksille. Oma oleminen korostuu, ei ole mitään puhuttavaa, ja jos kerron

omasta tilastani, niin tulee hermostunutta liikehdintää, levottomuutta ja jutun vaihtamista, eli jään yksin, hylkääminen lisää kipua, oikein kouraisee. Ilse

Ilse kuvaa kirjoituksessaan, kuinka omasta tilanteesta kertoessa, hän kohtaa muiden ihmisten osalta hermostunutta liikehdintää, levottomuutta ja jutun vaihtamista. Ilsen muiden ihmisten taholta kokema reagointi johtaa ulossulkemisen ja yksinjäämisen kokemuksiin. Sosiaaliset kohtaamiset, joissa yksinasuva työtön kokee, että häntä ei ole huomioitu ja hänet on suljettu ulos sosiaalisesta tilanteesta, tuottavat osattomuutta (Kiilakoski 2007, 12; Nivala & Ryyänen 2013, 20). Ilsen kuvaus kokemuksestaan piirtää kohtaamisesta sellaisen kuvan, jossa ns. paremmin toimeentuleva ihminen ei joko halua tai kykene kohtaamaan Ilseä ja Ilsen arkitodellisuutta. Myös Jutta kokee, että on köyhyyden myötä läheiset ovat alkaneet vältellä:

Kokemuksesta tiedän, että monet sellaisetkin ihmiset, jotka aikoinaan ihailivat elämäntapaani tai jopa persoonaani, ja joista oli hauskaa vieraila luonani ulkomailla, ovat alkaneet vältellä, saatuaan tietää tilanteestani ja heihin kuuluu myös sosiaalisesti onnistuneita perheenjäseniä ja sukulaisia, jotka vielä muutama vuosi sitten kutsuivat illalliselle tai kesämökille viikonlopuksi. Nyt olen kuin korvamerkitty sairas eläin, josta on parasta pysytellä kaukana. Onhan se kiusallista, kun ei esimerkiksi voi puhua vapautuneesti golfkentistä, lasten ulkomaanmatkoista tai viimeisimmästä kotiteatteriutuudesta. Jutta

Jutta kertoo, että ei saa enää kutsuja yhteisille illallisille tai mökkiviikonlopuille. Jutta paikantaa yhdeksi syyksi välttelylle sen, että muut eivät hänen läsnä ollessaan voisi puhua vapautuneesti omasta menestyksestään. Yksinasuvan, köyhän ja työttömän Jutan ja *sosiaalisesti onnistuneiden* sukulaisten väliset erot kulutuskyvyssä ja elämäntyylyissä, ovat johtaneet siihen, että Jutta kokee, että hänet on suljettu osittain ulos sukulais-, perhe- ja ystävyys-suhteistaan. Köyhyys, työttömyys ja jopa yksinasuminen voivat siis toisinaan johtaa kokemuksiin ulossulkemisesta myös aivan läheisimmissä ihmissuhteissa. Köyhän työttömän ja yksinasuvan tulkinta muiden käyttäytymisestä näyttäytyy tällöin välttelynä ja tarkoituksellisesti ulkopuolelle jättämisenä. Kokemukset muiden käyttäytymisestä tuottavat tällöin sosiaalisen etäännyttämisen, ulossulkemisen ja ulkopuolisuuden kokemuksia (vrt. Stewart ym. 2009, 181, 184-185).

Myös Jari kertoo ulossulkemisen kokemuksesta kirjoituksessaan:

Köyhyyden mittana pidetään leipäjonoa. Ei se sitä ole. Köyhyys on yksinäisyyttä, kun ystävät katoavat eikä kukaan enää kutsu kylään tai retkille, kun ”ei sillä kuitenkaan ole varaa”. Enää ei edes kysytä. Jari, 43 v.

Jari puolestaan puntaroi kutsujen vähentymisen ja tätä kautta ystävien kaikkoamisen syyksi sen, että ystävät ajattelevat, että Jarilla ei ole varaa osallistua yhteiseen tekemiseen. Kun köyhä työtön joutuu rahanpuutteen vuoksi kieltäytymään yhteisistä menoista, voi käydä niin, että kutsuja tulee yhä harvemmin ja lopulta ei enää lainkaan. Taloudellinen köyhyys johtaa näin ollen pikkuhiljaa sosiaalisista suhteista ulossulkemiseen, eli rajoitettuun osallisuuteen ja sosiaaliseen osattomuuteen (Ritakallio 2007, 138).

5.2.3 Vastavuoroisuuden tunteen puuttuminen

Olemassa olevat sosiaaliset suhteet ja verkostot voivat olla merkittävä voimavara yksinasuvan köyhän työttömän elämässä. Kokemukset sosiaalisen tuen saamisesta ja toisaalta sen antamisesta sosiaalisissa suhteissa ovat tärkeitä ihmisen hyvinvoinnille (esim. Järvikoski & Härkäpää 2005, 90). Yksinasuvan työttömän kokemukset siitä, että hän jää ihmissuhteissaan vaille kaipaamansa tukea, voi olla kipeä kokemus. Negatiivisia tunteita aiheuttavat myös kokemukset siitä, että yksinasuva työtön ei koe itse pystyvänsä antamaan läheisille ihmisille sellaista tukea, joka tässä yhteiskunnassa on odotettua. Erityisesti, jos avun tai tuen antamista mitataan rahalla tai materiaalilla, köyhyys todennäköisesti rajoittaa aina antamisen mahdollisuuksia. Esimerkiksi juhlat, joihin pitäisi ostaa lahja tai ravintolareissu, jossa olisi mukava tarjota ystävälle juoma tai ruoka, saattavat olla hankalia tilanteita köyhälle työttömälle.

Lahjoja en kykene ostamaan ja se ei ole pieni harmi. Voin nähdä miniäni ja lastenlasteni kasvoista pettymyksen, kun mummi ei sitten mitään tuo. Leena, n. 50 v.

Aineisto-otteessa Leena kertoo harmista, joka syntyy, kun hänellä ei varaa ostaa lahjoja lapsenlapsilleen. Hän ei kykene täyttämään juhlapäiviin liittyvää normia ja odotuksia siitä, että isovanhemmat osoittavat välittämistään esimerkiksi lahjoja antamalla. Köyhyys, ja tässäkin tapauksessa nimenomaan materiaallinen köyhyys, johtaa siis helposti tilanteeseen, jossa ihmisellä ei ole mahdollisuutta vastata yhteiskunnan sosiaalisiin odotuksiin (ks. Townsend 1993). Jos ihminen kokee vahvasti, että muilla on sellaisia odotuksia, joita hän ei pysty täyttämään, omat pettymyksen ja epäonnistumisen tunteet saattavat entisestään syventyä. Tunne siitä, että ei voi antaa yhtä paljon kuin muut tai toimia sosiaalisten odotusten ja normien mukaisesti, satuttaa henkisesti ja heikentää omanarvontunnetta.

Sosiaalisessa tuessa vastavuoroisuuden tunteen saavuttaminen on tärkeää. Tuen vastaanottaminen on vaikeampaa silloin, kun omat mahdollisuudet tuen antamiseen koetaan huonoiksi (vrt. Lister 2004, 137). Vastavuoroisuuden tunne edellyttää, että ihminen kokee saavansa sosiaalista tukea muilta ihmisiltä sekä myös antavansa vastavuoroisesti tukea muille ihmiselle. Virpi kertoo seuraavassa aineisto-otteessa iloitsevansa ystäviltä saamastaan avusta:

Ravintolassa syömässä hän käy jokseenkin niin usein (= harvoin) kuin joku tuttu haluaa ehdottomasti tarjota. Onneksi vielä on ystäviä, jotka silloin tällöin haluavat ilahduttaa tai pelastavat pulasta. Toisaalta sekin kalvaa Hertan mieltä, sillä hänkin haluaisi välillä olla se, joka tarjoaa toiselle. Virpi, 47 v.

Virpi ottaa siis mielellään ystävien tarjoaman avun vastaan, mutta toisaalta häntä häiritsee se, että hän ei itse pysty tarjoamaan esimerkiksi ravintolassa ystävilleen. Vaikka Virpi on siis kiitollinen ystäviltä saamastaan konkreettisesta avusta, ei avun vastaanottaminen tuota pelkästään positiivisia tunteita. Jos ihminen kokee materiaalisen avun ainoaksi tavaksi vastata saamaansa apuun, on niukassa taloudellisessa tilanteessa elävän vaikea saavuttaa tunnetta vastavuoroisuudesta. Kun ihminen ei taloudellisen köyhyiden vuoksi kykene täyttämään vastavuoroisuuden normia ja korvaamaan saamansa materiaalista apua, voi avun vastaanottaminen tuottaa positiivisten tunteiden lisäksi myös negatiivisia tuntemuksia (ks. Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1570-71; Edlund 2007, 730-731). Avun vastaanottaminen voikin joskus olla vaikeata:

Ärsyynnyn jos ystäväni ehdottavat kallista kahvilaa, johon minulla ei ole varaa, enkä osaa kuitenkaan ottaa vastaan heidän maksamaansa teekupillista. Kirsi, 32 v.

Aineisto-ote Kirsin kirjoituksesta kuvaa hyvin avun vastaanottamisen vaikeutta. Jos ihminen tiedostaa, että hänellä ei ole mahdollisuutta vastavuoroisuuteen ainakaan materiaalisen avun muodossa, on osalla ihmisistä vaikeuksia vastaanottaa pyyteetöntäkin avuntarjousta. Tunne vastavuoroisuuden puutteesta saattaa johtaa tällöin läheisten tarjoaman avun ja tuen torjumiseen. Haluttomuuteen ottaa apua vastaan voi liittyä myös halu säilyttää omanarvotunne ja välttää kiitollisuudenvelkaan joutuminen (Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1570-71).

Joskus taas ihminen kaipaisi ja vastaanottaisi mielellään apua ja tukea läheisiltään, mutta on jäänyt ilman avunsaamisen kokemusta:

Haluamatta kuulostaa katkeralta, harmittaa sekin, että monet tuttavani olisivat voineet käyttää asemaansa auttaakseen minua ammatillisesti, mutta ovat pidättäytyneet ja vaienneet. Ovat ehkä pelänneet luottamuksen osoittamisen vaarantavan omaa asemaansa. Siinä on jotain raukkamaista. Jokainen olkoon oman onnensa seppä. Kaverin auttaminen jyrkänteessä ei kuulu suomalaiseen kulttuuriin, ei sellaiseenkaan, joka on menestynyt ammatissaan, puhuu viittä kieltä, hallitsee sosiaalisen kanssakäymisen kansalaisuuteen tai rotuun katsomatta ja monenlaisia tietokoneohjelmia, ei näytä fyysisesti vastenmieliseltä, ja on lisäksi valko-ihoinen.
Jutta

Jutta kuvailee aineisto-otteessa harmiaan siitä, että ystävät eivät ole auttaneet häntä työpaikan saannissa, vaikka heillä olisi ollut mahdollisuus siihen. Jutta pohtii, että suomalaisessa kulttuurissa jokaisen on pärjättävä näin ollen itse. Kokemus siitä, että ei ole saanut kaipaamaansa apua aiheuttaa paitsi pettymyksen ja harmin tunteita, voi myös heikentää luottamusta avunsaantiin jatkossa muilta ihmisiltä. Kun ihminen kokee jääneensä ilman sosiaalista tukea niissä tilanteissa, joissa apua olisi kaivannut, koettu sosiaalinen tuki eli luottamus tukiverkoston olemassaoloon ja toimivuuteen heikkenevät (Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1566-1571). Vähäiset myönteiset kokemukset muilta saadusta sosiaalisesta tuesta voivat myös laittaa ihmisen epäroimään saadun tuen vilpittömyyttä. Esimerkiksi Maarit, joka on saanut ruoka-apua keittiöllä töissä olevalta ystävältään, epäilee avunantajan motiivia tarjota apua: *”En vielääkään osaa sanoa, kuvastaako hänen katseensa vilpittömyyttä myötätuntoa vaiko vain itseään korottavaa säälinsekaista halveksuntaa.”* Maarit ei siis osaa täysin luottaa siihen, että ystävältä saatu apua olisi vilpittömyyttä auttamista.

5.2.4 Kohtaamattomuuden kokemukset

Kun ystävien tai sukulaisten arkitodellisuus eroaa suuresti köyhän työttömän arjesta, jää yhteinen kokemusmaailma herkästi uupumaan sosiaalisista suhteista. Erilaiset elämäntavat saattavat vaikeuttaa aitoa kohtaamista ja toisen elämän ymmärtämistä (Sassi 2002, 72-73). Yhteisen kokemusmaailman puute voi aiheuttaa kohtaamattomuuden ja ymmärtämättömyyden kokemuksia ihmissuhteissa.

Tuntuu, että kukaan ei ymmärrä että joku voi olla näin rahaton. Ystävät sanoo: Mikä sun on ollessa, oma talo, yksin elät, saat työttömyyskorvausta, eihän sulla paljon kulu! Hyvähän niiden on sanoa, kun on puoliso, molemmat tienaa, on aina tienanneet. Olen kai katkera.
Seija, 59 v.

Seijan kirjoituksen aineisto-ote kertoo paitsi köyhyyteen ja työttömyyteen myös yksinasumiseen liittyvästä kohtaamattomuudesta. Seijan mukaan parisuhteessa elävät ystävät eivät ymmärrä,

millaisessa arkitodellisuudessa hän elää ja millaisia vaikeuksia työttömyyden ja yksinasumisen myötä joutuu kohtaamaan. Jos yksinasuvan työttömän ystävillä on avo- tai aviopuoliso tai ystävät ovat mukana työelämässä, yhteinen kokemusmaailma voi puuttua. Perheellinen ystävä voi esimerkiksi ajatella, että yksinäisen elämä on helppoa, kun tarvitsee huolehtia vain itsestään ja omista menoista, vaikka tosiasiaissa elämä on usein kalliimpaa yksinasuvilla (Ojala & Kontula 2002, 64, 48). Yhteisen kokemusmaailman puuttumisen vuoksi, köyhät yksinasuvat voivat kohdata murheista tai vaikeuksistaan kertoessaan mitätöntä tai vähättelyä läheisten taholta. Kohtaamattomuuden kokemuksia syntyy tosin myös toisin päin:

Kuuntelen nyt kuitenkin sujuvasti, kun ystäväni valittavat töistään. En kuitenkaan tunne suurtakaan sympatiaa. Olisivat onnellisia siitä, että heillä sentään ON työ! Minä kerron taas tunteistani, että elämäni valuu aivan hukkaan. Johanna, 30 v.

Johanna kertoo, että ei tunne juurikaan sympatiaa työssäkäyvien ystävien valittaessa töistään. Koska Johanna kärsii työttömyydestään, pitäisi ystävien Johannan mielestä olla pelkästään tyytyväisiä siihen, että heillä on työ. Vaikka Suomessa eri sosiaaliluokkien väliset erot ovat varsin pienet, tämän tutkielman aineiston perusteella näyttäisi siltä, että tuloerot, perheasema sekä erot ammattiasemassa saattavat aiheuttaa kohtaamattomuuden kokemuksia yksinasuvien työttömien elämässä. Jos ystävät ovat aivan eri elämäntilanteessa, samaistuminen ja empatian tunteminen heidän murheitaan kohtaan voi olla vaikeata varsinkin omissa ongelmissa kamppailevalle ihmiselle (ks. Wilkinson & Pickett 2011, 69, 75). Työtön ei siis välttämättä pysty samaistumaan ystävien työelämään liittyviin murheisiin silloin, kun oman elämän isoimpana murheena on juuri työn puute. Kohtaamiset taloudellisesti hyvin toimeentulevien ihmisten kanssa saattavat aiheuttaa myös vihan ja ärsyyntymisen tunteita:

Osattomuus, ulkopuolisuus, jähmeys tavallisten ihmisten kanssakäymisissä. Myös viha ja vastenmielisyys nousee, kun ihmiset uikuttaa ja niuhottaa, vaikka olisi todella mahdollista toteuttaa elämää, se on kuvottava tapa, ihan vastenmielinen. Oma köyhyys korostuu. Ilse

Aineisto-otteessa Ilsen kirjoituksesta tulee esille se, että niin sanotusti hyvinvoivien ihmisten valitus omasta elämästään saattaa nostaa esille negatiivisia tunteita. Ilse arvioi, että muilla olisi kaikki mahdollisuudet elää täysipainoista onnellista elämää toisin kuin hänellä, ja tästä syystä muiden turhanpäiväinen valitus aiheuttaa vihan ja vastenmielisyyden tunteita. Varsinainen vihan tunne ei tullut esille näin selvästi muissa aineiston kirjoituksissa. Muissa kirjoituksissa negatiiviset tunteet

näyttäytyivät enemminkin harmina ja suruna omien mahdollisuuksien rajallisuudesta verrattuna muiden mahdollisuuksiin.

Jos ihminen on pitkään ollut työttömänä ja elänyt köyhyudessa, voi toisenlaista elämää olla vaikeata ymmärtää:

En tunne enää rikkaiden ja hyvinvoivien ihmisten elämää. Ehkä olin joskus toimeentuleva kun olin töissä, ne määräaikaiset muutamat kerrat. En tiedä mitä on omistaa auto, tehdä etelänmatkoja, pistää rahaa musiikkiin ja kirjoihin, ostaa sadan euron vaatekappale, harrastaa kalliita harrastuksia kuten veneilyä ja riippuliittoa, syödä ja juoda ravintolassa surutta. Anu, 37 v.

Anu tuo kirjoituksessaan esiin, että ei enää tunne rikkaiden ja hyvinvoivien ihmisten elämää. Köyhyys rajoittaa monella tavoin elämäntapaa ja elämäntyyliä juuri kulutukseen liittyvien valintojen kautta. Köyhän työttömän ja hyvin toimeentulevan työssäkäyvän arkipäivän todellisuudet voivat olla kaukana toisistaan. Tällöin myös arkipäivään liittyvät tapahtumat, huolen- ja ilonaiheet sekä kokemukset muodostuvat varsin erilaisiksi. Kun köyhän työttömän elämäntapa eriytyy merkittäväällä tavalla yhteiskunnassa vallalla olevasta kulutuskeskeisestä elämäntavasta, on hänen vaikea ymmärtää toisenlaista elämäntapaa tai kokea yhteenkuuluvuutta paremmin toimeentulevien ihmisten kanssa (ks. Sassi 2002, 72-73). Työttömänä olevan ihmisen jaksamista ja selviytymistä tukee se, että on joku joka ymmärtää ja jakaa samanlaisia kokemuksia (ks. myös Suutari 2002, 72). Jos puolestaan ei tunne ketään samassa tilanteessa elävää, vertaistaan, oma erilaisuuden tunne kasvaa.

Tämä lähes päivittäin asioimisissa ja kontakteissa, koska en tuntenut yhtään vertaistani, kylläkin yhden yksinhuoltajan, mutta hänellä ei ole ränkkänä autoa eikä TV:tä, eli kuitenkin Kelan peruspäivärahasta hänellä oli enemmän käytettävissä elämiseen. Eli aito jakaminen puuttuu, peilatussa saan lisää pahaa oloa, kun en tule oikein ymmärretyksi. Olen elämäntilanteessani hyvin yksin. Ilse

Aineisto-otteessa Ilse kuvaa, kuinka hän ei tunne ketään samassa tilanteessa elävää ihmistä. Vaikka elämässä olisikin ihmissuhteita ja päivittäisiä ihmiskontakteja, ihminen voi kokea olevansa yksin tilanteessaan kuten Ilse kirjoituksessaan kertoo. Aito jakaminen puuttuu, jos ympärillä olevat ihmiset eivät ymmärrä ihmisen elämänkokemuksia ja jos ihminen ei toisaalta myöskään osaa samaistua muiden maailmaan. Kohtaamisista huolimatta ihminen voi siis kokea kohtaamattomuutta, joka johtaa yksinäisyyden tunteisiin.

5.2.5 Ulkopuolisuus ja yksinäisyys

Yksinasuvilla työttömällä ei ole mahdollisuutta työyhteisön tai samassa taloudessa asuvien perheenjäsenien kautta rakentaa sosiaalista verkostoa elämäänsä. Tutkimusten mukaan yksinasuminen, työttömyys ja tulojen riittämättömyys lisäävätkin yksinäisyyden kokemuksia sekä tyytymättömyyttä sosiaalisiin suhteisiin (esim. Moisio & Rämö 2007, 395-397; Saari 2009, 208-209; Siltaniemi ym. 2008, 100). Myös muutama tämän tutkielman yksinasuvista työttömistä kuvaa elämäänsä täydellisenä yksinäisyytenä ja ulkopuolisuutena ympäröivästä yhteiskunnasta, yhteisöistä ja muista ihmisistä. Timon kuvaus yksinelävän poikamiehen elämästä on yksi äärimmäinen esimerkki siitä kuinka köyhyys, työttömyys ja yksinasuminen voivat työntää ihmisen sivuun:

Kuuntelen nyt 29.8.2006 radiosta viisaitten pankkimiesten juttuja rahasta ja onnesta; he väittävät, ettei raha ja jonkun asian omistaminen tuo onnea, mutta he puhuvatkin hyvin toimeen tulevien onnesta (kaiken lisäksi näillä ihmisillä on yleensä esim. työn tai perheen kautta rikkaita ihmissuhteita). Minulle, yksinelävälle poikamiehelle esim. tämä tietokone ja laajakaistayhteys jonka olen kyennyt nykyään hankkimaan, on kyllä tuonut pitkäaikaista "onnea": se on suorastaan seurustelukumppani... (...) Onneksi minulla ei ole enää ketään ystävää eikä edes hyvänpäiväntuttuja; puhelinelämykseni olen saanut pysymään sitä kautta minimissään!!! Timo, 49 v.

Aineisto-otteessa Timo tuo esiin, että hyvinvoivilla ihmisillä on yleensä rikkaita ihmissuhteita esimerkiksi työn tai perheen kautta. Hänen elämästään ihmissuhteet, jotka rahan ohella, tuottaisivat onnea elämään, puuttuvat. Se, pystyykö ihminen korvaamaan työelämään liittyvää sosiaalista kanssakäymistä muilla sosiaalisilla suhteilla, onkin kriittinen kysymys työttömän elämässä (Ervasti 2003, 134). Luonnollisen sosiaalisen verkoston rakentaminen vaikuttaa osalle yksinasuvista työttömistä olevan vaikeata, kun työyhteisö ei tarjoa paikkaa tutustua ihmisiin ja solmia ystävyysuhteita. Lisäksi samassa taloudessa asuvan kumppanin puute voi syventää kokemuksia yksinäisyydestä. Yksinäisyys ja työttömyys yhdistettynä vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen korostavat omaa ulkopuolisuutta ja osattomuutta. Pekan kirjoitus tuo kuitenkin erilaisen näkökulman työelämässä tai sen aikana rakennettaviin sosiaalisiin suhteisiin:

Perhe ja ihmiset joita kutsua ystäviksi jäivät saamatta juostessa työni liassa pitkin maita ja mantuja. Sain tehdä sitä mitä halusin ja sitä mistä tunsin ylpeyttä. Sanoivat silloin taukoparakeissa tuollainen rotuvalio saa kenet vaan; nyt kotona ei odota ketään, harmaatakin pääläellä. Asun yksin omassa ja pankin kerrostaloyksiossä pikku puiston liepeillä. Kukaan ei soita eikä kysele vointia. Aika tahtoo käydä pitkäksi. Pekka

Pekalta, jolla on pitkä työura takana, ystävät ja oma perhe jäivät hankkimatta kiireisen työuran aikana. Nyt työttömänä ollessaan hän kokee olevansa yksinäinen. Työelämässä pärjääminen tai taloudellinen hyvinvointi eivät siis välttämättä suojaa ihmistä sosiaaliselta osattomuudelta (vrt. Ojala & Kontula 2002, 91). Todennäköisesti työelämässä ollessaan, kiireinen työelämä ja työyhteisön ihmissuhteet ovat riittäneet täyttämään Pekan elämän. Työttömyyden myötä oman perheen ja läheisten ystävyysuhteiden puuttuminen tulee selvimmin esille. Jos työttömäksi jäävän elämästä puuttuvat työelämän ulkopuoliset ihmissuhteet ja jäsenyydet yhteisöissä, ihmisellä ei työttömäksi jäädessään ole mahdollisuutta kompensoida työyhteisön menetettyjä suhteita turvautumalla muihin yhteisöllisiin suhteisiin (ks. Kortteinen & Tuomikoski 1998; Vähätalo 1998).

Suoria toteamuksia täydellisestä yksinäisyydestä aineistosta löytyy vain muutamasta kirjoituksesta. Edellä aineisto-ote Timon kirjoituksesta ”*Onneksi minulla ei ole enää ketään ystävää eikä edes hyvänpäiväntuttuja*”, Pekan kirjoituksen aineisto-otteet ”*kukaan ei soita eikä kysele vointia*” ja ”*seuralaista saati kuuntelijaa ei ole*”, Anteron kirjoituksen aineisto-ote ”*Ystäviä ei juurikaan ole*” sekä aineisto-ote Jarin kirjoituksesta ”*Köyhyys on yksinäisyyttä*” ovat suurimpia kuvauksia läheisten ihmissuhteiden miltei täydellisestä puuttumisesta ja yksinäisyydestä. Huomionarvoista on se, että suurimmat viittaukset yksinäisyyteen löytyvät kaikki miesten kirjoittamista kertomuksista. Sukupuolten välisestä erosta yksinäisyyden kokemuksissa on aiemmissa tutkimuksissa saatu ristiriitaisia tuloksia (Moisio & Rämö 2007, 393). Joissakin tutkimuksissa on kuitenkin saatu viitteitä siitä, että nimenomaan yksinasuvien miesten sosiaaliset verkostot ovat heikommat kuin naisilla (ks. esim. Nieminen ym. 2008). Tämän tutkielman perusteella ei voi kuitenkaan tehdä päätelmää, että yksinasuvat miehet kokisivat naisia useammin itsensä yksinäisiksi. Kyseessä voi olla myös sukupuolten välinen ero tavassa ilmaista ajatuksia ja kertoa kokemuksistaan kirjoituksessa. Yksinäisyyden tunteeseen viittaavat kuvaukset tulevatkin useammassa kirjoituksessa ilmi suoran toteamisen sijaan kokemuksina välttelystä ja ulossulkemisesta sekä kuvauksina kohtaamattomuuden tunteista. Aineisto-ote Maaritin kirjoituksesta kiteyttää kuvaavasti sen tunteiden kirjon, joita muiden negatiiviset asenteet ja käytös tuottavat:

Ja niin minä olen huomaamatta, tahtomattani jäänyt sivustakatsojan osaan tässä yhteiskunnassa. Köyhyys rajaa ihmisen ulkopuoliseksi, jättää ihmiseen sivuun niin monesta asiasta. Ehkä jopa ihmisyydestäkin. Ihmekö tuo siis, jos kanssakulkijat väistävät kadun toiselle puolelle minut kohdatessaan: köyhyyden kitkerä katku yhdistettynä häpeän pistävään lemuun ei ole mikään miellyttävä hajuvesiyhdistelmä. (...) Unohdettu. Tuossa sanassa ehkä kiteytyykin minun elämäni koko olemus. Olen vain varjo, joka häilyy jossain taustalla. Epämääräinen hahmo, jonka olemassaolo ehkä noteerataan, mutta johon ei tarvitse reagoida millään lailla.

En tiedä milloin se tapahtui. Yhteiskunnan, työnantajien ja ystävien silmissä - milloin minä lakkasin olemasta ihminen? Maarit, 43 v.

Vaikka Maarit ei mainitse suoraan olevansa yksinäinen, kokee hän olevansa unohdettu niin yhteiskunnassa, työnantajien kuin ystävienkin taholta. Se, että yksinasuva työtön kokee olevansa ”Unohdettu” viittaa siihen, että hän on jäänyt ulkopuoliseksi osallisuutta tuottavista ihmissuhteista, yhteisöistä ja toimintaympäristöistä (ks. Kiilakoski 2007, 12; Nivala & Ryyänen 2013, 20). Kun ihminen kuvaa olevansa *varjo, joka häilyy jossain taustalla*, ihminen kokee jääneensä muiden silmissä näkymättömäksi. Se, että ei ole tule arvostetuksi ihmisenä, jonka olemassaololla on merkitystä (Sennett 2004, 17), on kipeää ja osattomuutta tuottava kokemus yksinasuvalle työttömälle. Äärimmillään köyhyys voi siis ajaa ulkopuolisuuden ja osattomuuden kokemukseen kaikista yhteiskuntaan kiinnittävistä tekijöistä: työyhteisöstä, sosiaalisista verkostoista ja jopa koko yhteiskunnasta.

5.2.6 Selviytymiskeinona sosiaalisten tilanteiden välttely

Häpeän tunteet omasta köyhyydestä ja työttömyydestä sekä omanarvontunteen aleneminen saattaa toisinaan johtaa itseä muista ihmisistä etäännyttävään käytökseen. Omanarvontunteen alenemisen myötä ihminen kokee oman seuransa surkeaksi ja ainoa vaihtoehto, jonka ihminen tilanteessaan näkee, on itsensä etäännyttäminen sosiaalisista suhteista.

On suorastaan NÖYRYTTÄVÄÄ käydä sokussa. Kuin olisin spitaalinen. Työtön ja surkea elämä. Väliäkö oikeastaan sillä?! Elänhän muutenkin kuin erakko. Kaveritkaan eivät enää juuri soitele, ovat tottuneet jo, etten yleensä enää vastaa edes puhelimeen. Olen tyytymätön ja kyllästynyt kaikkeen, enkä halua rangaista muita huonolla seurallani. Silloin on parempi pysyä itsekseni. Outi, 39 v.

Aineisto-otteessa Outi kertoo sosiaalitoimen asiakkuuden ja työttömyyden tuottavan tunteen siitä, että hän on kuin ”spitaalinen”. Outi katsoo paremmaksi olla vastaamatta ystävien puheluihin, koska kokee olevansa niin tyytymätön ja kyllästynyt kaikkeen, että ei halua vaivata muita huonolla seurallaan. Osa työttömistä kirjoittajista on siis omaksunut leimatun identiteetin negatiiviset mielikuvat osaksi itseään (Jenkins 2014, 99; Karjalainen & Lahti 2006, 290), jolloin oman itsen arvostaminen tulee vaikeaksi (Lister 2004, 100). Jättäytymällä pois yhteisistä menoista ja vähentämällä yhteydenpitoa läheisten kanssa, ihminen ajattelee suojaavansa muita oman surkean elämänsä kohtaamiselta ja huonolta seuralta. Omanarvontunteen aleneminen johtaa tällöin ainakin

osittain tietoiseen vetäytymiseen sosiaalisista suhteista. Itseä muista etäännyttävä käytös voi toistuuksaan johtaa sosiaalisten suhteiden kuihtumiseen. Kun läheiset eivät saa enää vastakaikua yhteydenottoyrityksistään huolimatta, vähenee yhteydenpito myös heidän puoleltaan.

Yhteiskunnassa, jossa työntekoa ja itsenäistä pärjäämistä arvostetaan korkealle (Julkunen 2001, 168-170), köyhyys tai työttömyys koetaan herkästi henkilökohtaisena epäonnistumisena ja osoituksena siitä, että ei ole pärjännyt yhtä hyvin kuin muut (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 24-25). Tunne omasta epäonnistumisesta tai ajatus, että muut ihmiset ajattelevat työttömyyden tai köyhyyden olevan ihmisen oma syy, voivat johtaa itseä muista etäännyttävään toimintaan:

Myöskään sukulaisten kanssa Hertta ei juuri ole tekemisissä. Melkein hukkaan mennyttä yliopistotutkintoa ja toistuvaa työttömyyttä ei halua selitellä eikä elämisestään ja toimeentulostaan kertoa ääneen. Kaikki muut ovat Hertan oman määritelmän mukaan menestyneet paremmin: heillä on edes vakituinen työpaikka, vaikkei välttämättä aina se mieluisin. Virpi, 47 v.

Kun ihminen tuntee häpeää omasta työttömyydestä ja köyhyydestä, hän ei välttämättä halua kertoa tilanteestaan läheisillekään ihmisille. Edellisessä aineisto-otteessa Virpi kertoo, että ei juuri ole sukulaistensa kanssa tekemisissä, koska ei halua selitellä työttömyyttään ja toimeentuloaan. Jos työttömyyttä tai köyhyyttä tulkitaan epäonnistumisena niissä ihmissuhteissa ja yhteisöissä, joihin ihminen on aiemmin kiinnittynyt, ihminen saattaa tarkoituksellisesti vetäytyä näistä yhteisöistä pois. Vetäytyminen ja kohtaamisten välttely voi toimia selviytymiskeinona köyhyydessä ja työttömyydessä. Suojellakseen omanarvontunteensa rippeitä, ihminen voi alkaa vältellä kohtaamisia läheistensä kanssa, jotta ei joutuisi paljastamaan, kuinka huonosti asiat ovat. Häpeä omasta elämäntilanteesta voi johtaa tällöin itseä muista etäännyttävään käytökseen, jonka avulla on mahdollisuus selviytyä ”vihamielisessä maailmassa” (ks. Stewart ym. 2008, 87).

Omanarvontunteen aleneminen voi vaikuttaa myös haluun tutustua uusiin ihmisiin:

Lisäksi Hertta päätti jo kauan sitten, että työttömänä ollessa ei pidä ryhtyä seurustelemaan. Sellaisella suhteella sellaisessa tilanteessa ei hänen mielestään ole tulevaisuutta. Uusiin ihmisiin tutustuminen ylipäänsä on jotenkin epämukavaa, sillä ketäpä kiinnostaisi ihminen, jolle ei koskaan tapahdu mitään? Virpi, 47 v.

Virpi kertoo, kuinka uusien ihmisten tapaaminen aiheuttaa epämukavia tunteita. Virpi ajattelee, että työttömänä hän ei voi olla muiden ihmisten silmissä kiinnostava, koska hänelle ei koskaan tapahdu

mitään. Ajattelutavassa korostuu työn merkitys elämänsisällön, tarkoituksen ja identiteetin tuottajana. Kun työtön vertaa itseään työssäkäyvän ihmisen normiin, näkee hän itsensä vajaana ja vaillinaisena. Työttömällä ihmisellä ei siis nähdä olevan elämää silloin, kun elämä tarkoittaa nimenomaan työelämää (vrt. yksineläjästä Ojala & Kontula 2002, 33). Lisäksi yksinasuvalla työttömällä, työttömyyden negatiivinen merkitys voi entisestään korostua, koska perhekeskeisessä yhteiskunnassa myös parisuhde- ja perhe-elämä nähdään normina, joihin muita elämäntapoja verrataan. Myöskään yksinelävällä ei siis ole elämää, jos elämän mittapuuna toimii parisuhde- tai perhe-elämä (emt., 33). Oman elämän vertaaminen työssäkäyvien tai perheellisten elämään saattaa näin ollen aiheuttaa yksinasuvalle työttömälle ajatuksia siitä, että oma elämä ei ole yhtä kiinnostavaa kuin muiden elämä. Oman arvontunteen alenemisen myötä ihminen voi kokea, että ei ole yhtä kiinnostavaa seurata kuin muut. Jos yksinasuva köyhä työtön kokee uusiin ihmisiin tutustumisen epämiellyttäväksi, todennäköisesti hän myös helposti välttelee sellaisia tilanteita, joissa olisi mahdollisuus solmia uusia ihmissuhteita. Oman arvontunteen aleneminen ja häpeä voivat estää halukkuuden tutustua uusiin ihmisiin tai uskallukseen heittäytyä uuteen ihmissuhteeseen. Tarkoituksellisesti sinkkuna ja perheettömänä pysyminen voi toimia myös suojautumiskeinona pettymyksiltä.

Sosiaalisten kohtaamisten välttelystä päällimmäisenä syynä ei kuitenkaan aina ole häpeän tunne ja nolatuksi tulemisen välttäminen. Haluttomuus osallistua sosiaalisiin tilanteisiin voi johtua myös siitä, että kohtaamiset korostavat omaa köyhyyttä ja aiheuttavat negatiivisia tunteita:

Eikä köyhä kehtaisikaan lähteä kylään makaronipussin kanssa. Ei se ylpeydestä ole kiinni, vaan siitä, että on vaikeaa katsella toisten grillipihvejä ja viinipulloja. Jari, 43 v.

Jari kertoo, kuinka hän ei viitsi lähteä kylään katselemaan kulutusjuhlaa, ”toisten grillipihvejä ja viinipulloja”, joihin hänellä ei ole mahdollisuutta osallistua. Muiden paremmat mahdollisuudet kuluttaa, osallistua ja matkustella tulevat konkreettisesti esille sosiaalisissa tilanteissa ja vuorovaikutuksessa. Oma köyhyys konkretisoituu sosiaalisissa tilanteissa, suhteessa muihin ihmisiin ja heidän mahdollisuuksiinsa (ks. Townsend 1993). Silloin kun kohtaamiset aiheuttavat köyhälle työttömälle enemmän negatiivisia kuin positiivisia tunteita ja korostavat omaa köyhyyttä, ihminen voi jättäytyä tarkoituksellisesti pois sosiaalisista tilanteista.

Työttömyyden ja köyhyyden myötä ihminen joutuu helposti kulutusyhteiskunnan aktiviteettien ulkopuolelle (Bauman 2005, 38-39). Kun osallistumismahdollisuutta ei ole, jää ihminen paitsi monesta yhteistä sosiaalista todellisuutta tuottavasta kokemuksesta. Kokemus siitä, että ei tunne enää taloudellisesti paremmin toimeentulevien elämää ja elämäntyyliä, voi aiheuttaa kohtaamattomuuden kokemuksia. Erilainen kokemusmaailma ja kohtaamattomuuden kokemukset voivat johtaa myös itseä muista etäännyttävään käytökseen:

Mietin jo, että jos menisinkin kotiin, mutta menin kuitenkin publiin. Ensimmäisen kierroksen jälkeen maksoin laskun ja join olueni nopeasti ja lähdin. En enää osannut keskustella kenenkään kanssa, en tiennyt pintajuoruja enkä syväkurkkujenkaan töistä. En ollut katsonut viimeisiä elokuvia tai teatterikappaleita. Olin ulkopuolinen kaikessa. Haihduin kuin sumuun, kuulin ympärilläni naurua. Minulleko ne nauravat? Hilikka, n. 55-60 v.

Kun köyhällä työttömällä ei niukan taloudellisen tilanteen vuoksi ole ollut esimerkiksi mahdollisuutta tutustua viimeisiin teatterinäytelmiin tai matkustella ”trendikohteissa”, saattaa hän jäädä keskusteluissa sivulliseksi. Myös se, että ei ole enää mukana työelämässä ja osa yhteisöä, saattaa aiheuttaa ulkopuolisuuden tunteita kuten Hilikka kirjoituksessaan kuvaa. Kohtaamisten aikaansaama ulkopuolisuuden ja epämukavuuden tunne toisten seurassa, voi johtaa sosiaalisista kohtaamisista pakenemiseen. Vetäytyminen epämiellyttäväksi koetusta sosiaalisesta tilanteesta on todennäköisesti varsin luonnollinen reaktio. Samalla ihminen suojaa itseään negatiivisilta tunteilta, joita kohtaaminen aiheuttaa. Vetäytyvän käytöksen taustalla voi olla myös pelko siitä, että oma ulkopuolisuus paljastuu muille.

Vaikka ulkopuolisuuden, häpeän ja erilaisuuden tunteet voivat olla vahvoja sellaisessa seurassa, jossa muilla menee taloudellisesti paremmin, ei köyhä työtön halua välttämättä viettää aikaansa myöskään samassa tilanteessa elävien kanssa.

Ja onhan sellainenkin köyhän tukipilari kuin työttömien yhdistys. Yhden kerran olen käynyt siellä pyörähtämässä, todetakseni vain sen, etten ole järjestöihminen ollut ennenkään, miksi siis nytkään. Tai voisihan sitä yrittää muuttaa tapojaan, onhan minulla sitä aikaakin.. mutta.. mitä muuta se minulle tarjoaisi kuin mitä olen jo kotona nähnyt? Tapaisi toisia köyhiä ja syrjäytyneitä ihmisiä, ja vaikei minulla olekaan varsinaisesti mitään heitä vastaan, en ehkä jaksaisi sitä tilanteessani, en nyt. Rauni

Rauni kertoo haluttomuudestaan osallistua vertaisryhmiin ja tavata toisia köyhiä ihmisiä. Muiden samassa tilanteessa olevien ihmisten tapaaminen tuntuu liian rankalta. Vertaisryhmätoiminta ei siis välttämättä anna kaikille työttömille tavoiteltua tukea elämään, vaan enemminkin lisää ahdistusta

omasta tilanteesta. Köyhä työtön voi siis tarkoituksellisesti jättäytyä tällaisen toiminnan ulkopuolelle, ja etäännyttää itseään myös vertaisistaan kanssaihmisistä. Osallistumattomuudella köyhä työtön suojelee saattaa samalla suojella itseään totuuden kohtaamiselta. Yksin oma tilanne on ehkä helpompi unohtaa.

Häpeän tunne, nolatuksi tulemisen pelko ja kohtaamattomuuden kokemukset saattavat ajaa yksinasuvan työttömän käyttäytymiseen, joka etäännyttää itseä muista ja muita ihmisiä itsestä. Pelko köyhyyden ja työttömyyden vuoksi leimaantumisen voi johtaa ”valintaan” vältellä muita ihmisiä ja elää hyvin yksityistä elämää (Stewart ym. 2009, 186). Häpeän tunne ja halu välttää nolatuksi joutumista voi toisinaan olla suurempi kuin halu osallistua ja kohdata ihmisiä. Omasta köyhyydestä kumpuavat negatiiviset tunteet, jotka tulevat ilmi sosiaalisissa kohtaamisissa ja johtavat sosiaalisista tilanteista poisvetäytymiseen tai niiden välttelyyn, kyseenalaistavat kuitenkin ajatuksen ”vapaaehtoisesta” poisvetäytymisestä. (Boon & Farnsworth 2011, 518.) Vaikka itsensä etäännyttäminen voi siis olla harkittua ja tarkoituksenhakuista, se ei ole niin sanotusti vapaaehtoista. Käytöstä ei siis ei voi pitää vapaaehtoisena valintana, koska työttömyys ja köyhyys sekä niistä johtuvat negatiiviset tunteet, eivät ole itse valittuja.

5.2.7 Selviytymiskeinona köyhyyden piilottaminen

Valkoiset valheet, kaunistellun kuvan antaminen ja köyhyyden salaaminen toimivat myös selviytymiskeinona köyhyydessä. Ihminen saattaa piilotella köyhyyttään suojellakseen omanarvontunnettaan. Ihminen ei halua paljastaa kanssaihmisille, kuinka huonosti asiat ovat, jotta voisi säilyttää arvonsa edes muiden silmissä. Köyhyyden piilottamisen tarpeen taustalla on häpeän tunne omasta köyhyydestä ja työttömyydestä.

Niin, tuo häpeä ja nolouden tunne... Ei naapureille ja hyvänpäivän tutuille kehtaa kertoa, että olen tipahtanut köyhyysloukkuun. Jonkinlaisen elintason ja ulkokuoren ylläpito vaatii kyllä ponnisteluja. Kukapa haluaisi kuulua köyhälistöön? Aila

Aila kertoo omaan köyhyyteen liittyvästä häpeän ja nolouden tunteesta, jonka vuoksi hän ei naapureille ja etäisimmille tuttaville kehtaa kertoa omasta tilanteestaan. Oman tilanteen salaaminen on henkisesti kuluttavaa. Kun jatkuvasti yrittää varoa sanomisiaan tai antaa ulkopuolelle kuvan siitä, että kaikki on hyvin, kuluu ihmiseltä valtavasti energiaa salailuun ja kiillotellun kuvan

antamiseen itsestään. Oman taloudellisen tilanteen salaaminen voi johtaa myös itseä toisista etäännyttävään käytökseen.

Suomessahan ei ole tapana kutsua ystäviä kotiinsa. Ei varsinkaan köyhiä. Aina ei voi ottaa kotiinkutsua vastaan, koska ei ole varaa ostaa tuliaisia tai lahjaa tai edes maksaa matkaa. Silloin täytyy keksiä uskottava veruke. Jutta

Kun ihminen ei halua paljastaa muille, että ei voi rahanpuutteen vuoksi osallistua yhteisiin aktiviteetteihin tai tulla kylään, voi hän toisinaan kieltäytyä kutsusta jonkin verukkeen varjolla kuten Jutta aineisto-otteessa kertoo. Myös Sirpa kertoo valheesta, jonka varjolla on kieltäytynyt teatterireissusta:

Minulla olisi kuule yksi ylimääräinen teatterilippu. Lähdemme Kansallisteatteriin, Helsinkiin. Tuletko mukaan? Koskas tämä retki olisi? Neljästoista päivä. Voi harmi! Minulla on juuri silloin veljen syntymäpäivä. Huh! Eivätkö ne ikinä tajua, ettei peruspäivärahalaisella ole varaa teatteriretkiin eikä muuhunkaan huvittehuun! Ei tänne voi jäädä: seuraava saattaa ehdottaa Tallinnan-matkaa. Täytyy muuten muistaa, että nyt mulla on sitten velikin. Sirpa

Sirpa kieltäytyy aineisto-otteessa kutsusta tekaisemalla elämäänsä veljen ja veljen syntymäpäiväjuhlat, vaikka koko veljeä ei ole olemassa. Köyhyyden piilottaminen kaikin keinoin voi johtaa ”valheiden verkon” rakentamiseen oman tilanteen salaamiseksi. Toisinaan köyhä työtön voi kokea köyhyyden niin häpeällisenä, että ei halua paljastaa todellista kieltäytymisen syytä muille ihmisille. Köyhyyden piilottaminen toimii tässäkin tapauksessa selviytymiskeinona, jolla ihminen pyrkii säilyttämään ihmisarvonsa muiden ihmisten silmissä. Tekosyyntä tarjoaminen muille omasta kieltäytymisestä, saattaa kuitenkin etäännyttää ihmistä sosiaalisista suhteista. Vastaavanlaisia kokemuksia on myös tullut esille muissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 63) tutkimuksessa pitkäaikaistyöttömät toivat esille, että osa heidän sosiaalisista suhteistaan oli käynyt työttömyyden myötä kiusalliseksi. Selviytymiskeinona ja oman haavoittuneisuuden peittämiseksi pitkäaikaistyöttömät kertoivat pyrkivänsä pitämään yllä tietynlaista julkisivua sekä välttelevänsä sosiaalisia kohtaamisia samalla tavoin kuten osa tämän tutkielman köyhistä työttömistä yksinasuvista kirjoittajista kertoo tekevänsä.

6 KERTOMUKSIA OSALLISUUDESTA JA OSALLISTUMISESTA

6.1 Osallistuminen osallisuuden tuottajana

Köyhyydestä ja työttömyydestä huolimatta mielekkään arjen ja elämän rakentaminen ei välttämättä ole mahdotonta. Mielekkään arjen rakentamisessa olennaisessa osassa ovat mahdollisuudet osallistumiseen. Osallistuminen on mahdollista silloin, kun tarjolla on riittävän edullisia tai ilmaisia osallistumismahdollisuuksia. Olennaista on myös se, että osallistumismahdollisuudet kohtaavat yksinasuvan työttömän omien kiinnostuksenkohteiden kanssa. Silloin, kun yksinasuvalla työttömällä on mahdollisuus omien halujen ja toiveiden mukaiseen osallistumiseen, tukee osallistuminen monella tavoin hyvinvointia ja jaksamista arjessa. Lisäksi osallistuminen tarjoaa usein mahdollisuuksia toisten ihmisten kohtaamiseen. Monelle yksinasuvalle kirjoittajalle osallistumisen ensisijainen motiivi onkin sosiaalinen. Osallistuminen antaa mahdollisuuden kokea osallisuutta ja kuulumisen tunteita. Myös positiivisella elämänasenteella ja mielikuvituksella on suuri merkitys. Positiivinen elämänasenne kompensoi osittain sitä, että taloudellisesti tiukan tilanteen vuoksi yksinasuvalla työttömällä ei ole mahdollisuutta sellaiseen kulutuskykyyn ja elämäntapaan kuin valtaosalla väestöstä. Aineellisen ja henkisen rikkauden tai köyhyyden erottaminen, mielikuvituksen käyttäminen sekä haaveiden ja unelmien olemassa olo näyttävät olevan olennaisia tekijöitä sille, että ihminen köyhyydestä huolimatta nauttii elämästään ja niistä osallistumisen mahdollisuuksista, joihin hänellä on mahdollisuus.

6.1.1 Hyvinvointia tekemällä ja osallistumalla

Kun työpäivät eivät rytmitä ihmisen arkea tuomalla tekemistä ja sisältöä päiviin, kärsii moni työtön tekemättömyyden myötä syntyvistä toimettomuuden tunteista. Vaihtoehtona toimettomuuden tunteisiin vaipumiselle, on hyödyntää niitä mahdollisuuksia, joita ihmisellä on elämässään käytettävissä toimettomuuden voittamiseksi. Osallistuminen vaatii myös motivaatiota ja tahtoa osallistumiseen ja tekemiseen (Harju 2005, 47). Motivaation ja tahdon löytämisessä merkityksellistä on se, että ihminen kokee tekemisen ja osallistumisen tärkeäksi omalle hyvinvoinnille ja elämälle. Seuraavassa aineisto-otteessa Henna kuvaa tekemisen merkitystä ihmiselle:

Nyt teen postimyynninä käsitöitä, mutta se ei takaa toimeentuloa vaan on laadultaan enemmän harrastusmaista, vaikka vähentäähän se toimeentulotukea, aina silloin kun sitä on kuitenkin pakko hakea. Pitää kuitenkin mielen pirteänä, sillä mitään tekemistä vailla olevana ihminen ei pitkään jaksa olla. Harmi vain, että tekemisen tärkeys usein lasketaan euromääräisenä. Henna, 20 v.

Vaikka Henna tiedostaa, että käsitöiden tekeminen ei auta häntä taloudellisesti, pitää hän käsitöiden tekemistä niin tärkeänä, että toimeentulotuen vähentyminen käsitöiden myynnin myötä, ei estä häntä toteuttamasta harrastustaan. Henna ei siis hyödy käsitöiden tekemisestä, koska niistä saatavat tuotot vähentävät hänen toimeentulotukeaan. Tekemisellä itsessään on kuitenkin arvo, jota ei mitata rahassa. Tekemisen ja osallistumisen kautta ihminen saa sisältöä elämäänsä ja täyttää työttömyyden aikaansaamaa tekemättömyyden ja toimettomuuden aukkoa elämässään (Niemelä 2010, 29-30). Harrastusmuotoinen toiminta voi siis ainakin osittain korvata työttömän elämässä työpaikan puutteesta johtuvaa toimettomuutta. Tekemisen ja osallistumisen merkitys voi siis yksinkertaisimmillaan olla se, että johonkin toimintaan osallistuminen tuo jotakin tekemistä yksinasuvan työttömän elämään, ”*sillä mitään tekemistä vailla olevana ihminen ei pitkään jaksa olla*”.

Osallistumisessa ratkaisevaa on se, että jonkinlaisia tekemisen ja osallistumisen mahdollisuuksia on todella tarjolla ja se, että ihmisellä on resursseja hyödyntää tarjolla olevia mahdollisuuksia (Siltaniemi ym. 2008, 47). Jotta myös köyhä työtön pääsee osaksi osallistumisesta ja tekemisestä, on ympäristön tarjottava sellaisia mahdollisuuksia osallistumiseen, joihin myös niukassa taloudellisessa tilanteessa elävän on mahdollista päästä mukaan. Osa kirjoittajista onkin löytänyt mahdollisuuksia osallistumiseen:

Kuitenkin taide on minulle asia joka tuottaa minulle suurinta mahdollista nautintoa – eikä sen arvoa voi koskaan mitata rahassa. Kulttuuririennot ovat oma selviytymisstrategiani, ja onneksi esim. taidegallerioissa tai kirjastossa käynti ei maksa mitään.. Johanna, 30 v.

Koska köyhän työttömän mahdollisuudet osallistua ovat rajalliset, toimintaan mukaan pääsy ei ole itsestäänselvyys. Kirjoittajat kuvaavat nimenomaan ilmaisen tekemisen ja osallistumisen mahdollisuuksien hyödyntämistä. Kuvauksia maksullisiin aktiviteetteihin ja harrastuksiin osallistumisesta ei kirjoituksista juurikaan löydy. Myös esimerkiksi Ervasti (2003, 136-137) on todennut tutkimuksessaan, että työttömyyden myötä rahaa edellyttävät harrastukset vähenevät ja ilmaisten kirjastopalveluiden käyttö lisääntyy. Tämän vuoksi erityisesti ilmaisilla kulttuuri- ja

sivistystapahtumilla, harrastuksilla sekä kirjaston palveluilla näyttää olevan erityisen suuri merkitys osallistumisen mahdollistajina köyhälle työttömälle. Merkityksellistä on myös se, että tarjolla olevat osallistumismahdollisuudet kohtaavat ihmisen omien osallistumista koskevien toiveiden ja halujen kanssa (Siltaniemi ym. 2008, 47, 52). Silloin, kun ympäristö tarjoaa sellaisia osallistumismahdollisuuksia, joihin yksinasuvalla köyhällä työttömällä on ensinnäkin varaa ja toiseksi, jotka kohtaavat ihmisen omien kiinnostuksenkohteiden kanssa, mahdollisuudet osallistumiseen ovat paremmat. Esimerkiksi edellisen aineisto-otteen kirjoittaja, Johanna, joka on kiinnostunut taiteesta ja kulttuurista, voi hyödyntää ilmaisten taidegallerioiden ja kirjaston palveluja.

Mahdollisuuksilla osallistua esimerkiksi harrastuksiin tai muihin vapaa-ajantoimintoihin on merkitystä ihmisen hyvinvoinnille (esim. Allardt 1976). Silloin kun yksinasuvat työttömät ovat löytäneet mahdollisuuksia osallistumiseen, näyttää erilaiseen toimintaan ja tekemiseen osallistumisella olevan suuri merkitys kirjoittajien hyvinvoinnille. Esimerkiksi edellisen aineisto-otteen kirjoittajalle, Johannalle, kulttuuri on keino, jonka avulla hän nauttii elämästä köyhyyden ja työttömyyden tuottamista rajoituksista huolimatta. Johanna nimittää kulttuurin selviytymiskeinokseen, joten ilmaisten osallistumismahdollisuuksien puuttuminen saattaisi horjuttaa hänen kokemustaan omasta pärjäämisestä köyhänä ja työttömänä. Myös Mikan kirjoituksessa korostuu osallistumisen tuottaman henkisen hyvinvoinnin tärkeys ihmiselle:

Emme elä yksin leivästä, vaan kaipaamme myös mielen ravintoa. Kalenteriini olen merkinnyt ne Helsingin työväenopiston yleisöluennot, jotka minua kiinnostavat. Mika

Mahdollisuudet oman mielenkiinnonkohteiden mukaiseen osallistumiseen saattavat olla ensiarvoisen tärkeitä ihmisen selviytymiselle köyhyydessä ja työttömyydessä. Sekä Johannan että Mikan kirjoituksissa kulttuuri- tai sivistystoimintaan osallistuminen määrittyy sellaiseksi osaksi elämää, jota ilman he eivät pärjäisi. Materiaaliset tai taloudelliset resurssit eivät siis yksinään riitä hyvinvoinnin rakentajiksi, vaan hyvinvointi vaatii myös henkistä mielihyvää ja nautintoa. Toiminta, joka tuottaa ihmiselle mielihyvää, voi myös jollain tasolla kompensoida taloudellisten resurssien niukkuutta ja näin ollen auttaa jaksamaan köyhyyttä ja työttömyyttä.

Monelle työssäkäyvälle ihmiselle työ takaa toimeentulon ja elämän aineellisen hyvinvoinnin. Lisäksi työllä on usein myös muita merkityksiä, joista osa liittyy henkiseen hyvinvointiin ja itsensä

kehittämiseen. Kun työttömällä ei ole työn kautta mahdollisuutta itsensä kehittämiseen ja onnistumisen kokemusten saavuttamiseen, työelämän ulkopuolisten aktiviteettien merkitys korostuu paikkana, jossa työttömän on mahdollisuutta saavuttaa hyvinvointia tuottavia tunteita ja kokemuksia. (Niemelä 2010, 29-30.) Esimerkiksi harrastukset voivat tarjota paikan itsensä haastamiselle ja kehittämiselle:

Oppiminen jatkuu koko elämän, aina löytää uusia haasteita mihin haluaa vastata. Olen aina hakenut älyllisiä haasteita, joihin vastaan erityisen mielelläni. Kirjoittamisesta on tullut minulle yksi uusi tavoite, kehittyä siinä paremmaksi kuin tällä hetkellä olen. Pidän kotisivua ja blogia, kirjoitan sinne hyvin laajasti kaikista asioista. Antero, 42 v.

Anterolle kirjoittaminen on harrastus, joka antaa mahdollisuuden paitsi pitää huolta mielen tasapainosta, myös asettaa tavoitteita omalle kehittymiselle. Hyvinvoinnin kannalta merkityksellistä on se, että ihmisellä on tavoitteita sekä se, että hän saa onnistumisen kokemuksia ja kokee olevansa jossain hyvä tai kelvollinen. Kun työttömällä ei työelämässä ole mahdollisuutta saavuttaa edellä mainittuja tunteita, korostuu elämän muiden osa-alueiden kuten esimerkiksi juuri harrastusten merkitys onnistumisen ja itsensä kehittämisen tunteiden saavuttamisessa. Myös muulla työelämän ulkopuolisella osallistumisella kuten esimerkiksi työllistymistä parantavilla koulutuksilla ja kursseilla voi olla itsevarmuutta parantava vaikutus, vaikka ne eivät johtaisikaan työllistymiseen. Tärkeää henkiselle hyvinvoinnille näyttääkin olevan se, että ihmisellä on mahdollisuus toteuttaa ja kehittää itseään jollakin elämänalueella, josta hän saa nautintoa.

Henkisen hyvinvoinnin lisäksi osallistumisella ja tekemisellä voi olla fyysistä hyvinvointia edistäviä vaikutuksia. Mika tuo kirjoituksessaan esiin halunsa huolehtia fyysisestä terveydestään:

Haluan myös elää kauan ja terveenä. Vanhuuden raihnaisuus ja sairaudethan maksavat myös yhteiskunnalle paljon. Erityisdiakonian tiloissa on hyvin varustettu kuntosali halukkaiden käytössä ilmaiseksi. Niin minunkin. Mika

Mika hyödyntää tarjolla olevaa mahdollisuutta käydä ilmaiseksi kuntosalilla. Hän nostaa samalla hyvinvoinnin yhdeksi osatekijäksi fyysisen kunnon ja terveyden. Hyvän terveyden ja kunnon ylläpito määrittyy Mikan kirjoituksessa tärkeäksi paitsi hänen itsensä kannalta, myös yhteiskunnan kannalta, koska sairastelu tulee yhteiskunnalle kalliiksi. Mainintoja liikuntaharrastuksista on kirjoituksissa erittäin vähän. Mikan lisäksi vain yksi toinen kirjoittaja kertoo kirjoituksessaan osallistuvansa jonkin tahon tarjoamaan ilmaiseen liikuntaharrastukseen. Muut liikuntaan liittyvät

vähäiset maininnat kertoivat kävelystä tai lenkkeilystä, ja osa maininnoista oli jopa sävyltään ironisia kuten esimerkiksi Outin (39 v.) kirjoitus *”Niinhän se on, pähkäilen lähtiessäni ulos tassuttelemaan. Kiva. harrastus. eikä maksa yhtään mitään. Jos tästä saisi kilometrikorvauksen, niin rahaa olisi jo kuin rantarosvolla.”* Vähäiset maininnat liikuntaharrastuksista voivat kertoa siitä, että ilmaisia tai köyhälle työttömälle riittävän edullisia liikuntaharrastuksia on tarjolla niukasti. Syynä voi olla myös se, että tarjontaa on, mutta kirjoittajat eivät ole löytäneet sen pariin tai eivät koe liikuntaa niin tärkeäksi, että olisivat hakeutuneet harrastusten piiriin tai eivät vain kirjoituksessaan ole maininneet harrastuksistaan. Yhtenä syynä vähäisille maininnoille voi myös olla se, että liikunnalle ei murheiden täyttämässä elämässä nähdä olevan voimavaroja (ks. luku 5.1.1). Kuitenkin silloin kun köyhällä työttömällä on mahdollisuus, halua ja voimavaroja hyödyntää tarjolla olevaa liikuntatarjontaa, rakentaa osallistuminen hyvinvointia sekä fyysisellä että usein myös sosiaalisella tasolla.

Monet kirjoittajista kertovat häpeän ja hyödyttömyyden tunteista, jotka kumpuavat omasta työttömyydestä. Myös Terttu kuvaa kirjoituksessaan hyödyttömyyden tunnettaan: *”Suomi on korkean elintason maa, mutta olen usein tuntenut olevani liikaa täällä, koska en voi tällä hetkellä olla hyödyksi yhteiskunnalle ja tarvitsen enemmän palveluja itse, kun voin niitä tarjota.”* Terttu kirjoittaa kuitenkin myös osallistumisestaan vapaaehtoistyöhön, joka saa hänet tuntemaan itsensä tarpeelliseksi:

Kaikesta huolimatta on paljon asioita, jotka minulla on hyvin. Minulla on koti niin kauan kun pystyn maksamaan vuokrani. Sekään ei ole itsestään selvää. Minulla on paljon hyviä ystäviä ja olen saanut tuntea itseni tarpeelliseksi osallistuessani palvelevan puhelimen toimintaan. Sen on tehnyt mahdolliseksi vammaiskuljetus -mahdollisuus. Olen ollut siellä mukana jo silloin, kun olin terveempi ja se on mahdollistanut sen, että voin olla mukana mielenterveysystyössä vapaaehtoisena auttajana ja minulla on ollut myös hyötyä omasta ammattikoulutuksestani, koska olen koulutukseltani mielenterveyshoitaja. Terttu, 57 v.

Vaikka Terttu kärsii työttömyyden tuomasta hyödyttömyyden tunteesta, on hän löytänyt vapaaehtoistyöstä paikan, jonka kautta tuntee itsensä tarpeelliseksi. Vapaaehtoistyöhön osallistuminen määrittyy Tertun kirjoituksessa niiden asioiden joukkoon, jotka hänen elämässään ovat hyvin. Osallistumisen kautta syntyvät kokemukset siitä, että on tarpeellinen toisille ihmisille ja yhteiskunnalle, voivat olla erityisen tärkeitä työttömälle, jolla ei työn kautta ole mahdollisuutta kokea näitä tunteita. Esimerkiksi osallistumalla vapaaehtoistoimintaan, työtön voi kokea olevansa vastavuoroisesti hyödyksi yhteiskunnalle ja muille ihmisille. Vaikka osallistuminen työelämän

ulkopuoliseen toimintaan ei välttämättä pyyhi täysin pois työttömyyden tuottamia tarpeettomuuden tunteita, se voi antaa tilaisuuksia oman itsen tarpeelliseksi tuntemiselle osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa (ks. myös Isola 2014, 288-289).

6.1.2 Kohtaamisia, osallisuutta ja kuulumisen tunteita

Koska yksinasuvalla ei ole samassa taloudessa asuvia perheenjäseniä tai muita asuinkumppaneita, ei sosiaalisia kohtaamisia ”synny luonnostaan” kodin arkielämässä. Toki yksinasuvilla ystävät, sisarukset, lapset tai muut sukulaiset voivat käydä kylässä, mutta siltikään arkea ei jaeta jatkuvasti muiden ihmisten kanssa. Työttömällä ei myöskään ole mahdollisuutta tavata muita ihmisiä työpaikalla. Mahdollisuudet sosiaalisiin kohtaamisiin ovat siis yksinasumisen ja työttömyyden myötä usein rajallisemmat kuin perheellisellä työssäkäyvällä ihmisellä. Vaikka yksiasuminen olisikin ihmisen oma valinta, kaipaa moni yksinasuva työtön toisten seuraa. Yksinasuvalle työttömälle tärkeätä voikin joskus olla yksinkertaisesti se, että saa olla toisten ihmisten seurassa.

Kirjasto on minulle onnen a ja o, siellä plaraan lehdet, etsin käsityö- ja askarteluvinkit, tutkin tietokirjoja, olen ihmisten parissa kiireettömästi. Tuula

Tuula kertoo kirjaston tekevän hänet onnelliseksi mm. sen vuoksi, että kirjastossa on mahdollisuus viettää aikaa muiden ihmisten parissa. Vaikka osallistumiseen ei tällöin välttämättä liity yhdessä tekemistä tai verbaalista kommunikaatiota muiden kanssa, pelkkä tilan ja ajan jakaminen muiden kanssa voi olla merkityksellistä. Kaikille avoimet julkiset tilat, joihin on ilmainen pääsy, voivat olla joillekin yksinasuville työttömille tärkeitä ja jopa ainoita paikkoja tällaisen toiminnan mahdollistamiseksi. Yksinasuvalla työttömällä on todennäköisesti usein suurempi tarve osallistumiseen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen kuin perheellisellä:

Sinkut valloittavat työväenopistojen kurssit ja ilmaiset taide- ja kulttuurielämykset. Syynä on lähinnä se, että kotona yksin könöttäminen tekisi seinähulluksi. Marianne, 45 v.

Marianne kuvaa edellä tarvetta päästä pois yksinäisestä kodista aktiviteettien pariin. Motiivi osallistumiseen voi siis olla ensisijaisesti sosiaalinen. Yksinasuva työtön hakee osallistumisen kautta tällöin toisten ihmisten seuraa ja sosiaalisia kohtaamisia vastapainona *kotona yksin könöttämiselle, joka tekisi seinähulluksi*. Yksinäisen kodin seinien sisältä pääsy ihmisten pariin on siis tärkeätä myös hyvinvoinnin kannalta. Osallistuminen antaa mahdollisuuden tavata muita

ihmisiä ja vaikuttaa positiivisesti hyvinvointiin. Toiminnalla ja tekemisellä on toki usein myös itsessään merkitystä, koska se rikkoo toimeentulon ja arjen tylsyyden. Joskus yksinasuvalle työttömälle osallistumisessa merkityksellisintä on kuitenkin se, että toiminta tapahtuu yhdessä muiden kanssa. Myös liikuntaharrastuksiin osallistumisen motiivi voi ensisijaisesti olla sosiaalinen:

Liikuntaharrastukset maksavat myös. Kotiseurakunnan jokaviikkoinen jumppatuokio on toistaiseksi ilmainen. Se on hyvä kohtaamispaikka, jonne näin syksyn saapuessa riemulla riennetään.(...) Voihan olla, että kuntoilusta huolimatta ruumis rapistuu ja henkinen kantti lamaantuu. Kuinkahan käy, riittävätkö rahat hoitoihin ja lääkkeisiin? No, huomiosella on huomiosen murheet. Nyt nautitaan tästä vireydestä. Aila

Harrastukset voivat toimia tärkeänä kohtaamispaikkana kuten Aila edellisessä aineisto-otteessa kertoo. Jumppaan osallistumisen mahdollistaa se, että harrastus on ilmainen ja osallistumiseen kannustaa tieto siitä, että harrastuksen parissa tapaa muita ihmisiä. Aila pohtii myöhemmin kirjoituksessaan kuntoilua myös fyysisen ja henkisen hyvinvoinnin kannalta, mutta ensisijainen osallistumisen motiivi näyttäisi olevan sosiaalinen. Yksinasuvalle työttömälle pääsy sellaisten harrastusten tai muiden toimintojen pariin, joissa tekemisen ja osallistumisen kautta on mahdollisuus tavata muita ihmisiä, on tärkeitä. Koska yksinasuvan työttömän arki voi toisinaan olla hyvinkin yksinäistä, voi harrastuksen sosiaalinen merkitys entisestään korostua. Osallistumalla toimintaan ja yhdessä tekemiseen on mahdollisuus tutustua myös uusiin ihmisiin:

Yritin parantaa työllistymistäni ja pyrin laitoshuoltajakoulutukseen, tilanteeni ei muuttunut, palveluksiani ei tarvita, mutta uusia ihmissuhteita, tietotaitoa ja itsevarmuutta sain runsain mitoin, hyvin vaativa koulutus, onneksi nautin haasteista, opin pienin askelin itsestänselvyyksiä. Tuula

Vaikka Tuula ei koulutuksen kautta työllistynytäkään, arvostaa hän koulutuksen aikana solmittuja uusia ihmissuhteita. Aineisto-ote Tuulan kirjoituksesta ei suoraan kerro työttömyyden aikaisesta osallistumisesta, koska Tuula on todennäköisesti koulutuksen aikana laskettu opiskelijaksi. Aineisto-ote kertoo kuitenkin siitä, että osallistumisella voi olla osallistujalle myös sellaisia merkityksiä, jotka eivät välttämättä ole koulutuksen tai muiden työllistymistoimenpiteiden ensisijaisia tai lainkaan julkilausuttuja tavoitteita. Koska työttömällä ei ole työelämän kautta mahdollisuutta rakentaa sosiaalisia verkostoja ja tutustua uusiin ihmisiin, ovat muut osallistumisen mahdollisuudet entistä tärkeämmässä asemassa sosiaalisten suhteiden ja osallisuuden rakentajina (ks. Niemelä 2010, 29-30). Osallistuminen voi siis tarjota yksinasuvalle työttömälle mahdollisuuden

tavata uusia ihmisiä ja laajentaa sosiaalisia verkostojaan. Osallistumiselle paikan voivat toisinaan tarjota työttömien omat kohtaamispaikat ja toimintakeskukset:

Voi ei! Portilla on tuo meidän talon toinen työtön. Pitää taas kuunnella sen iänikuiset narinat. Moneskohan kerta tämä on, kun ehdotan, että tulee mukaan työttömien toimintaan niin kuin minäkin. Missähän sitä meikäläinenkin lorvailisi jos ei olisi omiensa joukoissa. Sirpa

Työttömyyden vuoksi ihminen ei päivittäin kokoonnu yhteen muiden ihmisten kanssa työpaikalle, kuten useimmat työssäkäyvät tekevät. Työttömät ovat heterogeeninen joukko, eikä pelkkä työttömän status ilman kohtaamispaikkoja ja yhdessä toimimisen mahdollisuutta saata työttömiä ihmisiä yhteen tai tee työttömistä yhteisöä. Osallistuminen vaatiikin usein erilaisia kohtaamisareenoita, joissa on mahdollisuus tavata kanssaihmiä (Nylund 2006, 144). Tärkeänä kohtaamisareenana voivatkin toimia työttömien omat tapaamispaikat, joskin aineistossa oli vain vähän kuvauksia varta vasten työttömille suunnattuun toimintaan osallistumisesta. Sirpan aineistotteessa tulevat esille osallistumisen kaksi funktiota: *lorvailun* eli toimettomuuden voittaminen sekä ihmisten tapaaminen hakeutumalla *omiensa joukkoon*. Kohtaamispaikat mahdollistavat siis sekä yhteen kerääntymisen että yhdessä tekemisen. Osallistumisen kautta työttömällä on mahdollisuus saavuttaa johonkin kuulumisen ja osallisuuden tunteita. Sirpan kirjoituksessa kuulumisen tunteeseen viittaa se, että hän kirjoittaa *omista joukoistaan* työttömien toiminnasta kertoessaan. Samanlainen elämäntilanne edesauttaa yhteenkuuluvuuden tunteen syntymistä, kun osallistujat jakavat yhteisiä jutunaiheita, tietoja ja merkityksiä (Sassi 2002, 72-73). Aina tietenkään juuri työttömyyden ei tarvitse olla ihmiset yhteen kokoava tekijä, vaan yhteisyyden, kuulumisen ja osallisuuden tunteita voi muodostua esimerkiksi harrastusporukoissa, ystävien tai sukulaisten tapaamisissa tai kulttuuritapahtumissa, jotka keräävät samasta asiasta kiinnostuneita ihmisiä yhteen.

6.1.3 Mielikuvitus ja elämänasenne osallistumisen esteiden rikkojana

Nykyajan viihde- ja elämysyhteiskunta, jossa havitellaan hinnalla millä hyvänsä uusia elämyksiä ja nautintoa, vaatii useimmiten rahaa vastikkeeksi elämyksille (Bauman 2005). Aktiviteeteilla ja osallistumisella halutaan rikkoa tavallista arkea ja tuoda elämään jotain arjesta poikkeavaa. Kenelläkään tämän aineiston kirjoittajista ei ole mahdollisuutta osallistua näihin kulutusjuhliin ja elämyksien etsintään. Kirjoittajat, jotka elämishakuisuuden sijaan kertovat nauttivan arjesta juuri sellaisenaan kuin se on, tuntuvat olevan kaikkein tyytyväisempiä elämäänsä:

Tiedän, etten halua enää tehdä tavanomaista työtä, sopeutua työyhteisöön, herätä aamuisin kellonsoittoon ja raahautua työpaikalle. Olen onnellinen saadessani tehdä käsitöitäni ja puuhailla kotona, pilkkoa puita ja lämmitellä uuneja pakkasilla. (...) Mielestäni elän hyvää ja rikasta elämää näinkin. Minulla on ihastuttava koti, hyviä ja rakkaita harrastuksia. Aina silloin tällöin rahat riittävät johonkin erityiseenkin, vaikkapa pieneen reissuun ystävien luokse. Kirsi, 32 v.

Köyhyys on minulle vierasta, mutta rahaton olen usein. Ei se ole köyhä jolla on vähän, köyhä on se jolta puuttuu aina jotain. (...) Tänään arvostan sisäistä rauhaa enemmän kuin ilonpitoa, hauskuutta ja nautintoa. Mika

Kirsin kirjoituksessa korostuu tavallisista arkisista puuhista nauttiminen ja Mikalla puolestaan sisäinen henkinen hyvinvointi nautintahakuisen elämän sijaan. Myös ne kirjoittajat, jotka ovat tyytyväisiä tavalliseen arkeensa, tiedostavat sen, että köyhyys rajoittaa osallistumista. Vaikka myös nämä kirjoittajat olisivat monella köyhyysmittarilla mitattuna todennäköisesti suhteellisesti köyhiä ihmisiä, joilla ei ole mahdollisuutta sellaisen elämäntavan noudattamiseen, joka ympäröivässä yhteiskunnassa on tavanomaista (Townsend 1993, 36), eivät he koe itseään köyhiksi. Ero muodostuu suhtautumisessa omaan elämään ja arjen mahdollisuuksiin. Kun yksinasuva työtön ei haikaile sellaisten aktiviteettien pariin, joihin hänellä ei ole varaa tai ainakaan koe toivottomuutta rajallisten mahdollisuuksien vuoksi, on hänellä paremmat mahdollisuudet olla tyytyväinen omaan elämäänsä. Elämäntyytyväisyydessä tärkeätä on oman elämän arvostaminen sellaisenaan kuin se on. Merkityksellistä on myös se, että yksinasuva työtön, köyhyyden ja työttömyyden tuomista rajoitteista huolimatta, on onnistunut rakentamaan elämälleen sellaista sisältöä, joka tuottaa tyytyväisyyden tunteen. Toisille kirjoittajille tavalliset arkiset puuhut tai henkisesti tasapanoinen olo riittävät tuottamaan tunteen elämän rikkaudesta.

Köyhälle työttömälle tyytyväisyyden tunteen saavuttamisessa auttaa se, että onnellisuus ja elämästä nauttiminen eivät ole kiinni materiaalisista ja ostettavissa olevista asioista. Eronteko köyhyyden eri ulottuvuuksien välille (ks. Kallio 2004, 40-50), näyttäisikin olevan myös merkittävä tekijä sille, että työtön voi tuntea itsensä materiaalisesta köyhyydestä huolimatta henkisesti rikkaaksi ja onnelliseksi. Esimerkiksi Mika aineisto-otteessa edellä määrittää köyhyyden muuksi kuin rahan puutteeksi. Myös Pekka erottaa kirjoituksessaan materiaalsen ja henkisen köyhyyden toisistaan: ”*Vaikka olen aineellisesti köyhä, olen kuitenkin äärettömän rikas henkisesti. Olen saanut mielikuvituksen lahjan, ja kyvyn nousta kauheidenkin kokemusten yläpuolelle.*” Kirjoituksessaan Pekka kertoo myös yksinäisyydestään. Henkinen rikkaus ei näyttäisi siis olevan välttämättä kiinni siitä, onko ihmisellä elämässään läheisiä ihmissuhteita vai ei. Sosiaaliset suhteet voivat kylläkin

tukea henkistä hyvinvointia, mutta henkisesti rikas elämä ei välttämättä vaadi vilkasta sosiaalista elämää.

Luvussa 5.1.2 kuvasin kirjoittajien kokemuksia työttömyyden aikaansaamasta toimeettomuuden ja tekemättömyyden tunteista. Työttömyys ei kuitenkaan aina johda sisällöllisesti tyhjään elämään, jossa ei ole mitään tekemistä. Työttömyys voi osalle ihmisistä olla aivan toisenlaista aikaa:

Ansiosidonnaisen turvin sisustin rakkaudella uutta kotiani ja olin valtavan onnellinen. Minulla oli aikaa ja vapautta. Harrastin kaikkea, mitä en aikaisemmin ollut ehtinyt, kävin monilla kansalaisopiston kursseilla. Nautin elämästäni tosissani. Rahaa piti kyllä tietenkin tarkkailla.(...) Rakastan näennäistä vapauttani tehdä mitä haluan ja milloin haluan, vaikka todellisuudessa elän hyvin yksinkertaisesti ja rajoitetusti juuri rahattomuuden vuoksi. Olen joka ikinen päivä kiitollinen yhteiskunnan minulle suomista tuista ja mahdollisuudesta tähän vapauteeni. Kirsi, 32 v.

Kirsin kokemus työttömyydestä on aivan erilainen kuin valtaosalla muista kirjoittajista. Kirsi on alusta asti nauttinut työttömyyden tuomasta vapaudesta. Vaikka muiden kirjoittajien kohdalla en olekaan avannut kirjoittajan kokonaiskertomusta tarkemmin, on Kirsin kohdalla syytä tehdä poikkeus, jotta hänen kokemuksiaan voisi ymmärtää syvemmin. Kirsi on aikaisemmin ollut mainostoimistossa töissä ja kokenut elämänsä työn täyttämäksi, tyhjäksi ja merkityksettömäksi ja tämän seurauksena jättäytynyt pois työelämästä omasta halustaan. Kirsi on aineiston kirjoittajista ainoa, joka kertoo jättäytyneensä omasta halustaan työelämän ulkopuolelle. Vapaaehtoinen työttömyys on paitsi tämän tutkielman aineistossa ainutlaatuinen, myös työttömyystutkimusten perusteella harvinaista. Valtaosalla työttömistä on halu työllistyä mahdollisimman nopeasti (esim. Ervasti 2003, 146). Osallistuessaan kirjoituskilpailuun Kirsi on ollut neljä vuotta työttömänä. Se, että työttömyys on ollut Kirsin oma valinta voi selittää osaltaan myös hänen positiivista elämänsäasettämistään ja tavallisesta arkisesta elämästä nauttimista. Kirsille työttömyys tarkoittaa siis vapautta päättää omasta ajankäytöstään ja vapautta osallistua esimerkiksi harrastuksiin. Myöskään taloudellinen köyhyys ei ole merkittävässä määrin rajannut Kirsin vapautta rakentaa sellaista elämää kuin hän haluaa (ks. Amartya Sen 1999, 69-71).

Kun köyhyyden myötä mahdollisuudet osallistua erilaiseen toimintaan kaventuvat, eikä ilmaista tai riittävän edullista toimintaa välttämättä ole tarjolla, kertoo muutama aineiston kirjoittajista ottaneensa mielikuvituksensa avukseen. Seuraavassa aineisto-otteessa Heli kertoo ”etelänmatkastaan”:

Ystäväni lähtee syyslomalla Thaimaan matkalle. Päätinpä lähteä minäkin jo tänään. Sauna lämpiämään ja kun se on valmis, on etelänmatkanikin. Istun lauteille, heitän löylyä ja suljen silmäni. Kun oikein keskityn, voin kuulla laineiden lyövän rantahietikkoon. Merivesi huuhtoo varpaitani, aistin jopa suolan tuoksun auringon polttaessa kasvojani. Olen onnellinen, sillä kukaan ei voi viedä mielikuviani. Kun ei ole varaa matkustaa, voin ainakin uneksia. Heli

Heli tiedostaa, että hänellä ei varaa ulkomaanmatkailuun kuten ystävällään. Sen sijaan, että Heli esimerkiksi kertoisi olevan kateellinen ystävälleen tai toisi esille, kuinka epäreilulta tilanne tuntuu, hän kertoo käyttävänsä mielikuvitustaan oman etelänmatkansa toteuttamiseen. Tiukka taloudellinen tilanne ei ole lannistanut Heliä, vaan hän jaksaa vielä uneksia matkasta. Myös Tuula on harrastanut ”ulkomaanmatkailua”:

Elä uneksien, elä unelmasi. Meitä pieni porukka haaveilee etelän matkasta, tuskin sinne pääsemme joten loin kotiini miljööön, askartelin palmun yms. Rekvisiittaa, leluhämmähäkit, simpukankuoret, tuoksukynttilät ja värivalot, pan-huilumusiikkia. Mustekaloja, simpuoita ja muita nilviäisiä hedelmien ja pähkinöiden kera. Drinkit monin hörselöin koristelluissa laseista, oli oikein onnistunut ilta. Tuula

Tuula on järjestänyt ystäväporukalleen rekvisiitan avulla kotiinsa ulkomaanmatkan, josta he kaikki ovat haaveilleet. Tuulan kirjoituksessa rikkaaseen mielikuvitukseen yhdistyy sosiaalinen toiminta. Kun maksulliset aktiviteetit, tässä tapauksessa matkailu, ei ole ystäväporukalle taloudellisesti mahdollista, toteuttavat he unelmansa mielikuvitusta käyttämällä. Vaikka kyseessä ei olekaan oikea matka, unelmasta sai alkunsa hauska yhteinen hetki ystävien kanssa. Taloudellisen köyhyyden luomat rajoitteet osallistumiselle ja tekemiselle saattavat lannistaa ja lamauttaa ihmisen. Esimerkit Tuulan ja Helin kirjoituksista kertovat kuitenkin ihmismielen vahvasta voimasta jaksaa unelmoida ja tehdä taloudellisesti köyhästä arjesta nautittavaa mielikuvituksen voimalla.

Positiivisella elämänasenteella taloudellisten ja työttömyyteen liittyvien huolien keskellä on myös vaikutusta toivon säilyttämiselle yksinasuvan työttömän elämässä:

Valitettavasti nämä tarinat eivät ole synkkyyden ja ankeuden huipentumia, eivätkä asiallisia raportteja. Niin kauan kuin minulla on kykyä nauraa ja tehdä arjesta mahdollisimman siedettävää, minulla on toivoa. Marianne, 45 v.

Marianne kuvaa edellä, että elämän toiveikkoudessa olennaista on se, että hänellä on vielä kyky nauraa ja rakentaa arkeaan mahdollisimman siedettäväksi. Sillä, että ihminen pyrkii rakentamaan arjestaan taloudellisesta niukkuudesta ja työttömyydestä huolimatta mahdollisimman nautittavaa, on

merkitystä toivon säilyttämiselle elämässä. Mahdollisimman mielekäs arki ja positiivinen elämänasenne auttavat säilyttämään toivon tulevaisuuteen, jolla on merkitystä työttömän selviytymiselle ja jaksamiselle arjessa.

6.2 Suhde muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan osallisuuden tuottajana

Aineiston kirjoituksissa yksinasuvat työttömät pohtivat varsin monipuolisesti suhdettaan muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan. Ihmissuhteet näyttäytyvät kirjoituksissa paitsi puuttuvina tai kuihtuvina, myös monessa kirjoituksissa elämän voimavarana ja onnellisuuden lähteenä. Hyvän elämän rakentajiksi rahan ja työn rinnalle tai niiden sijaan nostetaan rakkaus ja välittäminen, joka ei ole rahalla ostettavissa. Läheisillä ihmissuhteilla on erityisen suuri merkitys sosiaalisen tuen kannalta. Suhteet muihin ihmisiin tarjoavat sekä emotionaalista tukea että myös instrumentaalista tukea. Jaksamiselle, selviytymiselle ja elämästä nauttimiselle tärkeätä on myös omanarvontunteen säilyttäminen köyhyyteen ja työttömyyteen liitettävistä negatiivisista leimoista huolimatta.

6.2.1 Ihmissuhteet onnellisuuden ja tarkoituksen tuottajina

Koska työttömyyden myötä työelämään liittyvä sosiaalinen kanssakäyminen jää pois tai on puuttunut aina elämästä, olennaista on se, miten työtön pystyy korvaamaan työhön liittyvää sosiaalista kanssakäymistä muilla sosiaalisilla suhteilla (Ervasti 2003, 134). Silloin, kun köyhällä työttömällä on elämässään läheisiä ihmissuhteita, näyttää ihmissuhteilla olevan suuri merkitys onnellisen elämän muodostumisessa. Työttömyys tai köyhyys ei näissä kirjoituksissa muodostu esteeksi ihmissuhteiden ylläpitämiselle. Täytyy tosin huomata se, että myös suurin osa positiivisesti ihmissuhteista kirjoittavista kirjoittajista pohtii köyhyyden ja työttömyyden asettamia rajoitteita sosiaaliselle toiminnalle ja suhteille. Kantavana ajatuksena on kuitenkin se, että ystävyys, rakkaus ja välittäminen rakentuvat muiden tekijöiden kuin varallisuuden tai yhteiskunnallisen aseman varaan:

Luther opetti meille, että ihminen on terve, kun osaa rakastaa ja tehdä työtä. Kaikki työ on Jumalalle arvokasta! Ehkä meidän olisi syytä tarkistaa asenteita ja ajatella, että jokaisen ihmisen pelkkä persoona on itsessään arvokas. Jokaisen elämällä on arvoa. Työ, raha, valta ja menestys eivät tee yksin ketään onnelliseksi. Ihminen tarvitsee lähimmäisen rakkautta, ystävyyttä, kumppanuutta, tukiverkostoja. Marianne, 45 v.

Marianne haastaa kirjoituksessaan ajatuksen työstä ihmisarvon määrittäjänä sekä työn, rahan ja vallan tuomasta onnesta. Kirjoituksesta voi päätellä, että Mariannen mukaan työ, raha ja valta kylläkin tuottavat osaltaan onnea, mutta ne eivät tee ketään yksin onnelliseksi. Onnellisuus vaatii lisäksi rikkaita ihmissuhteita. Ihmissuhteet määrittyvät näin ollen välttämättömäksi ihmisen onnellisuudelle. Marianne jatkaa myöhemmin kirjoituksessaan rahan ja ystävyuden pohdintaa:

Jos talous on tiukalla, ei aina välttämättä tarvitse tinkiä elämän laadusta. Kun menoja pitää karsia ja suunnitella, se voi auttaa selvittämään itselleen, mikä todella on tärkeää elämässä. Parhaimmat asiat, vaikkapa ystävyys, ei ole rahalla ostettavissa. Marianne, 45 v.

Mariannen mukaan ystävyyttä ei voi ostaa rahalla. Hänelle elämässä tärkeää on ystävyys, jonka pohjalle taloudellisestikin tiukkana aikana elämänlaatua on mahdollista rakentaa. Omaa köyhyyttä tai työttömyyttä ei siis nähdä esteeksi sosiaalisten suhteiden ylläpitämiselle, koska ihmissuhteissa ei ole merkityksellistä sosiaalinen asema tai taloudellinen pärjääminen. Olemassa olevat ihmissuhteet ja niiden arvostaminen elämän voimavarana, voivat olla tärkeitä selviytymiselle köyhyydessä. Jos ihminen pitää ihmissuhteita tärkeämpinä kuin rahaa tai työtä, on hänellä paremmat mahdollisuudet nauttia elämästään myös köyhänä ja työttömänä. Työn ja rahan sijaan mielen ja merkityksen elämälle antavat ihmissuhteet. (ks. myös Kortteinen & Tuomikoski 1998, 150.) Elämänlaatu rakentuu materiaalistien ja rahalla ostettavien asioiden sijaan ei-materiaalisille asioille kuten ystävien seurasta nauttimiselle. Silloin, kun köyhän työttömän elämään kuuluu hyviä ihmissuhteita, taloudellinen niukkuus ei estä olemasta onnellinen, josta esimerkkinä toimii myös Helin kirjoitus:

Maallisen mammonan puutteesta kärsivän ei tarvitse olla henkisesti köyhä. Kun on katto pään päällä, vatsassa täytettä, puhdasta päälle pantavaa ja hyviä ihmissuhteita, voi löytää elämästä sen tarkoituksen. Heli

Rahanpuutteesta huolimatta yksinasuva työtön voi siis rakentaa henkisesti rikkaan elämän ja löytää elämän tarkoituksen. Helin kirjoituksessa elämän tarkoituksen löytämisessä olennaista on ensinnäkin se, että ihmisen elämän perusasiat ovat kunnossa: hänellä on asunto, mahdollisuus huolehtia puhtaudesta ja riittävästi ruokaa. Fyysisten perustarpeiden tyydyttymisen lisäksi hyvän elämän rakentuminen vaatii myös hyviä ihmissuhteita. Hyvien ihmissuhteiden avulla taloudellisesti köyhä työtön voi tuntea itsensä henkisesti rikkaaksi ja kokea elämänsä merkitykselliseksi. Hyvät ihmissuhteet antavat omalle elämälle tarkoituksen. Ihmissuhteiden lisäksi myös lemmikki voi olla erityisen tärkeä kuten Taina kirjoittaa ”Kissa hänellä on ollut lemmikkinä pennusta asti yli vuoden.

Se varsinainen hänen elämänsä valopilkku: sen takia, sille, sitä jaksaa, päivästä ja viikosta toiseen”. Tainalle lemmikkikissa tuo elämään tarkoitusta ja auttaa jaksamaan elämää köyhyydessä.

6.2.2 Sosiaalista tukea ihmissuhteista

Sen lisäksi, että ihmissuhteet tuovat tarkoitusta elämään, on ihmissuhteilla merkitystä myös sosiaalisen tuen saamisen kannalta. Kokemukset sosiaalisen tuen saamisesta ja toisaalta sen antamisesta sosiaalisissa suhteissa ovat tärkeitä ihmisen hyvinvoinnille (Järvikoski & Härkäpää 2005, 90). Ihmissuhteista saatava sosiaalinen tuki voi toimia tärkeänä voimavarana yksinasuvan köyhän työttömän arjessa ja elämässä. Kirjoituksissa on erotettavissa kuvauksia erilaisista sosiaalisen tuen muodoista (ks. Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1566-1571), jota yksinasuva työtön kokee ihmissuhteissaan saavansa. Sirpa kertoo seuraavassa aineisto-otteessa ystävänsä merkityksestä:

Kaisa! Kaisan luo on mentävä. Oma ”psykiatria” ei mikään voita. Upee ihminen tuo Kaisa. Jaksoi kuunnella meikämimmin rutinat, ja lopuksi oli vielä hauskaakin. Sirpa

Sirpa kuvaa kirjoituksessaan ystävänsä Kaisan merkitystä. Ystävä toimii Sirpalle ihmisenä, jolle kertoa elämästään ja murheistaan. Sirpan kuvaus ystävyysuhteesta saadusta tuesta on luonteeltaan emotionaalista tukea, eli kuuntelemista ja empatian ja ymmärryksen tarjoamista (ks. Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1566-1571). Taloudellinen köyhyys on monelle yksinasuvalle työttömälle sellainen asia, josta ei halua jokaiselle tuttavalle kertoa. Ihmissuhteet, jossa köyhä työtön voi olla oma itsensä ja kertoa elämästään juuri sellaisena kuin se on, ovat tärkeitä. Jokainen ihminen kaipaa sellaista kuuntelijaa, jolle voi avata myös elämänsä kipukohtia ja murheita. Läheiset ja luottamukselliset ihmissuhteet voivat auttaa selviytymään elämän suruista ja työttömyyteen liittyvästä häpeästä (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 67). Lisäksi Sirpan aineisto-otteessa ystävyys Kaisaan tuottaa hauskoja hetkiä elämään. Aineisto-otteen loppuosa ”*lopuksi oli vielä hauskaakin*” muuttaa Kaisan ”*psykiatrista*” Sirpan ystäväksi. Hauskan hetken jakaminen Sirpan ja Kaisan välillä tekee heidän suhteestaan vastavuoroisuuteen perustuvan ystävyysuhteen. Ystävyysuhteen merkitys näyttäytyy Sirpan kirjoituksessa siis kahtalaisesti: emotionaalisen tuen tarjoajana sekä suhteena, jossa on mahdollisuus saada iloa arkeen.

Erityisesti elämän vaikeilla hetkillä ihminen kaipaa toisen ihmisen tukea. Satulle elämä on jo pitkään ollut taistelua taloudellisten vaikeuksien, työttömyyden ja sairastelun vuoksi:

Sairasteluni selän osalta on kestänyt nyt reilut kolme vuotta. Olen koettanut jaksaa jatkaa elämääni päivä kerrallaan, ilman haaveita ja unelmia. Päivä kerrallaan koetan jaksaa herätä seuraavaan aamuun vaikka tiedän ettei se tuo mitään uutta tullessaan. Parisuhteemme meni karille, mutta onneksi jatkamme ystävinä ja jaksamme tukea toisiamme vaikeissa asioissa, vaikkakin eri taholla erossa ja kummankin sairastelusta huolimatta. Se jaksaa kantaa taas huomiseen ja ylihuomiseen. Myös ystävien ja omaisten tuki on ollut kultaakin arvokkaampaa. Satu, 35 v.

Satulle elämän voimavarana toimii erityisesti suhde entiseen kumppaniin. Suhteesta saatu tuki auttaa Satua jaksamaan edes päivän kerrallaan vaikeuksien täyttämää elämää. Työttömyys ja köyhyys horjuttavat elämän perustuksia ja koettelevat uskoa elämään. Ihmissuhteissa koettu emotionaalinen tuki voi olla tärkeä voimavara sille, että köyhä työtön jaksaa jatkaa elämäänsä. Koska myös Satun entinen kumppani sairastelee, tarjoaa suhde todennäköisesti vertaistukea molemmille. Suhteessa kumpikin ymmärtää toisen kokemuksia. Yhteenkuuluvuuden tunne auttaa samaistumaan toisen asemaan ja suhteesta saatu emotionaalinen tuki ja vastavuoroisuus auttavat jaksamaan (Sassi 2002, 72-73; Törrönen 2012, 186). Vertaistuen merkitys sosiaalisen tuen antajana voi olla suuri, vaikka vertaistukeen verrattavia mainintoja kirjoituksissa olikin varsin niukasti. Ihmissuhteet kannattelevat Satun elämää, mutta haaveita ja unelmia paremmasta huomisesta Satulla ei enää ole. Ilman ihmissuhteiden kannattelevaa tukea, tilanne voisi kuitenkin olla vielä mustempi. Toisinaan läheiset ihmissuhteet voivat toimia nimenomaan uskon luojina toisenlaiseen tulevaisuuteen:

Jos olisin ollut hyväpalkkaisessa kahdeksasta neljään -työssä, olisin ehkä taloudellisesti rikkaampi, mutta monta mahtavaa kokemusta köyhempi. Ystäväni muistuttavat minua jälleen tästä, sekä kannustavat uskomaan omiin kykyihini. Omanarvontuntoni kohoaa hippusen. Erotessamme halaan heitä lämpimästi; ystäväni ovat minulle kultaakin kalliimpia. Johanna, 30 v.

Se, että elämässä joku, joka uskoo ja kannustaa on varmasti jokaiselle ihmiselle tärkeätä. Työttömälle tällaisen ihmisen mukanaolo elämässä voi olla kuitenkin vielä tärkeämpää kuin monelle sellaiselle ihmiselle, jotka ovat jo saavuttaneet ammatilliset unelmansa. Suurin osa aineiston työttömistä kirjoittajista ei ole tyytyväisiä nykyiseen asemaansa, vaan haluaisi mukaan työelämään. Edellisen aineisto-otteen kirjoittaja, Johanna, on korkeasti kouluttautunut alalle, joka ei työllistä. Johannan ystäviltään saamaa sosiaalista tukea voi nimittää arvostavaksi tueksi, joka tähtää

sellaisen viestin antamiseen, että toinen on arvostettu ja kelpaava (ks. Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1566-1571). Johanna kokee, että hän saa ystäviltänsä arvostusta työttömyydestä huolimatta, sillä ystävät arvostavat hänen elämäkokemuksiaan. Köyhälle työttömälle, joka haaveilee ja pyrkii kohti toisenlaista elämää, ihmissuhteissa saatu kannustus, uskon vahvistaminen omiin kykyihin ja mahdollisuuden toisenlaisesta tulevaisuudesta, voi olla äärettömän tärkeä voimavara elämässä. Koska häpeän, epäonnistumisen ja huononmuuden tunteet ovat yleisiä tunteita köyhillä työttömällä, voi ihmissuhteista saatu arvostava tuki nostaa ainakin jonkin verran omanarvotunnetta. Arvostuksen tunne voi syntyä sitä kautta, että ihminen kokee, että hänen arvonsa ihmissuhteissa ei ole kiinni työstästatuksesta tai varallisuudesta:

Haluan rohkaisua. Haluan ihmisiä ympärilleni jotka tuntevat minut, ja tietävät että olen sama ihminen oli minulle rahaa ja työpaikka, tai sitten ei. Kukaan joka saa kaikkea tätä, ei jää väsyneeksi, katkeraksi, epäluuloiseksi ja itsetunnottomaksi. Anu, 37 v.

Anu kirjoittaa edellä halusta saada ympärilleen ihmisiä, jotka arvostavat häntä yhtäläillä riippumatta siitä, onko hän työtön ja köyhä vai työssäkäyvä ja varakas. Vaikka Anu kirjoittaa toiveesta, ei siis välttämättä kokemuksesta, tulee kirjoituksesta ilmi, kuinka tärkeätä arvostuksen saaminen muilta ihmisiltä on. Se, että yksinasuva työtön saa ihmissuhteissaan arvostavaa tukea, antaa voimavaroja sekä rakentaa luottamusta elämään, itseän ja muihin ihmisiin. Se, että yksinasuvalla työttömällä on sellaisia ihmissuhteita ja yhteisöjä (esim. perhe, ystäväpiiri, harrastusyhteisö), joissa arvostus perustuu muuhun kuin suoriutumiseen työmarkkinoilla tai taloudelliseen pärjäämiseen, tukevat selviytymistä (ks. Kortteinen & Tuomikoski 1998, 167). Arvostetuksi tuleminen ihmisenä, jonka olemassaololla merkitystä, sosiaalisesta asemasta riippumatta, on tärkeätä (Sennett 2004, 17).

Kirjoituksissa on myös kuvauksia instrumentaalisesta tuesta, jolla tarkoitetaan ihmissuhteista saatavaa materiaalista tai käytännöllistä tukea (ks. Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1566-1571). Ihmissuhteista saatu materiaallinen tuki tulee esille kirjoituksissa muun muassa kuvauksina pienimuotoisen ruoka-avun sekä tavara- ja vaatelahjoitusten saamisena ystäviltä ja muilta anteliaailta ihmisiltä. Käytännöllistä tukea edustaa puolestaan esimerkiksi Tertun saama apua ystäviltään:

Joulukin olisi minulle tavallinen arkipäivä ilman ystäviäni, jotka voivat mahdollistaa osallistumiseni Joulukirkkoon hakemalla minut sinne. (...) Myös kuorotoimintaan osallistuminen on antanut minulle paljon. Sen ovat tehneet mahdolliseksi ystäväni, jotka ovat hakeneet minut sinne ja tuoneet kotiin. Se on vaatinut heiltä paljon aikaa ja olen usein ollut

sieltä pois, mutta olen myös heille kiitollinen niistä harjoitusilloista joissa olen saanut olla mukana. Terttu, 57 v.

Terttu on saanut ystäviltään kyytiapua, joka on mahdollistunut joulukirkossa sekä harrastuksessa käymisen. Ihmissuhteista saatava käytännöllinen tuki voi siis auttaa yksinasuvaa työtöntä esimerkiksi osallistumaan toimintaan, johon osallistuminen ei ilman tukea olisi mahdollista. Kirjoittajien kuvauksissa instrumentaalisen tuen saamisesta päällimmäisinä tunteita on kiitollisuus avunantajia kohtaan sekä onni saadun tuen tuottamasta hyvästä.

6.2.3 Vastavuoroisuuden tunteen saavuttaminen

Positiiviset kokemukset ihmissuhteista saadusta sosiaalisesta tuesta voivat siis tukea monella tapaa yksinasuvan työttömän jaksamista ja selviytymistä. Kuitenkin miltei yhtä tärkeää kuin kokemukset sosiaalisen tuen saamisesta muilta, ovat myös kokemukset sosiaalisen tuen antamisesta vastavuoroisesti muille. Sosiaalisen tuessa vastavuoroisuuden tunteen saavuttaminen on tärkeää. Tuen vastaanottaminen on helpompaa silloin, kun omat mahdollisuudet tuen antamiseen koetaan hyviksi (vrt. Lister 2004, 137). Tuulan kertomus jatkaa edellisen luvun sosiaalisen tuen saamisen teemaa, mutta siitä löytyy kuvaus myös vastavuoroisen tuen antamisesta:

Kierrätystä ja lainailua harjoitamme parhaimpien kavereiden kanssa, verhojakin voi korjailla omiin ikkunoihin sopiviksi ja siten saada uutta ilmettä sekä vaihtelua. Joka tavaraa ei kannata ostaa, esimerkiksi mehustin on kätevää lainata samoin työkaluja. Työkalut lainaan haltijoittensa kera ja teen vastapalveluksen, tavallisesti ruuanvalmistuksen, mutta myös siivouksen muodossa. Tuula

Tuula kuvaa, kuinka he ystävien kanssa harrastavat tavaroiden lainailua ja kierrätystä. Lisäksi he antavat toisilleen käytännöllistä tukea, *vastapalveluksia*, kukin oman osaamisensa mukaisesti. Luvussa 5.2.3 kuvasin kirjoittajien kokemuksia avun vastaanottamisen vaikeudesta, jonka syyksi paikansin vastavuoroisuuden tunteen puuttumisen. Tuulalle avunsaaminen ei tuota vastaavia tuntemuksia, koska apua saadaan ja annetaan ystäväpiirissä vastavuoroisesti. Tärkeää on se, että ihminen kokee voivansa välillä auttaa ja tukea läheisiä myös itse, eikä olla suhteessa vain apua vastaanottavana osapuolena (Lister 2004, 137). Vastapalveluksilla voi hyväksyttää itselleen myös rahallisen tuen saamista kuten 31-vuotias Laura kuvaa: ”*Ehdottomasti tärkeintä on ollut vanhempien tuki. Auttamalla heitä töissään saan hieman rahaa, joka, niin noloa kuin onkin myöntää, menee ruokaan*”. Tunne siitä, että köyhä työtön voi vastavuoroisesti olla tuenantajalle

jollakin tapaa hyödyksi ja avuksi, helpottaa tuen vastaanottamista. Tuensaaja pystyy tällöin vastaamaan vastavuoroisuuden normiin (Edlund 2007, 730-731). Normin täyttäminen helpottaa tuen vastaanottamista ja hälventää tuen vastaanottamiseen liittyviä häpeän ja alemmuuden tunteita.

Vastavuoroisuuden tunteet liittyvät myös kirjoittajien kuvauksiin siitä, millä tavoin välittämistä ihmissuhteissa osoitetaan ja minkälaisia välittämisen osoittamisen tapoja suhteissa arvostetaan. Se, kokeeko yksinasuva työtön ihmissuhteissaan tyytyväisyyttä, onnellisuutta ja vastavuoroisuutta saattaa liittyä siihen, mitä ihminen itse ja hänen läheisensä ajattelevat välittämisen osoittamisesta ihmissuhteissa:

Lapseni perhettä en voi auttaa rahatukuilla. Siksipä kaikenlainen läsnäolo ja helliminen ovat arvossaan. Onneksi he ovat huomanneet, että kaikkein tärkeimmät asiat maailmassa eivät ole ostettavissa. Läheisyys, huolenpito ja ajan antaminen ovat meille oiva tapa osoittaa rakkautta ja välittämistä. Myös heille tavaroiden kierrätys on tuttua, eivätkä he kaipaa tavarapaljoutta kotiinsa. Aila

Ailalla ei ole mahdollisuutta osoittaa lapsensa perheelle välittämistä auttamalla rahallisesti, mutta hän osoittaa rakkautta ja välittämistä sen sijaan viettämällä aikaa, osoittamalla hellyyttä ja olemalla läsnä lapsensa perheen elämässä. Köyhällä työttömällä on harvoin mahdollisuutta osoittaa välittämistä materiaalisin keinoin, joka joissakin tilanteissa saattaa johtaa negatiivisiin tunteisiin ja omanarvontunteen heikentymiseen (ks. luku 5.2.3). Ihmissuhteet, joissa välittämistä on mahdollista osoittaa nimenomaan läsnäololla ja emotionaalisen tuen tarjoamisella, ovat tärkeitä. Välittämisen ja rakkauden osoitukset eivät vaadi rahaa:

Rakkaus, sepä ei kysy paljonko tienaat. Minunkin sydäntäni värisyttävät miehen hellät sanat, halaus, vaikuttava katse ja kiintymys järjen ja tunteiden aallokossa. o eipäs nyt muutenkaan ihan myrksiksi heittäydytä. Kun hyvä naisystäväni tulee minun luokseni yöksi, kömpii hän peitteiden alle ja kiekaisee, kerro taas niitä rakkausjuttuja. Siinä minä istun ainoassa nojatuolissani jalat paikatulla rahilla ja muistelen. Vaikka edellä sanoin, että nauru loppui, niin kuitenkin näinä iltoina nauramme hampaat taivasta kohti höröttäen, käkättäen, kirkuen ja viimein vaivaisesti vinkuen – ilmaiseksi. Leena, n. 50 v.

Leena kertoo aineisto-otteessa, kuinka suhteessa miesystävänsä ja naispuoliseen ystäväänsä välittämistä osoitetaan tunteiden ja yhdessäolon kautta. Saman kirjoittajan aineisto-ote ”*Lahjoja en kykene ostamaan ja se ei ole pieni harmi. Voin nähdä miniäni ja lastenlasteni kasvoista pettymyksen, kun mummi ei sitten mitään tuo*” kertoo puolestaan pettymyksen tunteista. Ajatukset toisten odotuksista sekä tilannekohtaiset tekijät vaikuttavat siihen, minkälaiden välittämisen

osoitusten ajatellaan olevan toivottuja. Pettymykseen johtava tilanne kuvaa todennäköisesti juhlapäivää, johon liittyy odotuksia siitä, että välittämistä ilmaistaan materiaalisin keinoin. Suhteet, joissa toinen osapuoli ei odotakaan materiaalisia välittämisen ilmauksia, antaa myös heikossa taloudellisessa tilanteessa elävälle suhteen osapuolelle mahdollisuuden säilyttää omanarvon tunteen osana ihmissuhteitaan. Tasavertaisuuteen sekä emotionaaliseen välittämiseen perustuva ihmissuhde, jossa kummankaan osapuolen ei tarvitse kokea huonommuuden tunteita työttömyydestä tai köyhyydestä johtuen, on tärkeä voimavara ihmiselle.

6.2.4 Omanarvontunteen säilyttäminen yhteiskunnan jäsenenä

Niin työttömyyteen (esim. Vähätalo 1998), köyhyyteen (esim. Lister 2004) ja perhekeskeisissä yhteiskunnissa jopa yksinasumiseen (DePaulo & Morris 2006) liitetään stereotyyppisiä käsityksiä siitä, millaisia kyseiseen kategoriaan kuuluvat ihmiset ovat. Kun työssäkävyyttä, vähintäänkin keskiluokkaan kuuluvaa perheellistä ihmistä pidetään normina, joihin muita verrataan, leimautuvat muunlaiset ihmiset normaalista poikkeavaksi. Leimattuun identiteettiin (Goffman 1961, 1963, Juhila 2004, 24 muk.) kategorisoidulla ihmisellä saattaakin olla tarve puolustella omaa normaaliuttaan:

Enhän minä nyt ihan viraton houkka ole. Pidän huushollini suht' koht' järjestyksessä, tapaan ihmisiä ja ainakin yritän elää normaalia elämää. Sirpa

Sirpa haluaa kirjoituksessaan tuoda esille, että työttömyydestä ja köyhyydestä huolimatta, hän yrittää elää niin sanotun normin mukaista elämää, johon kuuluu ihmisten tapaaminen. Hyvät ihmissuhteet edesauttavat pysymistä kiinni elämässä ja yhteiskunnassa, ja ne voivat olla yksinasuvalle työttömälle mahdollisia yhtä lailla kuin paremmassa yhteiskunnallisessa asemassa eläville ihmisille. Vaikka työtön on syrjäytetty työmarkkinoilta hetkellisesti tai jopa pysyvästi, voi hän olla muilla elämänalueilla, kuten esimerkiksi sosiaalisessa elämässään, aktiivinen ja kaikkea muuta kuin syrjässä elävä (vrt. Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 13; Järvinen & Jahnukainen 2001, 142-143). Määrittelemällä itsensä elämässään ja ihmissuhteissaan aktiiviseksi toimijaksi, yksinasuva työtön kieltäytyy ottamasta omaksi yhteiskunnasta syrjäytetyn leimattua identiteettiä, johon liittyy pääasiassa kielteisiä luonnehdintoja. Oman elämän tavallisuuden korostaminen ja puolusteleminen, tavallisuusretoriikka, on vastapuhetta oletukselle, että köyhyys ja työttömyys johtaisivat automaattisesti osattomuuteen myös muilla elämänalueilla. Oman minän irrottaminen

leimatusta identiteetistä ja sen ominaisuuksista toimii samalla myös selviytymiskeinona. (Juhila 2004, 24-30.)

Monet kirjoittajista kertovat negatiivisista asenteista, joita työttömyyden myötä joutuvat kohtaamaan. Osalle kirjoittajista oma työttömyys ja köyhyys tuottavat muiden ihmisten ja yhteiskunnallisten asenteiden seurauksena syviä häpeän ja arvottomuuden tunteita. Selvästi pienempi osa köyhistä työttömistä kirjoittajista sen sijaan kylläkin tiedostaa negatiiviset asenteet, mutta on päättänyt olla välittämättä ihmisten asenteista tai sanomisista. Terttu kirjoittaa: ”*Enkä paljon mieti mitä muut minusta ajattelevat, sillä olen tullut siihen tulokseen, että ihmiset pääasiallisesti ajattelevat ainoastaan itseään.*” Negatiivisten asenteiden huomiotta jättäminen vaatii toisinaan itsensä kovettamista. Omanarvontunteen säilyttämisen kannalta on kuitenkin tärkeää, että köyhä työtön pystyy vastustamaan negatiivisia ja ihmisarvoa alentavia asenteita:

Nykyään monet ihmiset keskustelupalstoilla olettavat, että köyhä ihminen hyväksyy kaiken ja on nöyrä. Ehkä joku on sellainen, minä olen hyvin terveesti itsetuntoinen ihminen: Tiedän että minulle kuuluvat täydet ihmisoikeudet niin kuin kaikille ihmisille. Antero, 42 v.

Antero kertoo omaavansa terveen itsetunnon ja tuottaa kirjoituksessaan vastapuhetta ajatukselle siitä, että köyhät olisivat alempiarvoisia ja nujerrettuja kansalaisia, joilla olisi velvollisuus hyväksyä kaikki. Oman elämän arvostaminen auttaa köyhää työtöntä säilyttämään omanarvontunteensa ja vastustamaan negatiivisesti leimautunutta köyhän identiteettiä. Myös Henna tuottaa kirjoituksessaan vastapuhetta työttömyyden negatiiviselle leimalle:

Koen kuitenkin sen niin, että työttömien pitäisi myös jatkuvasti pyytää anteeksi omaa työttömyyttensä. Heidän pitää hävetä sitä, sillä se nähdään edelleen hyvin pitkälle omaehtoisena tilanteena. Etenkin jos työttömyyden kesto pitkittyy, silloin se muuttuu työttömän omaksi syyksi. Itse haluan olla enemmän kuin työllinen tai työtön. Niin kauan kun olen työtön, en halua haaskata energiaani sen häpeämiseen, salaamiseen tai liialliseen murehtimiseen. Se murehtiminen syövyttää ihmistä, kasvattaa muurin itsensä ja maailman välille. En halua sitä muuria, sillä se ei välttämättä murru niin helposti kuin se rakentuu. Henna, 20 v.

Hennan kirjoitus ei kuitenkaan ole puhdasta vastapuhetta, vaan hän tasapainoilee kirjoituksessaan häpeän ja omanarvontunteen säilyttämisen välillä. Pohdinnat työttömien kategorisoinnista tietynlaiseksi ja leimatusta identiteetistä ovat yleisiä kirjoituksissa. Olennaista selviytymiselle näyttääkin olevan se, onko ihmisellä voimavaroja pyrkiä pois tai olla välittämättä työttömän ja köyhän leimatusta identiteetistä. Hennan kirjoituksesta voi tulkita, että hän pitää negatiivisia

asenteita epäoikeutettuina, eikä itse halua alistua näille asenteille. Henna kirjoittaa kuvaavasti muurista, jonka häpeä voi rakentaa köyhän työttömän ihmisen ja muun maailman väliin. Työttömän leimatun identiteetin hyväksyminen tai siihen alistuminen tarkoittaa niin sanottuun normaaliin, eli työssäkävään, nähden vajavaisen identiteetin hyväksymistä tai siihen alistumista. Terveen itsetunnon, ehjän identiteetin ja omanarvontunteen säilyttäminen köyhälle työttömälle ei ole tässä yhteiskunnassa kuitenkaan helppoa. Leimatut identiteetit tulevat kerta toisensa jälkeen uusintetuiksi erilaisissa kohtaamisissa, eikä ihminen voi välttää kaikkia näitä tilanteita. (Juhila 2004, 27-30.) Tämän vuoksi omanarvontunnetta tukevat läheiset ihmissuhteet, joissa köyhä työtön saa tukea, kannustusta ja arvontoa (ks. luku 6.2.2), ovat tärkeitä. Myös osallistumisella, jonka kautta ihminen voi kokea onnistumisen tunteita, osallisuutta ja tuntea itsensä tarpeelliseksi toisille ihmisille (ks. luku 6.1.2) voi olla merkitystä sille, että negatiivisista leimoista huolimatta yksinasuva köyhä työtön kokee itsensä samanarvoiseksi kuin muut ihmiset.

7 TULOSTEN YHTEENVETO

Tässä luvussa vedän kahden kertomuksen kautta yhteen tutkielmani tulokset sekä liitän tulokset tutkielman teoreettiseen viitekehykseen. Kertomusten teemat ovat peräisin aineiston alkuperäisistä kirjoituksista ja niitä on käsitelty tarkemmin luvuissa 5 ja 6. Tämän luvun kertomukset ovat aineiston analyysin kautta koostettuja kertomuksia, eivätkä sellaisinaan esiinny aineiston kirjoituksissa. Tässä yhteydessä en enää esitä aineistositaatteja, vaan toivon, että varsinaisissa analyysiluvuissa esittämäni aineistositaatit riittävät lukijoille perustelemaan sitä, miten kyseiset kertomukset ovat syntyneet.

Aineiston alkuperäisistä kirjoituksista kahdeksassatoista on löydettävissä teemoja, jotka kertovat sekä osallisuutta että osattomuutta tuottavista kokemuksista. Yhdessätoista kirjoituksessa kuvataan ainoastaan sellaisia teemoja, jotka tässä tutkielmassa olen luokitellut osattomuutta tuottaviksi kokemuksiksi. Neljässä kirjoituksessa puolestaan kirjoitetaan pääosin niistä teemoista, jotka olen luokitellut tässä tutkielmassa osallisuutta tuottaviksi kokemuksiksi. Lukijan on hyvä huomioida, että mitään yksittäistä kirjoitusta ei voi palauttaa suoraan kumpaankaan tässä esitettyyn kertomukseen. Kertomukset etenevät seuraavasti: Sisennetty teksti on tutkielman tulosten pohjalta rakennettu kertomus, jonka jälkeen seuraa tulosten yhteenveto-osuus, jossa tulokset liitetään tutkielman teoreettiseen viitekehykseen.

7.1 Kertomus osattomuudesta

Mirka on jäänyt työttömäksi seitsemän vuotta sitten. Työelämässä ollessaan hän toimi taloussihteerinä paikallisessa yrityksessä. Kun firmassa alkoivat yt-neuvottelut, oli Mirka ensimmäisten joukossa, jotka joutuivat lähtemään. Päivät ovat siitä asti kuluneet lähinnä kodin seinien sisäpuolella. No, käyhän Mirka toki kaupassa, tarkennetaan vielä että ruokakaupassa. Kaikki tulot menevät siihen, että Mirka saa pidettyä katon pään päällä ja sen verran ruokaa kaapissa, että jotenkuten pärjää. Mihinkään ylimääräiseen ei siis ole varaa ja se rajoittaa Mirkan elämää aikailla. Vielä töissä ollessaan Mirka sai jokaisesta palkastaan säästettyä sen verran rahaa, että pystyi pari kertaa viikossa käymään tanssitunnilla. Silloin tällöin Mirkalla oli varaa

tehdä myös pieni lomamatka ja käydä vaikka elokuvateatterissa. Nyt Mirka saa vain haaveilla moisista menoista, joihin kaikilla muilla kyllä tuntuu olevan varaa.

Osallisuuden toteutumisessa tärkeitä ovat mahdollisuudet osallistumiseen ja aktiiviseen toimintaan (Kivistö 2014, 81). Kun työttömällä ei ole työn kautta mahdollisuuksia osallistumiseen, työttömän tulisi pystyä kompensoimaan osallistumista muiden elämänalueiden kuten harrastuksiin osallistumisen kautta (Niemelä 2010, 29-30). Monet yksinasuvat työttömät kokevat kuitenkin mahdollisuutensa osallistua erilaiseen toimintaan erittäin heikoiksi. Kirjoittajilla olisi kyllä tahtoa ja motivaatiota osallistua (vrt. Harju 2005, 47), mutta osallistumisen esteeksi muodostuu raha (ks. myös Siltaniemi ym. 2008, 47-52). Osattomuudesta kertovissa kirjoituksissa omat mahdollisuudet osallistumiseen nähdään selvästi heikoimmaksi kuin muilla ihmisillä. Köyhyys tulee konkreettisella tasolla ilmi osallistumismahdollisuuksien puutteena vertailtaessa omaa elämää sellaiseen elämäntapaan, joka ympäröivässä yhteiskunnassa eläville ihmisille on tavanomaisesti mahdollista (Townsend 1998, 36, Kangas & Ritakallio 2005, 29). Köyhyys rajaa siis yksinasuvan työttömän mahdollisuuksia elää sellaista elämää kuin haluaa (Sen 1999, 69-71, 87-90). Rajallisiksi tai olemattomiksi koetut osallistumismahdollisuudet tarkoittavat konkreettista osattomuutta esimerkiksi harrastuksista, kulttuurista (esim. elokuvat ja teatteri) sekä muista vapaa-ajan aktiviteeteista. Osalla kirjoittajista kaikki tulot menevät talouden pakollisista menoista huolehtimiseen (ks. myös Ervasti 2003, 123-125) ja minkäänlaiseen osallistumiseen ei ole varaa. Tällöin elämänpiiri voi äärimmillään kaventua kodin seinien sisäpuolelle.

Nyt Mirkasta tuntuu, että päivät ovat samanlaisia, hitaita ja pysähtyneitä, kun mitään ei tapahdu ja mitään tekemistä ei ole. Mirkasta tuntuu, että omalla olemassaololla ei oikeastaan ole enää väliä, kun hänestä ei ole mitään hyötyä kenellekään, ei edes itselle.

Kun yksinasuvalla työttömällä ei ole mahdollisuutta kompensoida työttömyyden tuomaa tekemisen ja osallistumisen vajetta muiden aktiviteettien parissa, voi tilanne tuottaa tekemättömyyden ja toimettomuuden tunteita (vrt. Niemelä 2005, 29-30). Osalle kirjoittajista elämän tapahtumaköyhyys tuottaa toivottomuuden kokemuksia. Myös kokemus siitä, että ei ole tarpeellinen muille ihmisille ja yhteiskunnalle on kova paikka (vrt. Isola 2014, 288-289). Erityisesti yksinasuvalle työttömälle, jolla ei ole mahdollisuutta myöskään oman perheen kautta tuntea itseään tarpeelliseksi muille ihmisille, samanaikainen osattomuus sekä työstä että arjen muista yhteisöistä, voi olla erityisen haavoittavaa.

Jos työttömällä ei ole työelämän ulkopuolella jäsenyyksiä muita identiteettejä tuottavissa yhteisöissä, työttömän on vaikea kompensoida palkkatyön identiteetin menetystä (vrt. Vähätalo 1998, 113). Osattomuuden kokemus syntyy, kun ihminen ei löydä paikkaa tuntea itsensä tarpeelliseksi muille ihmisille, yhteisöille ja yhteiskunnalle.

Koska Mirkan elinpiiri on rajoittunut kodin ja kaupan välille, menee välillä pitkäkin aika niin, että hän ei tapaa muita ihmisiä. Vielä muutama vuosi sen jälkeen, kun Mirkan työt loppuivat, sai hän silloin tällöin vanhoilta työkavereilta kutsuja esimerkiksi tupaantuliaisiin, syntymäpäiville ja yhteisiin illanviettoihin. Muutaman kerran Mirka menikin paikalle, mutta ajan mittaan, kun viimeisetkin säästöt hupenivat, ei rahaa mihinkään lahjoihin tai ravintolakäynteihin enää ollut. Mirkan ainoa ystävä asuu kaukana pohjoisessa, joten varaa matkoihin ei ole. He pitävätkin yhteyttä lähinnä netin kautta, nykyään tosin yhä harvemmin ja harvemmin. Tanssiharrastuksesta luopuminen oli Mirkalle erityisen kova paikka. Tanssi oli rakas harrastus, jossa oli mukava tavata muita samasta asiasta innostuneita, uusia ja vanhoja tuttuja sekä seurata omaa kehitystä.

Yksinasuvien työttömien kirjoituksissa tulee vahvasti esille se, miten rajalliset mahdollisuudet osallistumiseen ja taloudelliset vaikeudet vähentävät tilaisuuksia muiden ihmisten tapaamiseen sekä vaikeuttavat sosiaalisten suhteiden ylläpitoa ja uusien ihmissuhteiden solmimista. Kun yksinasuvalla työttömällä ei ole mahdollisuutta osallistua yhteiskunnassa vallitsevaan kulutustyyliin, jää hän ainakin osittain ulos sosiaalisista piireistä (Kangas & Ritakallio 2003, 54). Kirjoituksissa köyhyys näyttäytyykin vahvasti sekä materiaalisena puutteena, mutta myös kyvyttömyytenä täyttää sosiaalisia tarpeita ja vastata yhteiskunnan sosiaalisiin odotuksiin ja normeihin (Lister 2004, 23-24; Townsend 1993, 45). Kun yksinasuva työtön kokee, että hänellä ei ole tarvittavia resursseja osallistumiseen (esim. lahja, illallinen ravintolassa), vaarantuu sosiaalinen osallisuus (Niemelä 2005, 469). Osattomuuden kokemus syntyy, kun yksinasuva työtön jää ulkopuoliseksi yhteisöistä ja toimintaympäristöistä (Kiilakoski 2007, 12; Nivala & Ryynänen 2013, 20), jotka hän kokee itselleen tärkeiksi (esim. harrastusyhteisö, ystäväpiiri, työyhteisö). Samalla hän jää paitsi myös mukanaolon ja yhteenkuuluvuuden tunteista, jotka tuottavat osallisuutta (Harju 2005, 68-69; Kanaoja, Niiranen & Jokiranta 2008, 203; Siltaniemi ym. 2008, 43; Särkelä-Kukko 2014, 35). Osallistumismahdollisuuksien rajallisuus heijastuu negatiivisesti myös fyysiseen ja

henkiseen hyvinvointiin, kun mahdollisuuksia mm. itsensä kehittämiseen, onnistumisen kokemusten hankkimiseen ja kunnosta huolehtimiseen ei ole.

Nykyään, kun vuodet ovat kuluneet, tuskin kukaan vanhoista työkavereista enää edes muistaa Mirkaa, siltä Mirkasta ainakin tuntuu. Huonoimmilla hetkillään Mirka miettii, että kukaan ei enää soittale eikä kutsu mukaan yhteiseen tekemiseen, koska kukaan ei halua seurakseen elämässään täysin epäonnistunutta työtöntä ja köyhää ihmistä. Kaikki työ- ja harrastuspiireistä syntyneet tuttavuussuhteet ovatkin kuihtuneet. Mirkasta tuntuu, että hänellä ei ole oikein ketään, jolle elämänsä voisi aidosti avata. Ei vanhaa äitiäkään omilla murheilla viitsi vaivata.

Yksinasuvat työttömät kertovat kirjoituksissaan jonkin verran ulossulkemisen kokemuksista sosiaalisissa suhteissaan. Ulossulkemisen ja tätä kautta osattomuuden kokemus syntyy, kun yksinasuva työtön kokee että häntä ei huomioida (Kiilakoski 2007, 12; Nivala & Ryyänen 2013, 20) ja hänet on tarkoituksellisesti suljettu ulos sosiaalisista piireistä (Stewart ym. 2009, 181-191). Ulossulkemisen kokemukset saattavat tuottaa tunteen siitä, että ei tule arvostetuksi ihmisenä, jonka olemassaololla on merkitystä (Sennet 2004, 17). Kun osallisuuden tunteen muodostamisessa tärkeässä osassa on arvostuksen saaminen muilta ihmisiltä (Kiilakoski, Gretsel & Nivala 2012, 16), yksinasuvan työttömän kokemus siitä, että on jäänyt vaille huomioita ja on näkymätön muille tuottavat osattomuuden kokemuksia. Äärimmillään osattomuus ihmissuhteista ja yhteiskunnan toimintaympäristöistä voi johtaa täydelliseen ulkopuolisuuteen ja yksinäisyyden kokemukseen. Jos yksinasuvalla työttömällä ei ole läheisiä ihmissuhteita, jää hän myös vaille sosiaalisista tukea, joka on tärkeä voimavara ihmisen elämässä (ks. esim. Järvikoski & Härkäpää 2005, 90).

Palataan vielä niihin kauppareissuihin, työvoimatoimiston lisäksi melkeinpä ainoaan paikkaan, jossa Mirka asioi. Välillä Mirka törmää kaupassa käydessään vanhoihin kouluaikaisiin ystäviinsä. Kuulumisten vaihtaminen vanhojen ystävien kanssa ei ole Mirkasta mukavaa. Toiset tuntuvat pärjänneen elämässään niin paljon paremmin, osalla on perhe ja lapsia sekä niin, kaikilla muilla se työpaikka. Työttömyys ja köyhyys, joka ihan varmasti näkyy myös päällepäin vaatteista, hävettää. Kuulumisia on vaikea vaihtaa. Mirkasta tuntuu, ettei ole mitään kerrottavaa omasta elämästä, kun muut kertovat perheestään, työkuvioistaan ja Lapin matkoistaan.

Tämän tutkielman kirjoittajista kaikki ovat osattomia työelämästä. Kirjoittajat määrittyvät siis automaattisesti osattomaksi yhdestä yhteiskunnassa yleisesti tärkeänä ja arvostettuna pidetystä elämäntilanteesta, työstä (Hämäläinen 1999, 91; Seppänen 2001, 60-61, 95-96). Työttömyyteen (esim. Vähätalo 1998), köyhyyteen (esim. Lister 2004) sekä yksinasumiseen (esim. DePaulo & Morris 2006) liitetyt stereotyyppiset käsitykset ja leimatut identiteetit (Goffman 1961, 1963, Juhila 2004, 24 muk.) tuottavat monelle yksinasuvalle köyhälle työttömälle häpeän tunteita ja omanarvontunteen alenemista. Kun häpeä on läsnä sosiaalisissa kohtaamisissa, sosiaaliset tilanteet tuottavat yksinasuvalle työttömälle enemmän negatiivisia kuin positiivisia tunteita (Boon & Farnsworth 2011, 516). Jos yksinasuva työtön kokee ihmissuhteissaan itsensä ja elämänsä erilaiseksi verrattuna kanssaihmiin ja heidän elämäntyyliinsä, yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden tunteita, on vaikeata saavuttaa (vrt. Sassi 2002, 72-73; Siltaniemi ym. 2008, 43; Suoninen, Lahikainen, Pirttilä-Backman 2010, 298).

Kerran, kun Mirka erehtyi kertomaan elämästään työssäkäyvälle perheelliselle vanhalle tuttavalleen, totesi tämä, että kyllä on kummallista, että lapseton nainen ei ole töitä onnistunut löytämään. Sen jälkeen Mirka onkin ollut varovaisempi siitä, mitä elämästään kertoo. Nykyään Mirka yrittääkin aina livahtaa hyllyn taakse piiloon kaupassa nähdessään tutun naaman entisiltä ajoilta.

Osa kirjoittajista kertoo kirjoituksessaan sosiaalisissa tilanteissa koetuista kohtaamattomuuden tunteista. Kohtaamattomuuden kokemus syntyy, kun yksinasuva työtön kokee, että erilaisessa elämäntilanteessa elävät ystävät eivät ymmärrä hänen elämänsä (vrt. Sassi 2002, 72-73). Osalla yksinasuvista työttömistä kirjoittajista häpeä omasta elämäntilanteesta ja epämukavuuden tunteet johtavat haluttomuuteen pitää yhteyttä ystäviin, sukulaisiin tai muihin tuttaviiin. Häpeä omasta tilanteesta voi johtaa sosiaalisten tilanteiden välttelyyn ja itseä muista etäännyttävään käytökseen (ks. myös Ervasti 2003, 138; Stewart ym. 2009, 181-191).

Yksinasuvien työttömien kirjoituksissa osattomuus näyttäytyy siis kahdessa eri merkityksessä. Ensinnäkin se on taloudellisesta köyhyydestä ja työttömyydestä alkunsa saavaa osallistumismahdollisuuksien puutetta, joka tuottaa konkreettista osattomuutta työelämästä, harrastuksista ja muista sosiaalisista aktiviteeteista sekä tyydyttävistä ihmissuhteista (ks. Hämäläinen 1999, 91; Seppänen 2001, 60-61, 95-96). Toiseksi osattomuus on kirjoituksissa vahvasti henkilökohtainen kokemus ja tunne omasta osattomuudesta (Kiilakoski 2007, 12), joka

näyttäytyy kohtaamattomuuden ja ulossulkemisen kokemuksina sekä ulkopuolisuuden ja tarpeettomuuden tunteina suhteessa muihin ihmisiin, yhteisöihin ja yhteiskuntaan.

7.2 Kertomus osallisuudesta

Iina on jäänyt työttömäksi kolme vuotta sitten. Iinan viimeisin työsuhde koulun keittiöapulaisena päättyi, kun koulu lakkautettiin. Iina on työttömyyden vuoksi joutunut luopumaan osasta sellaisia menoja, joihin vielä töissä ollessa oli varaa. Esimerkiksi syöminen ravintolassa tai teatterissa käyminen, josta Iina aiemmin nautti, ei yksinkertaisesti ole enää mahdollista. Välillä huono taloudellinen tilanne harmittaa Iinaa, mutta harmi hälvenee yhtä nopeasti kuin tuli, kun Iina miettii, mihin kaikkeen hänellä edelleen on mahdollisuus. Iinasta on erityisen hienoa, että kirjastopalvelut ovat ilmaisia, sillä lukeminen on Iinalle aina ollut tärkeä harrastus. Kuukausittain Iina nauttii taiteesta ilmaisissa näyttelyissä, joita isossa kaupungissa on tarjolla usein. Muutama kuukausi sitten Iina huomasi kirjaston ilmoitustaululla ilmoituksen työttömille järjestettävästä ilmaisesta liikuntatoiminnasta, johon Iina tietysti meni mukaan. Toiminnan kautta Iina onkin saanut muutaman uuden ystävän ja mikäs sen mukavampaa kuin yhdessä hyvällä porukalla tehdä jotakin, josta tulee hyvä mieli ja kuntokin nousee kohisten.

Miltei kaikki yksinasuvat työttömät kirjoittajat kertovat kirjoituksessaan osallistumisen mahdollisuuksien rajoittumisesta, johon työttömyys ja tiukka taloudellinen on johtanut. Rajoitteista huolimatta osa kirjoittajista on löytänyt sellaisia osallistumisen mahdollisuuksia, joiden kautta heidän on mahdollisuus rakentaa mielekästä elämänsisältöä. Yksinasuvilla työttömillä, jotka osallistuvat erilaiseen toimintaan kuten esimerkiksi harrastustoimintaan tai ilmaistapahtumiin, osallistuminen ja aktiivinen toiminta edesauttavat osallisuuden tunteen rakentumisessa (Kivistö 2014, 81). Vaikka kirjoittajat ovatkin osattomia työelämästä, ei osattomuus tällä yhdellä elämänalueella, tarkoita siis välttämättä osattomuutta muilla elämänalueilla (vrt. Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 13; Järvinen & Jahnukainen 2001, 142-143). Yksinasuva työtön voi siis olla osallinen harrastuksista, vapaa-ajantoiminnasta ja aktiviteeteista sekä ihmissuhteista.

Osallisuus työelämän ulkopuolisista yhteisöistä ja tekemisestä voivat kompensoida yksinasuvilla työttömillä ainakin osittain työttömyyden aiheuttamaa osallistumisen vajetta (Niemelä 2010, 29-30). Monella yksinasuvalla työttömällä osallistumisen motiivit ovat ensisijaisesti sosiaaliset. Osallistumalla on mahdollisuus tavata muita ihmisiä sekä saavuttaa osallisuuden, kuulumisen ja mukanaolon tunteita, joihin ihmisellä on sosiaalisena olento tarve (Harju 2005, 69). Se, että osa kirjoittajista kokee osallistumismahdollisuutensa olemattomiksi ja osa taas vähintäänkin kohtuullisiksi, voi johtua ainakin osittain siitä, että tarjolla olevat mahdollisuudet vaihtelevat asuinpaikasta riippuen. Kun ympäristö tarjoaa riittävän edullisia tai ilmaisia osallistumismahdollisuuksia, jotka kohtaavat yksinasuvan työttömän omien kiinnostuksenkohteiden kanssa, mahdollisuudet osallistumiseen ja täten myös osallisuuden tunteen saavuttamiseen paranevat (ks. Siltaniemi ym. 2008, 47). Osallistumisen on oltava ihmiselle mielekästä ja merkityksellistä, jotta toimintaan osallistuminen voi tuottaa osallisuuden kokemuksia (vrt. Luhtasela 2009, 6). Ne kirjoittajat, jotka kertoivat harrastuksistaan tai osallistumisestaan erilaiseen toimintaan, kokevat osallistumisen monella tavoin tärkeäksi ja jopa välttämättömäksi omalle jaksamiselle ja selviytymiselle.

Vaikka työttömäksi jäämisen myötä, muutama työaikainen ystävyys on kuihtunut pois, on Linalla monta tärkeää ihmistä elämässään. Erityisen tärkeitä ovat kouluaikaiset ystävät, jotka tuntevat Linan läpikotaisin. Tällä naisporukalla he tapaavat vähintään kerran viikossa, vaihtavat tärkeimmät kuulumiset ja vuodattavat kukin omat murheensa. Ystävien tuki ja kannustus on erityisen tärkeää silloin, kun Linasta tuntuu, että hän on lähettänyt lukuisia työhakemuksia, joihin ei saa minkäänlaista vastausta. Vaikka Linaa välillä harmittaa oma taloudellinen köyhyys, on hän omasta mielestään henkisesti rikas juuri rakkaiden ystävien olemassaolon vuoksi. Myös siskon perhe ja lapset ovat Linalle tuottavat iloa elämään.

Jotta työtön voi olla osallinen ihmissuhteista, tulee hänellä olla työelämän ulkopuolisia ihmissuhteita. Kun yksinasuvalla työttömällä on elämässään tiiviitä, läheisiä ja toimivia sosiaalisia verkostoja, tarjoavat ne mahdollisuuden sosiaaliselle kiinnittymiselle ja kuulumisen tunteille silloinkin, kun ihminen on osaton työmarkkinoista. Johonkin yhteisöön kuulumisen, oli kyseessä sitten esimerkiksi harrastusyhteisö tai ystäväpiiri, tuottavat kuulumisen, liittymisen ja yhteisöllisyyden tunteita (Harju 2005, 68-69; Kanaoja, Niiranen & Jokiranta 2008, 203; Särkelä-Kukko 2014, 35), jotka rakentavat tunnetta omasta osallisuudesta osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa.

Positiiviset kokemukset arjen kohtaamisista ja ihmissuhteista rakentavat osallisuutta (Särkelä-Kukko 2014, 36). Läheisten ihmissuhteiden merkitystä yksinasuvan työttömän elämässä korostavat myös kertomukset siitä, miten läheiset ihmissuhteet toimivat turvaverkkona, josta on mahdollista saada sosiaalista tukea (ks. esim. Järvikoski & Härkäpää 2005, 90). Kokemukset siitä, että yksinasuvalla työttömällä on elämässään ihmissuhteita, joissa tulee hän kuulluksi ja joissa hänen on mahdollista jakaa kokemuksiaan, tuottavat tunnetta omasta osallisuudesta (Nivala & Ryytänen 2013, 20; Särkelä-Kukko 2014, 36). Niille kirjoittajille, jotka kertovat positiivisesti ihmissuhteistaan, läheiset ihmissuhteet tuovat tarkoituksen ja mielen elämälle (ks. myös Kortteinen & Tuomikoski 1998, 150). Materiaalinen köyhyys menettää osittain merkityksensä, jos ihminen kokee ihmissuhteiden ja muiden elämään sisältöä tuottavien asioiden vuoksi olevan henkisesti rikas (ks. Kallio 2004, 40-50).

Iina tietää, mitä jotkut ajattelevat työttömistä ja köyhistä ihmisistä. Negatiiviset ja työttömiä syylistävät asenteet ovat välillä lähellä satuttaa Iinaa, mutta toisaalta hän tietää, että on elämäntilanne ei ole hänen oma vikansa. Iina on yrittänyt kaikkensa löytääkseen töitä. Ja toisaalta on työttömyydessä ja runsaassa omassa ajassa hyvätkin puolensa. Inalla on mahdollisuus auttaa siskoaan lastenhoidossa ja sairaseläkkeellä olevaa isäänsä erilaisten juoksevien asioiden hoidossa. Hän myös tietää, että aivan läheisemmät ihmiset eivät ikinä ajattele, etteikö hän olisi yrittänyt kaikkensa pärjätäkseen elämässä.

Läheiset ihmissuhteet, joissa ihminen tulee arvostetuksi juuri sellaisena kuin on sekä itsensä tarpeelliseksi tunteminen muille ihmisille auttavat työtöntä säilyttämään omanarvontunteensa ja vastustamaan työttömyyteen ja köyhyyteen liitettäviä leimoja ja negatiivisia asenteita (vrt. Lister 2004, 120). Tärkeäksi kirjoituksissa nousee se, että elämässä on läheisiä ihmissuhteita, joissa yksinasuva työtön kokee tulevansa hyväksytyksi ja arvostetuksi juuri sellaisena kuin on. Tärkeätä on se, että yksinasuvalla työttömällä on mahdollisuus kiinnittyä sellaisiin yhteisöihin (esim. perhe tai ystäväpiiri), joissa arvostus perustuu muuhun kuin suoriutumiseen työssä tai taloudelliseen pärjäämiseen (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 167). Osallisuuden tunteen saavuttaminen vaatii sen, että ihminen kokee tulevansa arvostetuksi omissa ihmissuhteissaan ja yhteisöissään (ks. Kiilakoski, Gretschel & Nivala 2012, 16).

Kun työttömällä on myös työelämän ulkopuolisia identiteettejä ja niihin liittyviä jäsenyyksiä, auttavat nämä identiteetit ja jäsenyydet kompensoimaan niitä menetyksiä, joita palkkatyöidentiteetin menetyksestä voi seurata (Vähätalo 1998, 113). Positiivisen minäkuvan säilyttämistä ja itsensä tärkeäksi tuntemista edesauttavat muun muassa kokemukset siitä, että yksinasuva työtön voi ihmissuhteissaan olla muille tueksi tarjoamalla konkreettista apua tai olemalla henkisesti läsnä. Vastavuoroisuuteen perustuvat ihmissuhteet auttavat hälventämään myös avun vastaanottamiseen liittyviä häpeän ja riippuvuuden tunteita (Dunkel Schetter & Brooks 2009, 1570-71; Edlund 2007, 730-731).

Yksinasuvien työttömien kirjoituksissa osallisuus näyttäytyy siis kahdessa eri merkityksessä. Ensinnäkin se on tarjolla olevien ilmaisten tai riittävän edullisten osallistumismahdollisuuksien hyödyntämistä, joka tuottaa konkreettista osallisuutta harrastuksista ja muista aktiviteeteista (ks. Hämäläinen 1999, 91; Seppänen 2001, 60-61, 95-96). Osallisuus on myös konkreettista osallisuutta tyydyttävistä ihmissuhteista, eli ihmissuhteiden olemassaoloa ihmisen elämässä. Lisäksi osallisuus on kirjoituksissa läsnä henkilökohtaisina tunteita ja kokemuksina osallisuuden toteutumisesta (vrt. Särkelä-Kukko 2014, 36). Osallisuus tarkoittaa henkilökohtaisena kokemuksena ja tunteena ennen kaikkea kokemusta johonkin kuulumisesta sekä ihmissuhteissa välitetyksi, huomioiduksi ja arvostetuksi tulemisen kokemusta.

8 LOPUKSI

Tutkielmani tavoitteena oli selvittää yksinasuvien työttömien kokemuksia sosiaalisista suhteistaan sekä erilaiseen toimintaan ja tekemiseen osallistumisesta. Lisäksi olin kiinnostunut siitä, miten kirjoittajat kuvaavat omaa asemaansa osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa. Näistä lähtökohdista aloitin tutkielmani aineistona toimiviin kirjoituksiin tutustumisen. Alusta asti oli selvää, että kirjoitukset kertovat omien osallistumismahdollisuuksien rajallisuudesta, ulkopuolisuuden ja ulossulkemisen kokemuksista, mutta myös sosiaalisten suhteiden, osallistumisen ja tekemisen positiivisista merkityksistä yksinasuvan työttömän elämässä. Mielestäni oli tärkeätä tuoda molemmat puolet näistä kokemuksista esille.

Teoreettinen viitekehys muokkaantui vasta tutkimusprosessin edetessä ja aineistoon syventymisen myötä. Koska osallisuutta on lähestytty tutkimuksellisessa ja teoreettisessa keskustelussa monesta eri näkökulmasta, osallisuuden ja osattomuuden viitekehyksen rakentaminen tämän tutkielman näkökulmaan sopivaksi ei ollut mutkatonta. Osallisuus rakentuu sosiaalisissa suhteissa ja arjen kohtaamisissa (Särkelä-Kukko 2014, 36) sekä ihmisen ja yhteisöjen sekä yhteiskunnan suhteessa (Nivala & Rynnänen 2013, 26). Koska mielenkiinnon kohteenani olivat nimenomaan yksinasuvien työttömien sosiaaliset suhteet ja oman itsen asemointi osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa, osallisuus oli loppujen lopuksi luonnollinen valinta teoreettiseksi tarkastelukulmaksi tähän tutkielmaan. Kiinnostukseni myös toimintaan ja tekemiseen osallistumisen mahdollisuuksista ja merkityksistä, ohjasi teoreettisen näkökulman valintaa kohti osallisuuden käsitettä, jonka yhteydessä usein puhutaan osallistumisen merkityksestä osallisuuden toteutumisessa (esim. Kivistö 2014, 81).

Tutkielmani tuloksissa olen pyrkinyt pohtimaan ja tuomaan esiin osallisuuden ja osattomuuden kokemuksia ottaen huomioon kirjoittajien elämäntilanteen, jota työttömyys, yksinasuminen ja köyhyys kehystävät. Tutkielmani tuloksia olen esitellyt luvuissa 5 ja 6 sekä tulosten yhteenvedon luvussa 7. Tiivistetysti voisi ilmaista, että yksinasuvien työttömien elämässä köyhyys on myös paljon muuta kuin taloudellista niukkuutta. Köyhyys tarkoittaa miltei kaikille kirjoittajille sitä, että heillä ei ole mahdollisuutta elää sellaista elämää kuin ympäröivässä yhteiskunnassa on tyypillistä (Townsend 1993, 36). Köyhyydellä on siis sekä materiaalisia että ei-materiaalisia vaikutuksia kirjoittajien elämään (Lister 2004, 7). Kirjoituksista löytyy kokemuksia, jotka viittaavat kokemukseen rajoitetusta sosiaalisesta osallisuudesta ja osattomuudesta (ks. Ritakallio 2007, 138).

Taloudellinen niukkuus, työttömyys sekä osittain myös yksinasuminen rajaavat merkittävästi osallistumisen mahdollisuuksia sekä heikentävät samalla mahdollisuuksia toisten ihmisten tapaamiseen ja omasta hyvinvoinnista huolehtimiseen. Rajalliset osallistumismahdollisuudet taloudellisen köyhyyden myötä sekä työttömyys aiheuttavat toimeettomuuden ja tarpeettomuuden tunteita osalle kirjoittajista. Osattomuus on tällöin konkreettista osattomuutta sosiaalisista suhteista ja osallistumisesta erilaiseen toimintaan ja tekemiseen. Monella kirjoittajalla omaa asemaa suhteessa muihin ihmisiin, yhteisöihin ja yhteiskuntaan varjostavat häpeän, ulkopuolisuuden ja kohtaamattomuuden tunteet. Osattomuus on tässä merkityksessä siis kokemuksellista ja tunnetasolla ilmenevää osattomuutta muista ihmisistä, yhteisöistä ja yhteiskunnasta.

Kirjoituksista löytyy kuitenkin myös toisenlaisia kertomuksia. Siitä huolimatta, että yhdelläkään kirjoittajista ei näyttäisi olevan mahdollisuutta elää sellaista elämää kuin ympäröivässä yhteiskunnassa on tyypillistä (Townsend 1993, 36), on osa yksinasuvista työttömistä taloudellisesta niukkuudesta ja työttömyydestä huolimatta löytänyt elämästään osallistumisen ja osallisuuden rakentamisen mahdollisuuksia. Osallisuuden rakentumisessa merkitykselliseksi nousevat riittävän edulliset tai ilmaiset osallistumismahdollisuudet (esim. harrastukset, kohtaamispaikat, ilmaistapahtumat) sekä läheisten ihmissuhteiden olemassaolo ihmisen elämässä, joiden kautta mahdollistuu konkreettinen osallisuus mielekkästä toiminnasta ja tekemisestä sekä osallisuus ihmissuhteista. Arjen yhteisöihin kuulumisen ja niissä toimiminen antavat mahdollisuuden osallisuuden tunteiden syntymiselle. Kirjoituksissa korostuu sellaisten ihmissuhteiden, joissa ihminen kokee tulevansa arvostetuksi ja välitetyksi, merkitys osallisuuden tunteen saavuttamisessa. Mahdollisimman mielekäs elämänsisältö sekä läheiset ihmissuhteet elämässä auttavat säilyttämään positiivisen elämänasenteen ja toivon tulevaisuuteen sekä tukevat hyvinvointia. Osattomuus työelämästä tai tavanomaisesta tulotasosta ei siis välttämättä tarvitse tarkoittaa osattomuutta muista elämänalueista.

Tämän tutkielman tulokset ovat samansuuntaisia kuin monessa aiemmin julkaistuissa Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailusta tehdyissä tutkimuksissa ja tutkielmissa. Tutkielman tuloksissa on paljon yhteistä esimerkiksi Mikkosen (2014) nuorten ja nuorten aikuisten selviytymiskeinoja selvittävän tutkimuksen tuloksien kanssa. Selviytymiskeinoina Mikkosen (2014) tutkimuksen mukaan toimivat mm. ystäviltä saatu tuki, eristäytyminen ja välttely, ilmaisten harrastusten hyödyntäminen sekä materiaalistien asioiden vähempi arvostaminen. (emt., 230-236.) Myös muutamat aineistosta aiemmin tehdyt pro gradu -tutkielmien tekijät ovat päätyneet

tutkielmissaan varsin samanlaisiin tuloksiin kuin tässä tutkielmassa (ks. esim. Carlson 2009; Kainulainen 2012; Viertola 2012). Lisäksi esimerkiksi jo 1990-luvulla julkaistuissa Kortteisen ja Tuomikosken (1998) sekä Vähätalon (1998) työttömyystutkimuksissa korostetaan sosiaalisten suhteiden merkitystä työttömyydessä selviytymisessä. Aiempia tutkimuksia tukevia tuloksia voidaan pitää tutkielman luotettavuutta tukevana tekijänä, mutta toisaalta voidaan kysyä, tuottiko tutkielmani mitään uutta köyhyyttä ja työttömyyttä tarkastelemaan tutkimukseen? Köyhyyden, työttömyyden tai yksinasumisen kokemuksia ei aiemmassa tutkimuksessa ole juurikaan lähestytty osallisuuden ja osattomuuden käsitteiden kautta, vaikka osallisuuden käsitettä onkin käytetty vilkkaasti syrjäytymisen ehkäisyyn tähtäävissä projekteissa, yleisessä keskustelussa ja politiikassa. Vaikka tutkielmani tulokset ovatkin siis varsin yhteneväisiä aiemman tutkimuksen kanssa, eroaa tutkielmani teoreettiselta viitekehykseltään aiemmista tutkimuksista.

Kirjoituksissa näkyy vahvasti se, että yksinasuvan köyhän työttömän mahdollisuudet osallistumiseen ovat varsin rajalliset. Kun kaikki tulot menevät pakollisista kuluista huolehtimiseen, maksullisiin harrastuksiin, vapaa-ajan aktiviteetteihin ja ystävien tapaamiseen ei useinkaan ole varaa. Tämän tutkielman kertomusten perusteella perusturvan taso Suomessa takaa hädin tuskin resurssit selviytyä päivästä toiseen hengissä. Mahdollisuus rakentaa sellaista elämää, josta voi välillä myös nauttia, ovat sosiaaliturvaetuuksien varassa elävillä varsin heikot. Koska yksinasuvien perustyöttömyysturvan varassa elävien tulotaso verrattuna keskipalkkaisten yksinasuvien tulotasoon on viime vuosina entisestään heikentynyt (THL 2011, 58-63), voi olla, että tilanne on nykyään vielä vaikeampi kuin aineiston keräämisvuonna 2006. Työttömälle, jolla ei työn kautta ole mahdollisuuksia osallistua yhteisöjen ja yhteiskunnan toimintaan, osallistumismahdollisuuksien rajallisuus voi olla erityisen haavoittavaa. Erityisen huolestuttavaa on se, että rajalliset mahdollisuudet osallistumiseen näyttävät heikentävän yksinasuvan työttömän henkistä, sosiaalista ja fyysistä hyvinvointia.

Tutkielman kirjoitusten perusteella osallistumisen paikkoja tarjoavat esimerkiksi ilmaiset tai riittävän edulliset harrastukset, kurssit, tapahtumat sekä kohtaamispaikat, joihin on kaikilla vapaa pääsy. Kuitenkin, kuten olen tuonut ilmi, vain osa yksinsuvista työttömistä kertoo osallistumisestaan erilaiseen toimintaan. Myös vapaaehtois- ja vertaistoimintaan sekä kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen olivat kirjoituksissa erittäin pienessä roolissa. Niistä ei joko kerrottu tai tämän tutkielman yksinasuvat työttömät eivät edellä mainittuihin toimintoihin olleet osallistuneet. Jatkossa tulisikin yhä paremmin huolehtia siitä, että ilmaisia tai riittävän edullisia

liikunta- ja kulttuuriharrastuksia sekä tapahtumia, toimintaa ja kohtaamispaikkoja, jotka keräävät samasta asiasta kiinnostuneita ihmisiä yhteen, on todella tarjolla. Lisäksi olisi syytä entistä enemmän pohtia keinoja siihen, miten toiminnasta mahdollisesti kiinnostuneet löytävät tarjonnan pariin. Voitaisiinko sosiaalityön parissa saattaa aktiivisemmin yhteen asiakkaita ja kolmannen sektorin toimijoita, jotka tarjoavat mahdollisuuksia harrastus- ja vapaaehtoistoimintaan osallistumiseen? Tai minkälaisia vaihtoehtoja toiminnan järjestämiseen tarjoaisi tiiviimpi hallinalojen, esimerkiksi sosiaalitoimen ja liikunta- ja kulttuuritoimen, välinen yhteistyö? Olisiko ryhmämuotoisen sosiaalityön tai yhteisösosiaalityön lisäämisellä mahdollisuus saattaa ihmisiä yhteisen toiminnan pariin?

Tekeminen, toimiminen ja osallistuminen ovat ensiarvoisen tärkeitä ihmisen toimintakyvylle ja hyvinvoinnille. Elämän mielen, merkityksen ja sisällön löytäminen ei kaikille työttömille ole helppoa. Silloin, kun työelämään osallistuminen ei syystä tai toisesta ole mahdollista, aktivoitumiselle myös muilla elämänalueilla tulisi antaa arvo. Esimerkiksi harrastustoimintaan osallistuminen tulisi nähdä osaksi ihmisen toiminta- ja työkyvyn ylläpitämistä. Myös työelämän ulkopuolinen osallistuminen ja aktivoituminen tulisikin mielestäni olla yhä vahvemmin mukana sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisissä keskusteluissa ja suunnitelmallisessa sosiaalityössä. Toisaalta täytyy myös huomioda se, että hyvinvointipalveluiden mahdollisuudet vaikuttaa voivat olla rajalliset ja osallisuuden lisäämisen sijaan palvelut voivat toisinaan jopa marginalisoida asiakkaita (Matthies 2014, 11).

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen joulukuussa 2013 asettama työryhmä pohtii parhaillaan osallistavan sosiaaliturvan kehittämistä. Osallistavan sosiaaliturvan tavoitteena on edistää työllistymistä ja osallisuutta sekä ehkäistä syrjäytymistä. (Osallistava sosiaaliturva 2014, 4-6.) Osallistavan sosiaaliturvan ongelmana aidon osallisuuden lisäämisen tavoitteen kannalta mielestäni on se, että osallistavassa toiminnassa voidaan käyttää velvoittavuutta (ks. emt., 8). Osallisuuden kokemuksessa vapaaehtoisuus ja omaehtoisuus on kaiken lähtökohta, eivätkä pakottavat aktivointitoimenpiteet ole tällöin paras ratkaisu. Myös Hiilamon (2014) mukaan osallistumisen tulisi olla vapaaehtoista ja osallistumisen muodon itse valittua. Hiilamon mukaan osallisuustoiminta voisi tarkoittaa esimerkiksi harrastustoimintaa, ruokapiirejä, lukupiirejä ja vanhusten ulkoiluttamista. Hänen mukaansa osallistavalla sosiaaliturvalla ei ratkaista työttömyyden aiheuttamaa osattomuutta kokonaan, mutta parhaimmassa tapauksessa sen kautta olisi mahdollista muun muassa saada uusia sosiaalisia suhteita sekä jäsentää ajankäyttöä. (emt. 85-86.) Tärkeätä olisikin löytää sellaisia

osallistumisen paikkoja, joissa osallistuminen lähtee osallistujan omasta halusta ja motivaatiosta viranomaisen aktivointivelvoitteen sijaan. Myös riittävä perusturvan taso mahdollistaisi paremmin ihmisestä itsestään lähtevän aktiivisuuden, toiminnan ja osallistumisen. Yhteiskunnan tulisi siis pelkän aktiivisuuden vaatimisen sijaan, myös mahdollistaa aktiivisuus (Ojala 2014, 55).

Sosiaaliset suhteet näyttäytyvät kirjoituksissa kahtalaisina. Ensinnäkin ne näyttäytyvät puuttuvina tai häpeän, kohtaamattomuuden ja ulossulkemisen tunteita tuottavina suhteina. Toiseksi silloin, kun elämässä on läheisiä ihmissuhteita, antavat sosiaaliset suhteet voimavaroja arjesta selviytymiseen ja tuottavat elämälle tarkoituksen. Negatiivisia kuvauksia sosiaalista suhteista ja omasta asemasta osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa on kirjoituksissa kuitenkin selvästi enemmän kuin positiivisia. Kuinka paljon negatiivisten kuvausten hallitsevuuteen aineistossa vaikuttaa se, että kirjoittajat ovat nimenomaan yksinasuvia? Minkälaisena sosiaaliset suhteet olisivat näyttäytyneet, jos kirjoittajilla olisi ollut samassa taloudessa asuvia lapsia tai kumppani? Vaikka vertailu ei tämän tutkielman puitteissa olekaan mahdollista, tutkielmani tulosten perusteella voi vetää varovaisen johtopäätöksen siitä, että nimenomaan yksinasuvat köyhät työttömät saattavat olla kaikkein haavoittuvimmassa asemassa sosiaalisen osallisuuden suhteen. Erityisesti yksinasuvilla työttömillä yhteisöihin kiinnittyminen ja osallisuuden rakentuminen vaatii aktiivista osallistumista kodin ulkopuoliseen toimintaan sekä resursseja luoda ja ylläpitää sosiaalisia suhteita.

Tämän tutkielman kirjoitusten perusteella työttömyys ja köyhyys koettelevat monella tavoin ihmisen omanarvontunnetta. Oma elämäntilanne aiheuttaa monelle kirjoittajalle häpeän, tarpeettomuuden ja toivottomuuden tunteita. Kelpaamattomuuden ja häpeän kokemukset saattavat johtaa toisinaan tilanteeseen, jossa ihminen alkaa vältellä sosiaalisia tilanteita. Silloin, kun yksinasuvalla työttömällä on elämässään läheisiä ihmissuhteita, ovat ne tärkeässä roolissa sosiaalisen tuen, arvotuksenannon sekä omanarvontunteen säilyttämisessä vaikeassa elämäntilanteessa. Sosiaalialalla työskentelevän on tärkeätä ymmärtää, minkälaisia tunteita työttömyyteen tai köyhyyteen saattaa liittyä. Kunnioittava, empaattinen ja arvostusta antava suhtautuminen asiakkaaseen on kaikessa sosiaalityössä tärkeätä. Erityisesti työttömien asiakkaiden kanssa työskenneltäessä sillä voi olla suuri merkitys myös asiakkaan omanarvon tunteen säilyttämisen sekä ymmärretyksi ja kohdatuksi tulemisen kokemusten kannalta. Myös sosiaalityön kohtaamiset ovat paikkoja, jotka voivat edesauttaa osallisuuden tunteen muodostumisessa tai epäonnistuessaan syventää kokemusta omasta osattomuudesta ja ulkopuolisuudesta.

Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun kautta kerätyt kirjoitukset antoivat minulle tutkielman tekijänä rikkaan aineiston tarkastella yksinasuvien työttömien köyhyyttä. Kirjoittajat ovat kertomuksissaan avanneet elämänsä lukijoille ja tutkimuksen tekijöille. Tutkielman tekijänä minulla on sosiaalinen vastuu tutkielmani tuloksista ja vastuu kunnioittaa tutkittavien ihmisarvoa. Epäeettinen tai yksipuolinen kirjoitustapa voi pahimmillaan leimata tutkittavien edustavan ryhmän. (Kuula 2011, 30, 63, 206.) Tutkielmaa kirjoittaessani pohdin paljon köyhä ja työtön sanojen käyttöä kirjoittaessani tutkittavista. Käyttämäni sanavalinnat voivat olla osa toiseuttamisen prosessia ja loukata sekä yksittäisten tutkittavien että koko ihmisjoukon ihmisarvoa (ks. Lister 2004, 7). Koska useimmat kirjoittajat myös itse käyttävät köyhä ja työtön sanoja sekä ovat osallistuessaan Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailuun kokeneet oman kertomuksensa kertovan köyhyydestä, päädyin tutkielmassani käyttämään kyseisiä sanoja. Sanavalinnoistani huolimatta toivon, että olen onnistunut tutkielmassani tuomaan esille kirjoittajien kokemuksia kunnioittavalla tavalla, joka ei leimaa yksittäistä kirjoittajaa tai yksinasuvia työttömiä yleisellä tasolla.

Narratiivisessa lähestymistavassa, jota olen tässä tutkielmassa käyttänyt, ei pyritä yleistettävään tietoon (Heikkinen 2000, 50-51). Analyysiin ja tulosten esittämiseen sisältyy tekemäni tulkinta kirjoittajien kertomuksista (ks. Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 8). Katson kuitenkin, että tämä tutkielma on yksi väylä itsensä köyhäksi kokevien ihmisten kokemusten kuulemiseen. Johtopäätösten tekemisessä tutkielmani tuloksista on hyvä ottaa huomioon se, että osallisuus tai osattomuus on aina yksilöllinen kokemus ja tunne (Karjalainen & Raivio 2013, 14). Ihmisen kokemus omasta osallisuudesta tai osattomuudesta voi erota paljonkin tilannetta ulkopuolelta katsovien näkemyksistä (vrt. Matthies 2014, 8). Tämän tutkielman tulokset eivät siis sinällään kerro kenenkään yksittäisen kirjoittajan osattomuudesta tai osallisuudesta. Kirjoittajan oma tulkinta kokemuksestaan voi erota tekemistäni tulkinnoista. Toivon kuitenkin, että tutkielmani tulokset kertovat lukijalle jotakin siitä, millaisena osallistumisen ja osallisuuden rakentamisen mahdollisuudet köyhän, yksinasuvan työttömän elämässä näyttäytyvät.

LÄHTEET

- Ahokas, Marja 2010. Ihmisten väliset suhteet. Teoksessa Suoninen, Eero, Pirttälä-Backman, Lahikainen, Anja Riitta & Ahokas, Marja (toim.) Arjen sosiaalipsykologia. Helsinki: WSOYpro Oy. 141-184.
- Ahonen, Tuula-Maria 2007. Koulutetut köyhät kertovat arjestaan. *Yhteiskuntapolitiikka* 72:5, 576-577.
- Allardt, Erik 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.
- Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä 2013. Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Tampere: Vastapaino.
- Baresford, P. & Croft, S. 1995. "Its our problem too": challenging the exclusion of poor people from poverty discourse. *Critical Social Policy* 44/45, 75-95.
- Bauman, Zygmunt 2005. *Work, consumerism and the new poor*. Maidenhead: Open University Press.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 2002. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Alkuteos *The Social Construction of Reality* 1966. Suomentanut Vesa Raiskila. Helsinki: Yliopistopaino.
- Boon, Bronwyn & Farnsworth, John 2011. Social exclusion and poverty: Translating social capital into accessible resources. *Social Policy and Administration* 45 (5), 507-524.
- Carlson, Matilda 2009. *Tarinoita yksinasuvien naisten köyhyydestä*. Koettu köyhyys marginalisaation kautta tulkittuna. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Corti, Louise & Thompson, Paul 2007. Secondary analysis of archived data. Teoksessa Seale, Clive, Gobo, Giampietro, Gubrium, Jaber F., Silverman, David (toim.) *Qualitative Research Practice*. Lontoo: Sage, 297-313. E-kirja <http://site.ebrary.com/lib/tampere/reader.action?docID=10668448> (viitattu 26.1.2015)
- DePaulo, Bella M. & Morris, Wendy L. 2006. The Unrecognized Stereotyping and Discrimination Against Singles. *Current Directions in Psychological Science*, vol 5 number 15, 251-254.
- Dunkel Schetter, Christine & Brooks, Kathryn P. 2009. Nature of Social Support. Teoksessa Harry T. Reis & Susan Sprecher (toim.) *Encyclopedia of Human Relationships*. Sage Publications, 1566-1571. <http://helios.uta.fi:2491/view/humanrelationships/n516.xml#n516>. (viitattu 11.1.2015)

Edlund, John 2007. Reciprocity Norm. Teoksessa Vohs, Kathleen D., Baumeister, Roy F., (toim.) Encyclopedia of Social Psychology. Sage Publications, 730-731. <http://helios.uta.fi:2494/ehost/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzQ3NDMwNV9fQU41?sid=a39886d5-30bb-4de0-8142-d240b4668dea@sessionmgr4001&vid=2&format=EB&rid=1>. (viitattu 12.1.2015)

Ervasti, Heikki 2003. Työttömyys elämäntilanteena. Teoksessa Kangas, Olli (toim.) Laman varjo ja nousun huumaa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kela, 119-151.

Ervasti, Heikki 2004. Työttömyys ja koettu hyvinvointi. Janus 12 (3), 298-318.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.

Fitzpatrick, Tony 2004. Social policy and time. Time and Society 13(2-3), 197-219.

Giddens, Anthony 2000. The third way and its critics. Cambridge: Polity Press.

Goffman, Erving 1961. Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. Lontoo: Penguin Books.

Goffman, Erving 1963. Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity. Lontoo: Penguin Books.

Haataja, Anita 2014. Yksinasuvana EU:ssa – taloudellinen riski vai mahdollisuus? Teoksessa Niemi, Mikko (toim.) Eurooppalaiset elinolot. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 122-150. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/45396/Eurooppalaiset_elinolot.pdf?sequence=1 (viitattu 14.1.2015)

Harju, Aaro 2005. Kansalaisyhteiskunta vapaaehtoistoiminnan innoittajana. Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.) Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vastapaino, 58-80.

Hatch, J.A. & Wisniewski, R. 1995. Life history and narrative: questions, issues, and exemplary works. Teoksessa Hatch, J.A. & Wisniewski, R. (toim.) Life, history and narrative. Lontoo: Falmer, 113-135.

Heikkinen, Hannu 2000. Tarinan mahti – Narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia. Tiedepolitiikka 2000 (4), 47-58.

Helne, Tuula 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes.

Hiilamo, Heikki 2014. Voiko osallistava sosiaaliturva lisätä osallisuutta? Yhteiskuntapolitiikka 79:1, 82-86.

Holt-Lunstad, Julianne, Smith, Timothy B. & Layton, J. Bradley 2010. Social relationships and mortality risk: A meta-analytic review. PLoS Medicine 7(7). <http://helios.uta.fi:2169/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=057955bd-dbda-4b4e-a8d5-adb6760c2dc8%40sessionmgr4003&vid=1&hid=4209> (viitattu 20.2.2015)

Hyvärinen, Matti 2006. Kerronnallinen tutkimus. http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf (viitattu 26.1.2015)

Hyyppä, Markku & Mäki, Juhani 2003. Social participation and health in a community rich in stock of social capital. Health education research. Theory and Practice. Vol. 18 no. 6, 770-779. <http://helios.uta.fi:2734/content/18/6/770.full.pdf+html> (viitattu 20.2.2015)

Hämäläinen, Juha 1999. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopion yliopisto. Koulutus- ja kehittämiskeskus. Opetusjulkaisuja 1/1999. Kuopio: Kopijyvä.

Hämäläinen, Juha 2008. Nuorten osallisuus. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 9, 13-34.

Hänninen, Vilma 2010. Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Juva: WS Bookwell Oy, 160 - 178.

Hänninen, Vilma 2000. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Isola, Anna-Maria 2014. Köyhien tulkintoja sairauden ja terveyden sosiaalisista tekijöistä. Teoksessa Metteri, Anna, Valokivi, Heli & Ylinen, Satu (toim.) Terveys ja sosiaalityö. Juva: Bookwell Oy, 271-295.

Isola, Anna-Maria, Larivaara, Meri & Mikkonen, Juha (toim.) 2007. Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Jenkins, Richard 2014. Social Identity. Lontoo ja New York: Routledge. E-kirja <http://reader.ebib.com/%28S%28hrx0abcniurfuf22p2ctqa%29%29/Reader.aspx?p=1687456&o=1600&u=Oc%2f35G%2fmlJ16xRFuPK0EbBorVRQ%3d&t=1421166593&h=67A4A8B8AC8E4FEFDE78EFB8D4827A0C39149F17&s=32121711&ut=5392&pg=1&r=img&c=-1&pat=n&cms=-1&sd=2#> (viitattu 13.1.2014)

Jokinen, Arja 2004. Asuntola kulttuurisella tasolla. Teoksessa Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 74-97.

Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004. Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9-19.

- Juhila, Kirsi 2004. Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20-32.
- Juhila, Kirsi 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija 2001. Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Juvonen, Tarja 2006. Osallisuuden kytkennät etsivään työhön – katunuoret. Teoksessa Kopomaa, Timo & Meitti, Tero (toim.) Kaupunkisosaalityötä paikantamassa. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 37-54.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina 2005. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.
- Järvinen, Tero & Jahnukainen, Markku 2001. Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Suutari, Minna (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 125-151.
- Kainulainen, Riikka 2012. ”Välillä olo on ollut kuin nuorallatanssijalla – koko ajan on vaarassa pudota”. Työssä käyvien köyhien naisten kokemuksia sosiaalisesta poissulkemisesta. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto.
- Kainulainen, Sakari 2014. Raha ja rakkaus hyvinvoinnin lähteinä. Yhteiskuntapolitiikka 79:5, 485-497.
- Kallio, Merja 2004. Mitä köyhyys on? Köyhyyden kulttuurisista jäsennyksistä subjektiivisiin merkityksiin. Katsauksia 2004/2. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kanaoja, Aulikki, Niiranen, Vuokko & Jokiranta, Harri 2008. Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti 2003. Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. Teoksessa Kangas, Olli (toim.) Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kela, 49-91.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti 2003. Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. Teoksessa Kangas, Olli (toim.) Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72/2003. Helsinki: Kela, 49-91.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti 2005. Köyhyyden teoria ja käytäntö. Teoksessa Saari, Juho (toim.) Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 28-62.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti 2008. Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10250/3426/Selosteita61_netti.pdf?sequence=2 (viitattu 16.1.2015)

Karjalainen, Vappu & Lahti, Tuukka 2006. Pitkäaikaistyöttömyyttä tunnustava tieto. Teoksessa Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 271-292.

Kauppinen, Timo M., Martelin, Tuija, Hannikainen-Ingman, Katri & Virtala, Esa 2014. Yksinasuvien hyvinvointi. Mitä tällä hetkellä tiedetään? Työpaperi 27/2014. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.julkari.fi/handle/10024/116768> (viitattu 15.1.2015)

Kiilakoski, Tomi 2007. Johdanto: lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu (toim.) Lasten ja nuorten kunta. Julkaisuja 77. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 8-23.

Kiilakoski, Tomi, Gretschel, Anu & Nivala, Elina 2012. Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 9-33.

Kiviniemi, Kari 2007. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimustieteisiin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 70-85.

Kivistö, Mari 2014. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Akateeminen väitöskirja. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/98804/Kivist%C3%B6_Mari_ActaE150_pdfA.pdf?sequence=2 (viitattu 9.12.2014)

Korkiamäki, Riikka, Nylund, Marianne, Raitari, Suvi & Roivainen, Irene 2008. Yhteisösoseaalityö kansalaisyhteiskunnan ja asiakastyön rajapinnassa. Teoksessa Yhteisöt ja soseaalityö. Soseaalityö kansalaisyhteiskunnan ja asiakastyön rajapinnassa. PS-kustannus, 9-20.

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu 1998. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.

Kuula, Arja 2011. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Laine, Terhi, Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikkonen, Päivi 2010. Mitä on syrjäytymisen vastainen työ? Teoksessa Laine, Terhi, Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikkonen, Päivi (toim.) Syrjäytymistä vastaan soseaali- ja terveystalalla. Helsinki: Tammi, 9-25.

Lapset nuoret ja aikuiset toimijoina. Artikkeleita osallisuudesta 2002. Gretschel, Anu (toim.) Humanistinen ammattikorkeakoulu. Suomen Kuntaliitto.

Lieblich, Amia, Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Tamar 1998. Narrative research : reading, analysis and interpretation. Lontoo: Sage. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781412985253> (viitattu 28.1.2015)

Lindroos, Inka 2008. Yksinelävien köyhien selviytyminen - merkityksellisyyttä ja tulevaisuudenodotuksia. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lister, Ruth 2004. Poverty. Cambridge: Polity Press.

Luhtasela, Leena 2009. Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Lisensiaatin tutkimus. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsingin yliopisto. <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=e7fa5820-ad67-4a88-9e11-1ee31427325c> (viitattu 9.12.2014)

Matthies, Aila-Leena 2014. How participation, marginalization and welfare services are connected. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Uggerhoj, Lars (toim.) Participation, marginalization and welfare services. Concepts, politics and practices across European countries. Farnham: Ashgate, 3-18.

Mattila-Aalto, Minna 2009. Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 81/2009. Väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino. http://www.kuntoutussaatio.fi/files/159/Kuntoutusosallisuuden_diagnoosi.pdf (viitattu 14.11.2014)

Mertaniemi, Maarit & Miettinen, Mari 1998. Suuntana hyvinvointi – Mitkä ovat liikunnan mahdollisuudet? Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 113. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö.

Mikkonen, Juha 2014. Coping Strategies among Marginalized Youth in Finland. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Uggerhoj, Lars (toim.) Participation, marginalization and welfare services. Concepts, politics and practices across European countries. Farnham: Ashgate, 219-238.

Mikkonen, Juha & Typpö, Aija (toim.) 2009. Rikas runo – sanoja köyhydestä. Helsinki: Avain.

Moisio, Pasi & Rämö, Tuomas 2007. Koettu yksinäisyys demografisten ja sosioekonomisten taustatekijöiden mukaan Suomessa vuosina 1994 ja 2006. Yhteiskuntapolitiikka 72(2007):4, 392-401.

Moisio, Pasi 2000. Kasautuvatko sosiaalisen syrjäytymisen muodot EU-maissa? Sosiologia 37 (3), 216-227.

Moisio, Pasi 2010. Tuloerojen, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Teoksessa Vaarama, Marja, Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino, 180-234.

Mokka, Roope & Neuvonen, Aleksis 2006. Yksilön ääni. Hyvinvointivaltio yhteisöjen ajalla. Sitran raportteja 69. Helsinki. http://www.demoshelsinki.fi/wp-content/uploads/2012/11/Yksilon_aani.pdf (viitattu 1.12.2014)

Niemelä, Mikko 2005. Tulot, kulutus ja toimeentulo. Janus 13 (4), 468-475.

Niemelä, Pauli 2010. Hyvinvointipolitiikan teoria. Teoksessa Niemelä, Pauli (toim.) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOYpro Oy, 15-37.

Nieminen, Tarja, Martelin, Tuija, Koskinen, Seppo, Simpura, Jussi, Alanen, Erkki, Härkänen, Tommi & Aromaa, Seppo 2008. Measurement and socio-demographic variation of social capital in a large population-based survey. *Social Indicators Research* Vol. 85 Issue 3, 405-423.

Nieminen, Tarja, Prättälä, Ritva, Martelin, Tuija, Härkänen, Tommi, Hyyppä, Markku, Alanen, Erkki & Koskinen, Seppo 2013. Social capital, health behaviours and health: a population based associational study. *BMC Public Health* 13:613. <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/13/613> (viitattu 20.2.2015)

Nivala, Elina & Ryyänen, Sanna 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013, vol. 14, 9-41.*

Nokela, Katri 2012. Köyhän yksineläjänaisen kokemukset ja roolit. *Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta 2005. Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa. Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.) *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus.* Tampere: Vastapaino, 13-38.

Nylund, Marianne 2006. Osallisuus ja osallistuminen kansalaistoiminnassa. Teoksessa Kopomaa, Timo & Meitti, Tero (toim.) *Kaupunkisosaalityötä paikantamassa.* Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 141-156.

Ojala, Eija Maarit & Kontula, Osmo 2002. Tarvitseeko minua kukaan? Keski-ikäiset yksineläjät perhekeskeisessä yhteisössä. *Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D40/2002.* Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos.

Ojala, Satu 2014. Paltamon kokeilu muistuttaa sosiaaliturvan uudistamistarpeesta. *Työpoliittinen Aikakauskirja 1/2014. Katsauksia ja keskusteluja, 52-57.* <https://www.tem.fi/files/39034/ojala.pdf> (viitattu 25.2.2015)

Osallistava sosiaaliturva. Työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:11. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882185&name=DLFE-29505.pdf (viitattu 19.2.2015)

Pietiläinen, Rauno 2005. Työttömyydestä selviytyminen. Psykologinen lähestyminen työttömyyteen. Akateeminen väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Polkinghorne, Donald E 1995. Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (toim.) *Life History and Narrative.* Lontoo: Falmer, 5-23. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=80031> (viitattu 28.1.2015)

Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno 2013. Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Teoksessa Era, Taina (toim.) *Osallisuus – Oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156, 12-34. http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf?sequence=1 (viitattu 3.12.2014)

- Riessman, Catherine Kohler 1993. Narrative analysis. Newbury Park : Sage.
- Riggins, Stephen Harold. 1997. The rhetoric othering. Teoksessa Riggins, S. H. (toim.) The Language and Politics of Exclusion. California: Sage.
- Ritakallio 2007. Vauraudesta osattomiksi jääneet – köyhyys Suomessa 1995-2005. Teoksessa Taimio, Heikki (toim.) Talouskasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman? Helsinki: Työväen Sivistysliitto, 122-140.
- Ritakallio, Veli-Matti 1991. Köyhyys ei tule yksin. Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulokiasiakkailla. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 11. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Saari, Juho 2005. Köyhyyspolitiikka. Teoksessa Saari, Juho (toim.). Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 7-27.
- Saari, Juho 2009. Yksinäisten yhteiskunta. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Sassi, Sinikka 2002. Kulttuurinen identiteetti ja osallisuus. Teoksessa Bäcklund, Pia, Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Helsinki: Gaudeamus, 58-74.
- Sen, Amartya 1990. Justice: means versus freedoms. Philosophy and Public Affairs 19 (2), 111-121.
- Sen, Amartya 1999. Development as Freedom. Oxford: University Press.
- Sennett, Richard 2004. Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Alkuteos Respect in a World of Inequality, ilmestynyt 2003. Suomentanut Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, Marjaana 2001. Liipolan onni. Asuinalueen sosiaalinen erilaistuminen ja merkitys asukkaille. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Siltaniemi, Aki, Perälähti, Anne, Eronen, Anne, Londén, Pia & Peltosalmi, Juha 2008. Hyvinvointi ja osallisuus Itä-Suomessa. Kansalaiskyselyn tuloksia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Smith, Adam 1981. An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations. Alkuperäisteos 1776. Indianapolis, IN: Liberty Classics.
- Stewart, Miriam, Makwarimba, Ekward, Reutter, Linda., Veenstra, Gerry, Raphael, Dennis, & Love, Rhonda 2009. Poverty, sense of belonging and experiences of social isolation. Journal of Poverty, 13(2), 173-195.
- Stewart, Miriam, Reutter, Linda, Makrawinda Ekward, Veenstra, Gerry, Love, Rhonda & Raphael, Dennis 2008. Left out: Perspectives on social exclusion and inclusion across income groups. Health Sociology Review 17, 78-94.

Suoninen, Eero, Lahikainen, Anja Riitta & Pirttilä-Backman, Anna-Maija 2010. Hyvinvointi ja pahoinvointi. Teoksessa Suoninen, Eero, Lahikainen, Anja Riitta, Pirttilä-Backman, Anna-Maija & Ahokas, Marja (toim.) Arjen sosiaalipsykologia. Helsinki: WSOYpro Oy, 291-319.

Suutari, Minna 2002. Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 26. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Särkelä-Kukko, Mona 2014. Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Teoksessa Jämsén, Arja & Pyykkönen, Anne (toim.) Osallisuuden jäljillä.. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry. <http://www.jelli.fi/lataukset/2014/05/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf> (viitattu 13.11.2014)

THL 2011. Perusturvan riittävyyden arviointiraportti. Avauksia 4/2011. Terveystieteiden tutkimuslaitos. <http://www.julkari.fi/handle/10024/80144> (viitattu 15.1.2015)

Tilastokeskus 2006. Työllisyys lisääntyi ja työttömyys vähentyi maaliskuussa 2006. http://www.stat.fi/til/tyti/2006/03/tyti_2006_03_2006-04-25_tie_001.html (viitattu 26.4.2015)

Tilastokeskus 2015. Työvoimatutkimus 2015, maaliskuu. <http://tilastokeskus.fi/til/tyti/2015/03/> (viitattu 26.4.2015)

Townsend, Peter 1993. The international analysis of poverty. Lontoo: Harvester Wheatsheaf.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2004. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Törrönen, Maritta 2013. Sosiaalityö ja arkinen hyvinvointi. Vastavuoroisuuden dialektiikka. Janus 20 (2), 182-191.

Viertola, Laura 2012. ”Minä en ole mitään, minusta ei tule mitään ja olenko koskaan mitään ollutkaan?” Fenomenologinen tutkimus köyhyydestä kertovissa omaelämäkerrallisissa tarinoissa esiintyvistä perusturvattomuuden kokemuksista. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Porin yksikkö, Tampereen yliopisto.

Wilkinson, Richard 2006. Foreword. Teoksessa McKenzie, Kwame & Harpman, Trudy (toim.) Social capital and mental health. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers, 7-8.

Wilkinson, Richard & Pickett, Kate 2011. Tasa-arvo ja hyvinvointi. Miksi tasa-arvo on hyväksi kaikille? Suomentanut Markus Myllyoja. Alkuteos The spirit level. Why equality is better for everyone, julkaistu 2009. Juva: Bookwell oy.

Virtanen, Minna 2006. Kaukosäädin vai lenkkiosut? Tutkimus nuorten työttömien ajankäytöstä. Janus 14 (2), 153-166.

Vähätalo, Kari 1998. Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus.

Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/fi/aineistot/luettelo/FSD2413/> (viitattu 26.1.2015)

Ylikännö, Minna 2011. Sopivasti työtä ja vapaa-aikaa? Tutkimuksia ajankäytöstä eri elämäntilanteissa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 117. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/27398/Tutkimuksia117.pdf> (viitattu 27.11.2014)

LIITE

Liite 1. Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun ilmoitus

Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailu

"Pienituloinen, työtön, eläkeläinen, velallinen, yksinhuoltaja, opiskelija... ja köyhä?"

Tiede, taide ja köyhä kansa ry järjestää kirjoituskilpailun, jonka aiheena on köyhyys arjessa. Keräämme tavallisten ihmisten omia kokemuksia siitä, minkälaista on olla köyhä nyky-Suomessa. Kirjoituskilpailun tavoite on kiinnittää huomiota Suomen köyhiin ja lisätä ymmärrystä suomalaisesta köyhyydestä. Osa kirjoituksista julkaistaan verkkokirjana ja mahdollisesti painetussa muodossa.

Palkitsemme parhaat kirjoitukset:

1. palkinto 500 €
2. palkinto 300 €
3. palkinto 100 €

Toivomme, että kirjoitat vapaamuotoisesti siitä, miten köyhyys tuli elämäsi ja mitä keinoja käytät pärjätäksesi arjessa. Voit kirjoittaa niin kuin kertoisit elämästäsi läheiselle ystävälle.

Tärkeää on, että kirjoitat omista kokemuksistasi ja että kerrot, mihin ajankohtaan kokemukseksi suunnilleen sijoittuvat. Kirjoituksesi voi olla tyyliltään omaelämäkerrallinen tarina, essee, runo tai novelli. Emme halua rajoittaa luovuuttasi. Pienet ja lyhyetkin kirjoitukset ovat arvokkaita.

Kirjoitusohjeet

- Kirjoita koneella tai siististi ja selkeästi käsin.
- Kirjoita tavallisille A4 arkeille ja vain toiselle puolelle paperia.
- Jätä vasempaan reunaan nelisen senttiä tyhjää tilaa.
- Kirjoituksen enimmäislaajuus on noin 20 sivua.
- **Kirjoita alkuun erilliselle sivulle nimesi, ikäsi, osoitteesi ja puhelinnumerosi. Näitä tietoja käytetään vain mahdollista palkinnon luovutusta koskevaa yhteydenottoa varten. Takaamme täyden tietosuojan eikä henkilötietoja luovuteta ulkopuolisille.**
- Kirjoituksessa voit esiintyä nimimerkillä tai halutessasi omalla nimelläsi. Jos kirjoitat nimimerkillä lähetä kuitenkin nimesi ja osoitteesi meille vaikkapa erillisessä kirjekuoressa ja viittaa siinä nimimerkkiisi. Näin voimme luovuttaa sinulle mahdollisen palkinnon.
- Voit kirjoittaa myös sähköpostiviestinä. Kirjoita silloin viestin alkuun omat tietosi edellä olevan ohjeen mukaan ja liitä pitkät tekstit liitetiedostoina.

- Kirjoituskilpailuun osallistuminen tarkoittaa myös suostumusta kirjoituksen julkaisemiseen.
- Kilpailutekstejä saatetaan käyttää myös tutkimustarkoituksiin.
- Kirjoituksia ei palauteta, joten ota itse itsellesi kopio.

Lähetä kirjoituksesi 15.9.2006 mennessä osoitteeseen:

Anna-Maria Ruohonen

PL 18

00014 Helsingin yliopisto

tai sähköpostina:

Kirjoituskilpailun tulokset julkaistaan loppuvuonna 2006 kilpailun verkkosivuilla. Palkinnonsaajiin otetaan henkilökohtaisesti yhteyttä.

Palkintolautakuntaan kuuluvat seuraavat Tiede, taide ja köyhä kansa ry:n jäsenet:

Meri Larivaara

FM, LL, tutkija

(Stakes)

Juha Mikkonen

Suunnittelija

(Elämäntapaliitto)

Anna-Maria Ruohonen

VTM, tutkija

(Helsingin yliopisto)